

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

ГАБАРДИН [фр. gabardine — узун камзул] Пальто ёки костюмбоп бир нав жун мато ва шу матодан тикилган уст кийим. *Бир костюмлик габардин. Габардин костюм.* ■ *Фақат бутун завод коллективи номидан жиянимга ушбу габардин макинтошни кийдириш билан чекланаман. С. Аҳмад, Сайланма.*

ГАБАРИТ [фр. gabarit — ўлчам] Бино, кема, вагон, машина ва ш. к. нинг сиртқи чегаравий ўлчами. *Кўпгина радиоприёмниклар ва телевизорлар аслида ранги ва габарити билангина бир-бирларидан фарқ қиладилар.* Газетадан.

Габарит дарвоза Усти очиқ темир йўл вагонларига юкланган юкларнинг ўлчамини, габаритини текшириш учун қурилган махсус дарвоза.

ГАББРО [итал. gabbro — Италиянинг Ливорно шаҳри яқинидаги жой номидан] Таркибида оҳақ-натрий моддаси бор магматик тоғ жинси. *Республикада 20 та мрамар, 15 та гранит ва габбро кони борлиги аниқланган.* Газетадан.

ГАБР (ЛАР) [ф. گبر — зардуштий; кофир] 1 эк. Номусулмон, яъни мусулмон бўлмаганларнинг мусулмонлар орасидаги номи.

2 Эронда: зардуштийликка эътиқод қилувчилар.

ГАВАЗ [ф. گوزن — катта сигир] қ. говвос.

ГАВАНЬ [голл. haven] Денгиз ва дарёларда сув сатҳининг тўлқин, шамол ва сув оқимларидан сунъий ёки табиий ҳимояланган, кемалар турадиган ва таъмирланадиган қирғоқ қисми. *Пароход гаванда турибди.* ■ *Қайдан кўтарилди бу янграқ қўшиқ, Гаванлардан учди куйлаб оққувлар.* Т. Тўла.

ГАВАРА, ГАВРА [ф. گهواره — бешик] шв. Бешик.

ГАВДА 1 Инсон ёки ҳайвон танасининг умумий кўриниши; жусса, қад. *Жўрабой отанинг узун қотма гавдаси қоронғида кўздан ғойиб бўлди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Қиз семиз гавдасига ярашмаган эпчиллик билан лип этиб олдинга ўтди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Тан, тана (вужуд билан жон қарама-қарши қўйилганда). *Йўқ, юрди эмас, оёқларини ихтиёрига қарши судради. Лекин жони қолиб, қуруқ гавдаси кетар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Жонсиз тана, мурда, жасад. *Дарвозадан ўн одим нарида боши танидан узилган уч кишининг гавдасига йўлиқдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Бирор нарсанинг борлиғи, танаси, кўриниши. *Ҳовли ўртасида чирик гавдаси ўрадай ўпирилган қари баҳайбат тол.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мудҳиш бўлиб кўринар Тунда тоғлар гавдаси.* Файратий.

ГАВДАЛАНМОҚ 1 Кўринмоқ, кўриниб турмоқ, кўзга ташланмоқ. *Ярим йўлга етганда, узоқда қоп-қорайиб гавдаланиб турган адир томондан «қууқ» деган чўзиқ товуш эшитилди.* А. Қаҳҳор, Мастон. *Шоҳдор ола сигир ғира-шира гавдаланиб турарди.* «Гулдаста».

2 Хаёлан кўз олдида келмоқ, назарида пайдо бўлмоқ. *Ўша жанг тафсилотини эслаганимда, барча қуролдош дўстларим кўз олдимда бирма-бир гавдаланади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Яна онасининг ўлим олдидаги қиёфаси кўз ўнгида гавдаланди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

3 айн. Акс этмоқ, мужассамлашмоқ, кўринмоқ. Бу томонда ниҳоятда зийнатлиниб бино қилинган олий иморатлар бўлиб, шаҳар усталарининг ҳамма санъат ва маҳоратлари шу биноларда гавдаланар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ГАВДАЛИ 1 Гавдаси, жуссаси катта, норгул, барваста; жуссали. Бир вақтлар гавдали ва чиройли бўлган ўттиз яшар йиғит ҳозир чўндай озиб кетган. Ойбек, Танланган асарлар. Ёш, лекин гавдали бир милиционер йиғит кириб, ҳамма билан саломлашиб ўтирди. С. Зуннуова, Олов.

2 Аниқловчи сўз орқали ифодаланган жуссага эга бўлган. *Йўгон гавдали.* ■ *Уўрта бўйли, кичик гавдали, сийрак сариқ мўйловли, тийрак кўзли.. серҳаракат йиғит.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГАВЖУМ Одам кўп, зич бўлган, одам кўп йиғиладиган (жой, вақт ҳақида). *Денов бозори — Сурхондаги энг гавжум бозор.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Гулноранинг кўзидан чароғон, гавжум кўчаларда сайр қилиб юрган одамларнинг бахтиёр чеҳралари ўтар, у уйқу аралаш жилмаярди.* С. Зуннуова, Кўк чироқ.

ГАВЖУМЛАШМОҚ 1 Гавжум бўлмоқ, кишилар билан тўлмоқ. *Чимён тоғи этаклари яна гавжумлашди, момиқ қор билан қопланган қияликларда анъанавий мусобақа бошланди.* Газетадан.

2 кўчма Файзали бўлмоқ, обод бўлмоқ. *Яқингача ҳам яшнаб, гавжумлашиб турган қишлоқ йилдан-йилга пилиги тугаган чироқдай хира тортиб, ҳувиллаб борарди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ГАВИР [ф. گير — зардуштий; оташпараст] эск. Фирром, шайтон.

ГАВИРЛИК Фирромлик, шайтонлик. *Аммо бизлар ул ҳаромзоданинг бунчалик гавирлигини билмаган эдик.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

ГАВРАПЎШ [ф. گهواره — бешик + پوش — ёпувчи, ёпқич] Бешик устига ёпиладиган мато. *Бешикка осилиб ўтирган Лаъли боласи ухлаши билан гаврапўшни ёпиб қўйди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Қишлоқнинг табаррук онахонлари уйда бешикка гаврапўш ёпишаётган эди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ГАВРОН [ф. گوران — сигир ҳайдовчи] қ. **говрон.** *Боғбон амаки нақ гаврон билан тириқтиради.* С. Аҳмад, Уфқ.

ГАВРОНЛАМОҚ Гаврон билан урмоқ; саваламоқ, калтакламоқ, Сўфини ҳовуздан чиқариб олиб, ингичка новда билан гавронладилар. «Шарқ юлдузи».

ГАВҲАР [ф. گوهر — қимматбаҳо тош; марварид] **1** Тарашлаб сайқал берилган олмос; умуман қимматбаҳо тошларнинг умумий номи; жавҳар. *Кўрдингми? Бу нима? Мана бу — дур, мана бу — марварид. Мана бу ёнган — гавҳар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Гавҳар косада сув тутиб, қизлар кўшиқ айтиб, Нуралига парвона бўла берди.* «Нурали».

2 кўчма Қимматли, бебаҳо, нодир нарса. *Ер — хазина, сув — гавҳар.* Мақол.

3 Гавҳар (хотин-қизлар исми).

Кўз гавҳари анат. Кўз қорачиғи орқасида жойлашган, икки томони қавариқ линза шаклидаги тиниқ танача.

ГАВҲАРАФШОН [ф. گوهرافشان — гавҳар сочувчи] *поэт.* Гавҳардек нур сочувчи; гавҳар тўкувчи. *Равшан айларман чароғи оҳни, Кўзларимдур гавҳарафшон, марҳабо.* Нодира.

ГАВҲАРШУНОС [ф. گوهرشناس — гавҳарни билувчи, ўрганувчи] **1** Қимматбаҳо тошларни яхши биладиган мутахассис.

2 кўчма Бирор нарсанинг кадр-қимматини яхши биладиган, кадрига етадиган шахс. *Ўз сўзимизнинг гавҳаршуносини, ўз шеъримизнинг Фирдавсий ва Низомийсини кўрмоққа муҳтож эдик.* Ойбек, Навоий.

ГАГАРАЛАР [р. < нем. gagerl — ғоғоламоқ] Сув муҳитида яшашга яхши мослашган, нисбатан йирик қушларнинг бир туркуми. *Гагаралар Шимолий яримшарнинг совуқ ва мўътадил минтақаларида тарқалган.* «ЎЗМЭ».

ГАГАУЗ 1 Украина, Молдавия, Болгария, Руминияда ва бошқа мамлакатларда яшовчи туркий халқнинг номи. *Гагауз халқи.* қ. **гагаулар.**

2 Шу миллатга мансуб. *Гагауз тили.*

ГАГАУЗЛАР Украина, Молдавия, Болгария, Руминияда яшовчи туркий халқ.

ГАДО [ф. گدا — камбағал; тиланчи] **1** Тиланчилик билан кун кечирадиган одам; тиланчи. *Фуломжон гадонинг бўш, очиқ қўлига бир нарса ташлаш учун чўнтақларини кавлай бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Камбағал, қашшоқ. [Жамолиддин:] *Хазинани бойитаман, деб халқни гадо қилдингиз.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

3 кўчма Бирор нарсага қизиқувчи, астойдил берилган ёки зор, муштоқ одам. *Аёл ширин сўз гадосидир.* ■ Сизнинг ҳар бир сўзингиз биз каби илм гадолари учун тилладан афзалдир. Ойбек, Навоий.

Тирноқ гадоси Фарзандга зор одам. Сизнинг бўлса, йўлингиз бошқа. Сиз – тирноқ гадоси. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ГАДОБАЧЧА [гадо + бачча] эск. 1 Тиланчининг боласи. қ. гадо 1.

2 Камбағал, бева-бечорага нисбатан ҳақорат, камситиш сўзи. *Худодан қўрқинг, Махсум. Гадобачча одам эмасми? Ё шариятда гадобаччани ўлдириш гуноҳ эмас, деб битилганми?* С. Анорбоев, Оқсой.

ГАДОЙ қ. гадо 1. *Қўли суст косибдан оёғи илдам гадой яхши.* Мақол. ■ Қовоқхона атрофини гадойлар, чайқовчилар қуришган. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

Гадой топмас Топиш қийин, пастқам (жой). *Бу гадой топмас жойда ким ҳам юрарди бемаҳалда?* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

ГАДОЙВАЧЧА айн. гадобачча.

ГАДОЙЛИК Тиланчилик қилиш; тиланчилик билан кун кўриш. *Итдан қўрққан гадойлик қилмас.* Мақол. ■ -Гадойликдан ўлим яхши, минг марта яхши, – йиғлаб деди Шоқосим. Ойбек, Танланган асарлар.

ГАДОЙЧИЛИК айн. гадойлик.

ГАДОЛИК айн. гадойлик.

ГАДОЛИНИЙ [фин кимёгари Ю. Гадолин (Gadolin) номидан] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент.

ГАЖ [ф. گچ – эгри, эгилган, қийшиқ] 1 Терс, тескари, акс. *Оҳ десам, тўкилар кўзимнинг ёши, Илоҳим, қурисин подшолар иши. Гажга айланган шум фалакнинг гардиши.* «Алпомиш».

2 айн. гажак 3.

ГАЖАК [ф. گچک – эгик, эгри] 1 Юзнинг икки чеккасига ёки пешонага хусн учун тушириб қўйиладиган ярим ҳалқа шаклидаги соч; зулф. *Гажак қўймоқ.* ■ *Бегимжон икки чеккасидаги гажагини силкитиб, муштарини белига тираб турган эди, Адолат ўшқириб берди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 этн. Олтин, кумуш ва ш. к. дан эгик ҳолда ясалиб, чаккага тақиладиган безак буюми. *Сухсур олиб боқмайди, Гажагини тақмайди, Ишламаган дангаса Кўпчиликка ёқмайди.* «Кўшиқлар».

3 сфт. Эгилган, қайрилган. *Думи гажак ўрдак.* ■ *Кўпларнинг қўлларида дастаси гажак, кунгурадор ҳасса, лабларида жим-жима муштук.* Ҳ. Назир, Ҳайкал. Камолхонов, илтимосига «хўп» деган жавобни кутиб, савол аломатидай гажак бўлиб турганида, телефон жириглаб қолди. А. Қаҳҳор, Икки ёрти – бир бугун. *Уйнаб, думини гажак қилиб, сағрисига ташлаб, Гаждумбек [от] кетиб бораётибди.* «Гўрўғли».

ГАЖАКДОР [ф. گچکدار – гажакка эга] 1 Гажаги бор, гажакли. *Кўнгил қўйгани у кўзлари хумор, Сизга келин бўлар Нигор гажакдор.* «Нигор ва Замон» *Шу пайт дарвозадан хўппа семиз, юзлари кепчикдай, гажакдор сатанг хотин ҳарсиллаб-гурсиллаганча савлат тўкиб кириб келди.* Газетадан.

2 кўчма Бежама, серҳашам. *Гажакдор хат.* ■ ..тагига эса: «Ўзингизнинг Каримжонингиз», деб гажакдор қилиб ёздик. «Ёшлик».

ГАЖАКЛИ қ. гажакдор.

ГАЖИМ Рўмол, дарпарда, дастурхон, сочиқ каби нарсаларнинг зиҳига тикиладиган ёки ўзидан титиб чиқариладиган шокила; попук. *Ғижим рўмол бошимда, Ғажимлари қошимда, Отам сенга бермайди, Ўн беш яшар ёшимда.* «Кўшиқлар». Чўнтагига духи сепилган, чети гажим рўмолча солиб қўйишди. С. Аҳмад, Юлдуз.

ГАЖИМДОР Гажими бўлган, гажимли. *Гажимдор дастурхон.*

ГАЖИМЛИ айн. гажимдор. [Шарофат] *Бошида гажимли қора рўмол, бир елкаси билан деворга суяниб.. маънос бир қиёфада ўтирар эди.* А.Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ГАЖИР Жангари, қайсар, ўжар. *Ғажир бола. Ғажир от.*

ГАЖИРЛИК: гажирлик қилмоқ Ўжарлик, қайсарлик қилмоқ. *Ушанда Эломонев кўп кутди, лекин Тошўлат келмади, гажирлик қилди.* М.М.Дўст, Галатепага қайтиш. *Ғажирлик қилма, ўттиз кило деяпти-ку Нишонбой ака!* [деди Қодир]. «Ёшлик».

ГАЗ 1 [ф. گز – тахминан 105 см га тенг узунлик ўлчови ва шу узунликдаги чўп] эск. 1 Метрик система қабул қилинганга қадар ишлатилган, 0,71 метрга тенг узунлик ўлчови бирлиги; аршин. *Нуриой, ойингиздан тўрт газ чит олиб берасиз, албатта.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бердибой тепанинг мўлжалга келган жойидан ўн беш газ чамаси*

жойни кесиб туширди. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

2 Шу узунликдаги ўлчов асбоби. *Букма газ.*

■ *Ҳинди қўлидаги газни пештахтага қўйди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Турсунбой очилган қўриқни аввал қадам-бақадам, сўнг газ билан ўлчаб кўрди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

Ўз гази билан ўлчамоқ Бирор ишга, ҳодисага ўзича, ўз нуқтаи назари билан баҳо бермоқ. *Ҳамма нарсани ўз гази билан ўлчайдиган Абдураҳим, ўзи ёлғончи бўлгани учун, ҳеч кимнинг гапига ишонмайди. «Муштум».*

ГАЗ II [*фр. gaz < юн. chaos* – бетартиблик] **1** Зарралари ўзаро кучсиз боғланган, бўшлиқни бир текис тўлдириб турадиган енгил модда. *Заҳарли газ. Газ баллони.* ■ *Кечаги боржом оғзи очиқ қолипти, гази чиққандан кейин, бир пулга қиммат. А. Қаҳҳор, Санъаткор.*

2 Ёқиш, ёритиш, иситиш ёки двигателларни ҳаракатга келтириш учун ишлатиладиган газсимон модда; олов. *Колхозчиларнинг ўйларига газ киради. Жуда яхши! И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.*

3 қ. газплита. У [*Ёдгор*] *ошхонага кириб, чойгумни газга қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Газ бермоқ Акселераторни босиш билан машина тезлигини оширмоқ. *Иигит газ бериб, олдида кетаётган юк машинани қувиб ўтиб кетди. С. Анорбоев, Оқсой. Танкчи қаттиқ газ бериб, олдинга юрди. И. Раҳим. Чин муҳаббат.*

ГАЗ III [*фр. gaze* – шаффоф шойи] Юпқа шаффоф ипак газлама; ҳарир. *Бир кўйлаклик газ. Газ рўмол.*

ГАЗ IV [*ф. گاز*] **1** айн. **юлғун.**

2 эск. Камоннинг патсиз ўқи.

ГАЗА *шв.* Адир, дўнг, баландлик. *Кўп гапиргандан кўра, қўлингга белни ол-да, газга чиқ. «Ёшлик».* *Бугун катта газанинг мачитида гап бўлди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Очил буларнинг юриш қилганини кўриб.. бир газанинг панасига ўтди. Фозил шоир, Очилдов.*

Оч газа Икки чўққи, дўнг оралиғи.

ГАЗАК I Яранинг, шикастланган жойнинг яллиғланган, йиринг олган ҳолати. *Халқ жуда кўп шишларни пахтадоғ билан даволайди. Агар бу шиш газак шиши бўлса, пахтадоғ фойда қилади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

Газак олмоқ 1) айн. **газакламоқ 1.** *Қулғимнинг яраси газак ола бошлади. Т. Рустамов, Мангу жасорат; 2) кўчма* Ривожланиб, хунук оқибатлар келтириб чиқармоқ. *Радиодан эшиттирилган кичкина хабар тўфайли бошланган жанжал газак олиб, катталашиб кетди. «Муштум».* *Аъзамжон бу гаплар шунчалик газак олиб кетишини ўйламаган эди. С. Аҳмад, Уфқ.*

ГАЗАК II [*ф. گاز* – мусаллас, шароб ичилгандан кейин ейиладиган енгил овқат; *گزیدن* – «тишламоқ» фельидан] Ичкиликдан кейин ейиладиган егулик; иштаҳа очар енгил овқат. *Нусратбек газгага ҳеч нарса емай, шишаси терлаб турган муздай сувдан ниёлага қўйиб олди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

Газак қилмоқ Емоқ, тановул қилмоқ. *Кейин, Ҳакимжон ликобчага солиб қўйган жиззадан битта-битта газак қилишди. Ў. Усмонов, Қисмат. Газак ҳам бўлмайди* Сира ҳам кифоя қилмайди, жуда ҳам оз. *-Анави кун юборган пахтагиз газак ҳам бўлмади, – деди Аҳмад Жўрага. С. Шокаримов, Уругаймоқлар.*

ГАЗАКЛАМОҚ 1 Газак олмоқ, йиринг боғламоқ. *Яра газаклабди.*

2 кўчма Кучаймоқ, зўраймоқ, жиддийлашиб кетмоқ. *Дилсиёҳлик газаклаб кетди. Нарзи тоға изза тортди. Ш. Тошматов, Эрк куши. Фисқу фасод газаклаб кетса, хунук бўлади. Н. Норматов, Исмоил тоға тарозиси.*

ГАЗАН [*ф. گزند* – зарар, зиён] Косибларнинг чарм қирқадиган махсус пичоғи. *Тоғам Эгамберди қўлимдан газанни йириб олади-да, қиймаланган чармларни йиғиштиради. Ойбек, Болалик.*

ГАЗАНДА [*ф. گزنده* – чақувчи; заҳарли] **1** Ари, илон, чаён каби чақадиган жониворларнинг умумий номи. *Газандалар чақиб олса, райҳон баргини эзиб суркалган. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.*

2 кўчма Шундай нарсаларга нисбатланган одам; ўтакетган ёвуз, қабиҳ, ярамас. *Адашевнинг ёлғиз ўзи 50 дан ортиқ газандани қириб ташлади. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир. Мен нодон сендай газандага ишонганим учун етарли жазоландим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Азоб кўриб ширин жоним бу танда, Отингнинг тизгинин тортгин, газанда! «Муродхон».*

Газанда ўт айн. чаёнўт.

ГАЗАНДАЛИК Газандага хос иш, хатти-ҳаракат, хислат. *Умарали совунчининг неварасида Шоқосим, анча нобон бола чиққанидан хабарни бор. Аммо бунчалик газандалигини билмасдим.* Мирмуҳсин, Умид. *Унинг газандалигини фош қилиш учун аввал ўзимни эҳтиёт қилишим керак. «Шарқ юлдузи».*

ГАЗАТ шв. Икки ўрқачли туя.

ГАЗЕТ с.т. Газета. *Лекин маҳалламизда газет ўқийдиган бир шумтака бор.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ёзлик чойхонанинг атрофига чий тутулиб, ҳар ер-ҳар еридан туйнук қўйилган, бу туйнуқларга газет, қоғозлар ёпиштирилган.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ГАЗЕТА [итал. *gazzetta* — чақа пул] Ҳаётнинг турли соҳаларига оид воқеа-ҳодисаларни ёритадиган, шунингдек, сиёсий-ижтимоий ва илмий-оммабоп мақолалар босиладиган вақтли нашр. *Кундалик газета. «Миллий тикланиш» газетаси.* ■ *Белявский ҳуш газетани унга кўрсатмоқчи эмас.* С. Аҳмад, Уфқ. *Тушлик пайтида одамларга газета, журналлардан турли янгиликларни ўқиб берарди.* Т. Ашуров. *Оқ от. Кимдир газета ўқиб ётипти.* С. Кароматов, Олтин қум.

Деворий газета Бирор ижтимоий ташкилот ёки муассасанинг қўлда ёхуд машинада ёзилиб, деворга осиб қўйиладиган газетаси. *Бундан бир йил бурун шу чойхонанинг деворий газетасида «Сўнги саводсиз» сарлавҳаси билан бир мақола босилган эди.* А. Қаҳҳор, Мирзо.

ГАЗЕТАЧИ с.т. 1 Газета ходими, газета таҳририятида ишловчи киши. *Газетачилар ҳамини одамлар орасида бўладилар.* М. Жўра, Ноширнома. *Озод Авлиёқулов газетачидан чиққан ёзувчи.* «Ёшлик».

2 Газета тарқатувчи, газета сотувчи.

ГАЗЕТХОН [газета + ф. *خوان* — ўқувчи] Газета ўқувчи, газетани қанда қилмай ўқиб юрадиган одам. *Газетхонларнинг биронта ҳам саволи жавобсиз қолмагани.* С. Аҳмад, Уфқ.

ГАЗЕТХОНЛИК Газета ўқиш, газета ўқиш билан машғул бўлишлик.

ГАЗЕТЧИ с.т. Газетачи. *Ёқубжон деган газетчи укамиз бор.* *Одамнинг жонидай йигит.* М. М. Дўст, Лолазор.

ГАЗИК [р. ГАЗ < «Горький автомобил заводи» бирикмасининг қисқартмаси] с.т. ГАЗ русумли автомашина. *Бир овчи керак нарсаларни ғамлаб, узоқ чўлга овга отланади.*

Ошналари газик машинада уни айтган жойига олиб бориб қўядилар. Ҳ. Аҳмар, Энгр чақмаси. *Газик келиб, соҳилдаги баланд йўл чеккасида тўхтади.* Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

ГАЗЛАМА Тўқиб ёки бошқа йўл билан тайёрланган мато; газмол. *Ин газлама. Газлама ишлаб чиқариш.* ■ *Йўлчи уч ҳафтадан бери шаҳарда.. ҳар куни аравада газлама ташийти.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГАЗЛАМАФУРУШ [газлама + ф. *فروش* — сотувчи] эск. Газлама савдоси билан шуғулланувчи; баззоз.

ГАЗЛАМОҚ I Газ билан ўлчамоқ, газлаб ўлчаб кўрмоқ. *Ҳар киптининг ораси газла-сангиз чиқади ўн саккиз газ.* «Нурали». *Сизнинг соянгизда газламани газлаб ётибмиз.* Аммо-чи, ака, газлама ҳам резинкадай гап экан. С. Анорбоев, Оқсой.

ГАЗЛАМОҚ II Суюқликни газ билан тўйинтирмақ, суюқликка газ бермоқ. қ. газ II.

ГАЗЛАШМОҚ Газ билан таъмин этилмоқ (саноат корхоналари ва тураржойлар ҳақида). *Нечоғлиқ газлашибдур шаҳру қишлоқ, Бутун меҳнаткаш элнинг кўнгли порлоқ.* Ҳабибий.

ГАЗЛАШТИРМОҚ Саноат корхоналари ва тураржойларни газ билан таъминламоқ. *Қишлоқларни газлаштирмақ.*

ГАЗЛИ I Газ узунлигидаги (қ. газ I 1). *Сўнграқ тепанинг ўртасидан катта доиравий қадди этти газли бир супа қилиб, устига бир шийпон солади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ГАЗЛИ II Ичида гази бор, газланган, газ билан тўлдирилган ёки тўйинтирилган. *Газли сув. Газли баллон.*

ГАЗМОЛ с.т. айн. газлама. *Унинг [Ҳасаналининг] ҳужраси Отабекники билан бир қаторда бўлиб, газмол, пойабзал ва шунинг сингари моллар ила тўлган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ГАЗНИҚОБ [газ + ниқоб] Зарарли нарсалардан юзу кўзни асрайдиган фильтрли ниқоб. *Бурчакдаги столда кимёвий дорилашга оид буюмлар, плакатлар; қозикда газниқоб.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ҳамма газниқобни кийиб, йўлда давом эта берди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ГАЗОГЕНЕРАТОР [газ + генератор] Каттиқ ёки суюқ ёқилғиларни ёнувчи газга айлантирадиган аппарат. *Янги газогенератор.*

ГАЗОЛИН [фр. газ + лат. oleum — ёғ] Табиий нефтни ҳайдаш ёки саноат газларини ажратиш усули билан олинадиган суюқ ёнилғи.

ГАЗОН [фр. gazon — майсазор] Парк, боғ, биноларнинг олди ва ш. к. жойлардаги ўт экилган ер, майдон; майсазор. *Трамвай Алишер Навоий номли опера ва балет театри биносига яқинлашганда, Малоҳат сакраб тушди-да, гулзорларни, газонларни ҳатлаб ўтиб, театр майдонига чиқиб олди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

ГАЗОПРОВОД [газ + р. провод(ник) — ўтказгич, қувур] Газ манбаидан уни истеъмол қилувчи жойларга олиб борадиган трубалар ва иншоотлар тизими. *Вақти келганда, биз топган газ шу қудуқдан юзага чиқиб, газопровод бўйлаб оқади.* П. Қодиров, Эрк.

ГАЗПЛИТА Газ ёрдамида чой ва овқат тайёрлашга мўлжалланган уй жиҳози. *Уйда бўйи етадиган ҳамма нарсани: газплитами, телевизор қулоғими — барини бурайди, китоб жавонларининг ойнасини очиб ёпади, ичидан китобларни суғуриб олади.* Газетадан.

ГАЗСИМОН Газ хусусиятига эга бўлган, газ ҳолидаги, газга ўхшаш. *Газсимон моддалар.*

ГАЗСУВ 1 с.т. Газли сув, газга тўйинтирилган сув. *Газсув ичмоқ.*

2 Газли сув сотиш учун мўлжалланган мослама. *Автомат газсув ёнида навбат кутиб турган Аламазон Азизага, ошиқма, ҳали вақт бор, дегандек ишора қилди.* А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

ГАЗЧИ с.т. Газ соҳасида ишловчи му-тахассис. *Янги хўжалик механизмини жорий этиш тўғрисида Ўзбекистон газчилари дастлабки йирик муваффақиятни қўлга киритдилар.* Газетадан.

ГАЗЧЎП 1 Узунлиги бир газга тенг ўлчов асбоби. *Анави Холиқ-ку, тоғанга таассуб қилиб, газчўп билан нуқул деворлар, деразаларнинг кирган-чиққанини ўлчайди.* Х. Назир, Чўл ҳавоси. *Киночилар келиб қарашса, директорлари бирор йигирма қутидаги очилмаган плёнкани очиб, чувалтириб, қўлидаги газчўп билан газмолдай ўлчаётган экан.* М.М.Дўст, Лозазор.

2 Сувоқчиликда девор раҳини текис чиқариш учун ишлатиладиган қиррали узун ёғоч асбоб.

ГАЗЎЧОҚ 1 Газплита. *Севаргул паршон ҳолда газўчоқнинг оловини пасайтириб, қозоннинг қопқоғини ёпиб қўйди.* «Ёшлик».

2 Газ плитанинг димлама қисми, духовка. *Холиса газўчоққа товукларни димлаб қўйган.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

ГАЙКА [р.] Болтга бураб киритиладиган, машина ва механизмларнинг қисмларини бир-бирига маҳкамлаш учун ишлатиладиган ўртаси тешик деталь. *Болт, гайка ва бошқа буюмларни коррозиядан сақлашнинг энг ишончли усули рух қатлами остидан темир қоплашдан иборат.* «Фан ва турмуш». *Самандаров латтани олиб, икки дона гайка, бир дона тишлик мис парракни кўрди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ГАЙМОРИТ [ингл. Highmore — инглиз врачлари ва анатоми Н. Гаймор номидан] тиб. Юқори жағ (Гаймор) бўшлиғи шиллиқ пардасининг, баъзан эса суюқ деворларининг яллиғланиши (кўпинча гриппнинг асорати сифатида намоён бўлади).

ГАЛ 1 Бирин-кетин содир бўладиган воқеа-ҳодисалар, бажариладиган ишлар тартиби, навбати. *Бугун менинг галим. ■ Минг бало билан Қутидор қўлини бўшатиб, гал Отабекка етди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Биринчи галда Аввало, биринчи навбатда, биринчи бўлиб. [Иўлчининг] *Қорни жуда оч эди. Лекин унга, биринчи галда, сочсоқолини қирдириш машаққати тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Эртаси эрталаб Марғилоннинг Қўқон дарбозасидан биринчи галда чиқувчи Ҳасанали бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Қаторда эгалланган, ишғол этилган ўрин, навбат.

Гал бермай Бир-бирига навбат бермай. *Улар [йигит-қизлар] бир-бирига гал бермай, алақандай воқеани гапиришиб келишяпти.* С. Анорбоев, Оқсой. **Галга солмоқ** Бирор баҳона билан ишни орқага сурмоқ, овора қилмоқ. **Гали билан** Навбати билан, бирин-кетин, ўз навбатида. *Иўлчи гали билан меҳмонларнинг отларини.. дарахтларга қантариб боғлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 («бу», «шу», «ҳар», «бир» каби сўзлар билан) Сафар, навбат. *Бир гал Дўстмат ҳар сафаргидай иш қидириб кетди-ю, лекин қайтиб келмади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Гулнор бу ерга келса, Нури ҳар гал бирон оғир юмуш қилдирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГАЛА I [ф. گله — тўда, пода, уюр] 1 Бир турдаги қуш, ҳайвон-жониворлар тўдаси. [Ботирали] *Шарпага ортиқ нарво қилмай, қушлар галасини завқ билан томоша қила бошлади*. Ҳ. Фулом, Машғал. *Қушлар галаси безовталаниб, дарё томонга тез учиб ўтди*. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Бир тўда одам, оломон. *Қизлар галасини кўрган Бозоров от бошини ўша ёққа бурди*. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Анча йиғилишиб келибди гала баччалар*. «Юсуф ва Аҳмад».

Бир гала Анча, кўп. -*Йигитларнинг рашки ёмон бўлади, эҳтиёт бўл, — деб бир гала гапни қулоғига қўйди*. Ойдин, Ўзидан кўрсин.

ГАЛА II [фр. gala] Ўтмишда: Европа подшолари саройида бўладиган тантанали байрам; ҳозирда: от туркумидаги сўз билан қўшилган ҳолда тантанали, ёрқин, халқни, оммани ўзига жалб этувчи томоша. *Гала-концерт*.

ГАЛАГОВ [ф. گله گاو — сигир галаси] 1 Ҳайвонлар тўдаси; тўда. *Чиябўри галагов бўлиб келдими, ундан яхшилик кутиб бўлмайди*. С. Муҳиддинов, Невара шаҳар.

2 Буғдой янчишда бир-бирига маташтирилган ҳайвонлар. *Хирмондаги чоллар Бўрига галагов ҳайдаттирмади*. Т. Мурод, Кўшиқ.

ГАЛАКТИК *астр.* Галактикага оид. *Туманликларнинг биринчи группаси галактик туманликлар деб аталади*. «Астрономия».

ГАЛАКТИКА (Г — катта) [юн. galaktikos — сутли, сутсимон] *астр.* Куёшни ва Куёш системасидаги бошқа сайёраларни ҳам ўз ичига олган, ўзаро умумий тортишиш кучи билан боғланган 200 миллиарддан ортиқ юлдузларнинг улкан гравитацион системаси; Сомон йўли. *Ҳамма юлдузлар ва уларнинг тўпламлари бирликда юлдузларнинг ғоят катта — гигант системасини ташкил этади, бу система Галактика деб аталади*. «Астрономия». *Маълумки, ёшлар техникага, Галактикага, инсон ақлини ром қилувчи ажойиб мўъжизаларга жуда қизиқадилар*. Газетадан.

ГАЛАЛАШМОҚ: *галалашиб* Гала-гала, тўда-тўда, тўп-тўп бўлиб, тўпланиб. *Боаларнинг қий-чувлари галалашиб учаётган қушларнинг товушларига ўхшаб эшитиларди*. ■ *Йироқдан — қабристон орқасидан бўри ва шақаллар галалашиб ув тортади*. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

ГАЛАНТЕРЕЯ [фр. galanterie — назокат, мулойимлик, хушфеъллик] Ясаниш-тусаниш учун зарур бўлган атторлик моллари. *Галантерея магазини*.

ГАЛВАРС Ўзининг ярамас хулқи билан ажралиб турадиган шахс; тентак, нодон. -*Қачонгача бировлар сенинг шалтоғингни тозалаб юради, галварс?! — деб ўшқирди Шамси Тўраевич*. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Ёшироқ муаллим, мана, кўрдингизми бу галварсни, дегандай устозига зимдан бир қараб қўйди*. М.М.Дўст, Лолазор.

ГАЛВАРСЛИК Галварсларга хос хусусият; тентаклик, нодонлик. *Айлантурма гапни бунча, иккаламиз ҳам Ўзимизни галварсликка солмайлик бекор*. А. Орипов, Йиллар армони.

ГАЛГИ: **бу галги** Навбатдаги, бу сафарги. *Тўғриси, дадаси хоҳ ёқтирсин, хоҳ ёқтирмасин, Қудратнинг бу галги аҳди қаттиқ эди*. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. **Ҳар галги** Ҳар доим, ҳар сафар бўладиган. *Фашистларнинг ҳар галии ҳужуми муваффақиятсиз чиқаверади*. Т. Рустамов. Мангу жасорат.

ГАЛГИДАЙ, **дек**: **ҳар галгидай** Ҳар вақтдагидай. *Олахўжа уни ҳар галгидай уйига таклиф қилди*. Элмурод ҳам ҳар сафаргидай иш қўлиги, вақт йўқлигини важ қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ГАЛДАГИ Навбатда турган, навбатда қилиниши лозим бўлган; навбатдаги. *Галдаги вазибалар*.

ГАЛДИР I Бошига ишқ савдоси тушган одам; телба, девона.

2 Халқ қуйларидан бирининг номи.

ГАЛДИРАКЛАМОҚ I айн. **галдирамоқ**. *Мен бечоранинг тилим галдираклаб, арзи ҳол қилдимки, мени ҳам.. қаландарбаччаликка қабул қилсалар*. Ф. Фулом, Шум бола.

2 Гандиракламоқ, чайқалмоқ. *Авазбой комиссиянинг сўзларидан кейин бир оҳ урдида, қалқиб, галдираклаб, супага ўтириб қолди*. Н. Сафаров, Оловли излар.

ГАЛДИРАМОҚ Тили сўзга келмай, тили айланмай ғўлдирмоқ; эсанкираб қолмоқ, ўзини йўқотиб қўймоқ. *Эшон ая ўзини йўқотатёзди. Тили гапга келмай галдиради*. С. Аҳмад, Ҳукм. *Тўғайсари галдираб қолди*. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ГАЛЕРЕЯ [фр. galerie — пешайвон] 1 Бинонинг икки қисмини бирлаштирувчи усти ёпиқ узун йўлак; тураржойдан холи

қилиб солинган, ёнлари очиқ ёки ойнабанд балкон. *Аэропорт ва унинг ойнабандли шаффоф галереялари гўзал безатилган.* Газетадан.

2 Ер остидаги айрим иншоот, қурилмаларни бирлаштирувчи, туташтирувчи тор йўл, йўлак (ҳарбий истехком, шахта ва ш. к. жойларда).

3 *эск.* Томоша залида энг юқориги ярус.

4 *кўчма* Қатор, саф-саф тизилган нарса ёки кишилар; силсила. *Адабий типлар галереяси.* ■ *Уста шу ўн икки паҳлавон галереясини яратди.* Х. Аҳмар, Трансцендент.

Суратлар галереяси Суратлар намоиш қилинадиган бино, музей.

ГАЛИФЕ [фр. Galiffet – отлик аскарлар учун махсус шим жорий қилган француз генерали Г. Галифе номидан] Этик билан кийиладиган, тиззадан юқори ён томонлари жуда кенг шим. *Галифесининг чўнтагидан дастрўмол чиқариб.. юзларини, бўйинини арта бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой.

ГАЛЛАМОҚ 1 *кам қўлл.* Бирор ишни галма-гал, навбатма-навбат бажармоқ; навбатлашмоқ.

2 *фольк.* Алдамоқ, лақиллатмоқ. *Бой қиз-жонининг отасини алданглар, Пули кўп, деб энасини галланглар.* «Ҳасан батрак».

ГАЛЛИЙ [лот. Gallia – Франциянинг қадимги номидан] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; кулранг нодир металл.

ГАЛЛИЦИЗМ [лот. Gallia – Франциянинг қадимги номидан] Француз тилидан бирор тилга ўзлашган сўз ёки ибора.

ГАЛЛЮЦИНАЦИЯ [лот. hallucinatio – хом хаёл; алаҳлаш] *тиб.* Бош мия фаолиятининг бузилиши натижасида кўрув, эшитув, сезув, ҳидлов аъзоларининг чалғиши, йўқ нарса ва ҳодисаларни бордек идрок этиш. *Шу чоғ аллакми, ҳамдардлик билдиргандек, астагина кифтидан кучди.* «Б-и-е, Зафар шу ерда экан-да, демак, кетган бошқа, галлюцинация шекилли», – ўзини-ўзи овтуди у ва ортига ўгирилди. «Ёшлик». *Фронтда контузия бўлган бир одам ўзининг галлюцинация деган касали ҳақида гапириб берган эди.* А. Мухтор, Туғилиш.

ГАЛМА-ГАЛ *рвш.* Навбатма-навбат, навбатлашиб. *Чуқурчага утин қалаб, чуқурча теварагига Уроз билан Йўлчи оғизларини нақ тутунга етказиб, тўнқайиб, галма-гал пуфлашарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГАЛОГЕНЛАР [юн. hals, halos – туз + genes – туғилган, туғилувчи, пайдо бўлувчи] *ким.* Менделеев даврий системасининг VII гуруҳига мансуб элементлар (фтор, хлор, бром, йод).

ГАЛОИД(ЛАР) [юн. hals, halos – туз + eidos – тур, кўриниш; ўхшаш] *айн.* **галогенлар.**

ГАЛОФИТЛАР [юн. hals, halos – туз + rhyton – ўсимликлар] Шўрадошлар оиласига мансуб, ўта шўрланган, тузли тупроқларда (денгиз қирғоқлари, шўрхоқлар каби) ўсувчи ўсимликлар.

ГАЛСТУК [нем. Halstuch – бўйин рўмол] Кўйлак ёқаси остидан ўтказиб, олдини тугун ёки бант қилиб тақиладиган мато; бўйинбоғ. *Қодирнинг кўйлаги оқ, галстуги кўк экан.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

ГАЛЬВАНИЗАЦИЯ [итальян олими Л. Гальвани (Galvani) номидан] Тиббиётда кучи ва кучланиши паст бўлган ўзгармас электр токи билан даволаш.

ГАЛЬВАНИК [итальян олими Л. Гальвани номидан]: **гальваник ток** Кимёвий реакция натижасида ҳосил бўладиган ток, электр энергияси. **Гальваник элемент** Электродит ва унга ботирилган иккита турли хил электроддан иборат электр токи манбаларининг умумий номи.

ГАЛЬВАНОМЕТР [Л. Гальвани + юн. met-geo – ўлчайман] Гальваник токни ва умуман кучсиз тоқларни ўлчайдиган асбоб.

ГАМАДРИЛ [юн. hamadryas – ўрмон, дарахтлар илоҳаси] Африкада, қисман Осиёда яшовчи тумшуғи узун, тор бурунли маймунларнинг бир тури.

ГАМАК [фр. hamaс < индейс тилларидан] Очиқ ҳавода ухлаб дам олишга мўлжалланган осма тўр беланчак. *Дағал канопдан тўқилган гамакда ётсангиз, юмшоқ ўринда ётгандай бўласиз.* «Қизиқарли физика».

ГАМБИТ [фр. gambit < итал. dare il gambetto – чалиб йиқитмоқ] Шахмат ўйинининг бошида тезроқ ҳужумга ўтиш, қулай вазиетга эга бўлиш мақсадида бир пиёда ёки сипоҳни қурбон бериш. *Шошма қани. Мен сенга шундай гамбит кўрсатайин!* «Ёшлик».

ГАМБУРГЕР [ингл. hamburger < ham-дудланган сон гўшти + burger – ичига бирор нарса тиқилган булочка] Тоблаб, қизартириб пиширилган гўшт ёки қайноқ гўшти қийма ҳамда қайла, ошкўклар қўшилган бутерброд.

ГАММА I [юн. gamma] **I** мус. Бир ёки бир неча октава таркибидаги яқин товушларнинг босқичли, кетма-кет тартиби.

2 кўчма Бир-бирдан муайян муносабатда фарқланадиган нарсалар, ҳодисалар мажмуи. *Бўёқлар (ранглар) гаммаси.*

ГАММА II [юн. gamma] **I** Юнон алифбосининг учинчи ҳарфи ва шу ҳарфнинг номи.

2 Гамма-нурланиш билан алоқадор бўлган кўшма сўзларнинг таркибий қисми. *Гамма-аппарат. Гамма-астрономия.*

Гамма-нурланиш, гамма-нурлар физ. Радиоактив ядролар ва элементар заррачалар парчаланганда пайдо бўладиган қисқа тўлқинли электромагнит нурланиш. «*Чигитга гамма-нурлар бериш вилтга қарши курашдаги асосий омиллардан бири*» деган мавзу ҳаммани қизиқтирарди. Мирмуҳсин, Умид.

ГАН Ёнғоқ ёки данак ўйинида: маълум шаклда терилган ёнғоқ, данак тўпи, уюми; пулли қимор ўйинларида: пул тикилган жой, ўрта.

ГАНАК Ёнғоқ ёки данак ўйинида тикиладиган ёнғоқ ёки данаклар. *Ганак тикмоқ. -Қимор ўйнайсанми? - Ҳа, ганак топилса, эрмак-да. А. Қодирий. Фирвонлик Маллавоӣ.*

ГАНГ [ф. گنگ – эгилган, букилган]; **ганг бўлмоқ** айн. **гангимоқ**. *Меҳнаткаш боши ганг бўлди, Зулмдан ҳамма қон бўлди. «Фольклор».*

ГАНГИМОҚ Кутилмаган воқеа, ҳодисадан, фавқулодда ҳолатдан нима қиларини билмай қолмоқ, эсанкирамоқ, саросимага тушмоқ. *Раис уни даст кўтарди-да, давранинг ўртасига келтириб қўйди, Қурбон ота бир лаҳза гангиди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. Гангиб қолган Маҳкам ўзини укув-сизина мудофаа қиларди. П. Қодиров, Уч илдиз.*

Боши (ёки мияси) гангиди 1) боши айланди; 2) боши қотди, нима қиларини билмай қолди. *Кўзибой бу янгиликнинг тағига етолмай, йўл-йўлакай ўйланиб, мияси гангиб кетди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

ГАНГИРАМОҚ шв. қ. **гангимоқ**. *Боши гангираб, урнидан турган бой яна ийқилиб.. кўчанинг ўртасидаги лойга тушди. С. Айний, Қуллар.*

ГАНГИРБОШ: **гангирбош бўлмоқ** Эсанкирамоқ, каловланмоқ. *Чертки еб гангирбош бўлган пашша ўзини деворга ё деразага уриб,*

ерга чархпалак бўлиб тушар эди. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

ГАНГИР-ГУНГУР Кўпчиликнинг қизгин, тортишувли суҳбатидан ҳосил бўлган шовқин. *Деразалар ланг очик эди, гангир-гунгир гап-сўзлар ҳовлига баралла эшитилиб турарди. «Ёшлик». Султонмурод.. гангир-гунгур суҳбатга қулоқ солиб ўтирди. Ойбек, Навоӣ.*

ГАНГИТМОҚ **Гангимоқ** фл. орт. н. *Ойсулувнинг жавоби уни гангитиб қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ГАНГРАМОҚ айн. **гангирамоқ**. *Бироқ уларни ака дейишимниям, отларини айтишимниям билмай ганградим. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ГАНГРЕНА [юн. gangraina – ириш, чириш] тиб. Биологик тўқима ёки бирор аъзонинг қон таъминоти бузилиши оқибатида жонсизланиб, тириклайин ириб нобуд бўлиши, чириши; қорасон. *Чап қўлининг кесилган жойидан гангрена бошланибди. Т. Ашуров, Оқ от.*

ГАНГСТЕР [ингл. gangster – бандит] Уюшган жиноятчилар гуруҳининг иштирокчиси; босқинчи, бандит.

ГАНДА [ф. گنده – бадбўй; ачиган, чириган] Ахлат, нажас. *Жанда бўлса бўлсин, ганда бўлмасин. Мақол. ■ Яқин фурсатда ёв шарманда бўлгай, Палид жисми титилгай, ганда бўлгай. Ҳабибий.*

ГАНДБОЛ [ингл. hand – қўл + ball – копток, тўп] спорт. Қўл тўпи. *Комплексида волейбол, баскетбол, гандбол майдончалари бор. Газетадан.*

ГАНДИРАКЛАМОҚ Мувозанат сақлай олмай, чайқалиб, энтак-тентак қадам ташлаб юрмоқ. *Турғуной маст кишидай гандираклар борар эди. А. Қаҳҳор, Мастон. Бобур айвон эшигига қараб чопди. Лекин эшик олдида гандираклар ийқилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

ГАНЖ [ф. گنج – хазина, қон, бойлик] **I** кт. Олтин, қумуш; жавоҳир; хазина. *Ултурур маҳрамни султон, ганж пинҳон айлагач. Навоӣ. Не иложким, давлатим йўқ Ганжи меҳримдин бўлак.. Э. Воҳидов.*

2 кўчма Бойлик, мол-мулк, давлат; қадр-қимматли нарса.

ГАНЖИНА [ф. گنجينه – хазина, омбор] қ. **ганж I**. *Мирзачўл мамлакатимизнинг пахта ганжинасига айланди. Миртемир. Эӣ,*

Шаҳрихон, жонажон маскан, Эй, тупроғи ганжина диёр. М. Али.

ГАНТЕЛЬ [нем. Hantel] *спрт.* Калта даста билан бирлаштирилган иккита чўян шардан иборат гимнастика асбоби. *Гантелда машқ қилмоқ.*

ГАНЧ [ф. گچ — алебастр; бўр] Алебастрнинг бир тури; сувоқ, нақш учун ишлатиладиган қурилиш материали. *Ганч қормоқ.*

ГАНЧКОР [ф. گچکار — сувоқчи; ганчдан қилинган] **1** *от* Ганчдан нақш ясовчи уста, ганчсувоқ устаси. *Отаси уста Мурод ҳам, бобоси уста Носир ҳам Бухоронинг кўзга кўринган ганчкорларидан бўлган.* Газетадан.

2 *сфт.* Ганчланган, ганч билан ишлов берилган. *Ганчкор уй.* ■ *Буфетнинг ганчкор, ойнаванд зали одамга тўла эди.* М.М.Дўст, Галатепага қайтиш.

ГАНЧКОРЛИК **1** Ганчкор касби; ганч ўймакорлиги билан шуғулланиш. *Маълумки, нозик ва нафис ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги, ранг-баранг наққошлик намуналари халқ меъморчилиги тараққиётини, унинг замонавий услуб хусусиятларини кўрсатувчи бадий воситадир.* Газетадан.

2 Амалий санъатнинг ганчда ишлаш билан боғлиқ соҳаси; бадий ҳунармандчилик тури.

ГАНЧЛАМОҚ Ганч билан сувамоқ, ганч сувоқ қилмоқ. *Деворни ганчламоқ.*

ГАП **1** [ф. گپ — қуруқ сафсата; мақтанчоқлик; сўз] **1** Сўзлар орқали баён этилган фикр; сўз, нутқ. *-Сиз тушунмай ётибсиз! — деди Кумуш ва эшикдан оёқ товушини сезиб, гапни шу ерда тўхтатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Бу ерда гапимга ҳеч ким қулоқ солмаса, райкомга бораман! — Тупанисо шу гапни айтди-ю, рўмолини бошига солиб, уйдан чиқиб кетди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Нутқ воситасида ифодаланган фикр, ўй, мулоҳаза. *Фуломжон ғалати бўлиб кетди. Кўнглига: «Наҳотки, худо балоларни менга гоҳ пари, гоҳ дев сифатида юборса!» — деган гап келди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Маълумот, шингил ахборот, хабар; миш-миш. *Ёдгор замонавий Италия архитектурасига оид гапларни яна ўқишга тушди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

4 Умуман бирон иш, воқеа-ҳодиса ва ш.к. *Оламда нима гаплар? Ўлимдан хабарим бор-у, бу гапдан хабарим йўқ.*

5 Гина, қудурат. *Кўнглингизда шунчалик гапингиз бор экан, ота-онам шунчалик жонингизга теккан экан, бир оғизгина, «ҳай хотин, мен сиқилиб кетдим, уй ажратиб чиқиб кетайлик», десангиз бўлмасмиди? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

6 *тлш.* Тугал фикр англаган сўз ёки сўзлар бирикмаси. *Бош гап. Содда гап. Кўчирма гап. Гап бўлаклари.*

Гап билан бўлиб Гапга берилиб, эзмаланиб, кўп гапириб. *Булар гап билан бўлиб, хийла орқада қолиб кетишди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Гап бир жойдан чиқди** Ҳамманинг гапи, маслаҳати бир хил бўлиб чиқди. **Гап бу ёқда** Масала бошқа тарафда. *Гап бу ёқда экан-да! Ҳалитдан йигитларга салом хат ёзишга уялмаган зумраша! Гап бундай* Энди шундай. *Гап бундай, қани яқинроқ утир-чи.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Гап бўлмоқ** Бошқалар муҳокамасига тушмоқ, гап-сўз бўлмоқ. **Гап йўқ** **1)** ажойиб, жуда зўр. *Қаримга гап йўқ, у ўз ишининг устаси;* **2)** албатта, бошқача бўлиши мумкин эмас. **Гап келганда, отангни аяма!** Танқидий фикр бўлаётганда, ҳеч кимни юзхотир қилма. *-Мажлисда катта-кичик деган гап бўлмайди, гап келганда, отангни ҳам аяма! — деди Сафаров.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Гап қовламоқ** Гапни айлан-тириб, турли маълумотлар олмақ. *Нима қиласиз гап қовлаб! Ундан кейин, бу гаплар ҳам орага совуқчилик солса солар-ку, лекин менинг колхозга кириш ниятим совуқчиликни аллақачон солиб қўйган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Гап кўп** Қандайдир муаммо, сирли нарса бор. *Энди пахтани нимага кузда сотмай, ёзда сотаётганига келсак, бунинг тагида гап кўп.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Гап кўтара олмайди**ган Танқидга чидамсиз, жиззаки, *Тўғри, сизнинг гап кўтара олмаслигингизни биламан. Лекин, нима қилай, гап келганда, отамни ҳам аямайдиган одатим бор.* «Муштум». **Гап орамизда қолсин** Ўртағиздаги гапни, бу нарсани ҳеч ким билмасин. *Мен, албатта, ишонмадим. Рост бўлган тақдирда ҳам.. ҳи-ҳи.. бу гап орамизда қолсин..* А. Қаҳҳор, Ҳи-ҳи. **Гап отмоқ** (ёки **қотмоқ, ташламоқ**) Тегишиб ёки жаҳлини чиқариш учун киноя, кесатик маъноли гап, сўз айтмоқ; пичинг қилмоқ. *-Ҳорунбек, иним, сиз нима дейсиз? — гап қотди меъмор.* Мирмуҳсин, Меъмор. **Гап очмоқ** Гап бошламоқ, гапир-

моқ, сўзламоқ. *Шароф Рашидович Отаму-род билан сўрашгач, ипак пахта етишти-риш истиқболларидан гап очди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Ифторни қилиб чиққан Маҳмуд Тоҳирга дарвоза олдидан учради. Робиянинг акаси бўлган бу косиб йигит Андижон кўр-ғонига кетишдан гап очган эди:* -Э, бу ният-лар ҳаммаси пучга чиқди! — деб Тоҳир унга тоғасидан эшитганларини айтиб берди. П. Қодиров, Юлдузди тунлар. **Гап сотмоқ** 1) бўлар-бўлмас, кераксиз гаплар гапиравер-моқ, кўп гапирмоқ; 2) гапирмоқ, сўзламоқ. *Бир жангчи ҳозиргина рўй берган шовқин-сурон тўғрисида гап сотаркан, у овқатини бемалол еб, ўрндан тургач, этигининг кўн-жи қонга тўлганини пайқади.* Ойбек, Қуёш қораймас. **Гап тагида гап бор** Бу гап заминда қандайдир қарор, гап бор. *Йўқ, Софья Бори-совна, сиз сабр қилинг, мен тахминан фаҳм-ляялман, гап тагида гап бор..* [деди Эргаш]. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Гап талашмоқ** Ўзаро бир фикрга келиша олмай баҳслашмоқ. *Мана шунақа гап талашиб қолишса, илжа-ийб туриб, бир-бирини гап билан савалаб кетишади.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Гап тамом!** Ҳаммаси аниқ бўлди; иш битди, бўлди; ортиқча гапга ҳожат йўқ. *Чавандоз «гап тамом» деган маънода қамчисини қўлига олди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Гап тамом. Бошқа саволга ўрин қолмади.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Гап ташимоқ** Бирор ерда айтилган фикрни иккинчи ерга, бошқа кишига етказиб турмоқ; чақимчилик қилмоқ. **Гап тегизмоқ (ёки тегдирмоқ)** Бировни танбеҳга дучор қилмоқ, танбеҳ олишига сабаб бўлмоқ. **Гап тегмоқ** Танбеҳ эшитмоқ, танқидга учрамоқ -Қани.. Ҳа, ундан кейин, ўртоқлар, — деб яна изоҳ берди Алимқул, — қўл қўйиш масаласида менга юқоридан ҳам, наstdан ҳам бир оз гап тегиб қолаётибди.. П. Турсун, Ўқитувчи. **Гап тўқимоқ** Бирор шахс ёки нарса ҳақида уйдирма, ёлғон-яшиқ тў-қимоқ, тарқатмоқ. *Унинг [Йулчининг] «ахлоқ-сизлиги» тўғрисида [Салимбойвачча] бир-мунча гаплар тўқиди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Гап бунда (ёки унда) эмас** Бу асосий масала эмас. -*Гап унда эмас, — деди ҳожи, — умр, мураса деган гаплар бор..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Гап шу ерда қолсин қ. гап орамизда қолсин.** -*Лекин гап шу ерда қолсин, дурустми?* — эликбоши қоронғи кўчага чиқди. Ойбек, Танланган асарлар. **Гап шу** Хулоса

шу, бўладиган гап шу. -*Сиз менинг кўнглим-ни билмайсиз, Ўрмонжон ака. — Кўнглингни билиб қолармиз. Колхоз нима эканлигини сен ҳам билиб оларсан. Гап шу: ҳеч қайёққа бор-майсан.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Гап эшитмоқ** Бошқалардан танбеҳ олмоқ. *Сени деб ўқитувчидан мен гап эшитдим.* **Гап ўтмоқ** Икки киши орасида паст-баланд гап бўлиб ўтмоқ. *Шу қий-чув ичида Мирзакарим-бой билан хотини ўртасида бир оз ачиқ-тизиқ гап ўтди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Гап ўғирламоқ (ёки термоқ)** Бошқаларнинг айтганларидан уларнинг фикр-ниятларини билиб олмоқ. **Гап қайтармоқ** Ўжарлик, қай-сарлик қилиб, сўзга кирмаслик. *Гап қайтар-ганингиз учун яна беш кун қўшаман. Йигир-ма кун ишлаб берганингиздан кейин келасиз.* Х.Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Гап қилмоқ** 1) ҳамма ерда гапирмоқ, гап тарқатмоқ. *Бошларига ҳеч тушмаса можаро, Ҳамма жойда гап қилмаса фуқаро.* Х. Олим-жон. -*Тағин одамлар буни ҳам гап қилиб юришмасин!* — деди Тожибой. П. Турсун, Ўқи-тувчи; 2) бирор шахс ҳақида нотўғри фикр тарқатмоқ. -*Сизни Зиёдахон билан гап қил-дим, — деди Қори Ўрмонжонга.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Гап қистирмоқ** Ай-тилаётган сўз, нуқт орасига луқма кирит-моқ. -*Рўзимат ука, яхши, гапингга яна битта гапни қистириб ўтгин.. — деди Қамбарали ака.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Гапга бичган ёки онаси гапга туққан** Гапга уста, гапдон, маҳмадона. -*Абдишукурни худо гапга бичган, энгиб бўлмайди, — деди Жамолбой пихиллаб.* Ойбек, Танланган асарлар. **Гапга кирмоқ** Сўзга қулоқ солмоқ, бўйсунмоқ. *Ҳаз-ратқул ювош, нима деса, гапга кирадиган боладан бунақа гап чиқишини сира ўйламаган эди, гангиб қолди.* С. Аҳмад, Юлдуз. **Гапга солмоқ** 1) яхши гап билан йўлга солмоқ. *Аҳмоқни урма, сўкма, гапга сол.* Мақол; 2) гап билан банд қилмоқ; турли сўроқлар бериб, воқеани аниқламоқ. *Ўтган-кетган кампирларнинг қўлига чой тутқазиб, гапга солади.* «Муштум». [Кампир] *Келинларни ўс-моқчилаб гапга солар, эшитганларини эрига сўзлар, чол эса дарров Қоратойга етказар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Гапга тўн кий-гизмоқ** Бежаб гапирмоқ, муболағали гапир-моқ. *Оббо сиз-эй.. Хўп гапга тўн кийғизасиз-да..* Н. Сафаров. **Гапдан гап чиқиб** Гап бир-бирига уланиб. *Гапдан гап чиқади, деган-*

ларидек, нонушта пайтида бек тўсатдан меъмора мурожат этиб, бу ерда бирон ой қолиш иложи йўқмикан, муҳим бир илтимос, узримиз бор эди, деди. Мирмуҳсин, Меъмор. Гапдан гап чиқиб, одамзоднинг насткаши қанақа бўлишига бориб тақалди. С. Аҳмад. **Гапидан илинмоқ қ. илинмоқ. Гапи оғзида қолмоқ** Бирор сабаб билан сўзлаётган вақтида тўхтаб қолмоқ; гапи узилмоқ. *Унинг гапи оғзида қолди, кўзлари хиёл кенгайиб, ним очик лаби титради.* П. Қодиров, Уч илди. **Гапим гап** Сўзим бир, аҳдим ягона, қатъий. *Йўқ, ҳалиги гапим гап.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. **Гапини бировга бермайдиган** Ўзининг гапини маъқуллайдиган, ўзини билағон ҳисоблайдиган. *Шаддод, гапини бировга бермайдиган, эркакишода Асрора звенога бошлиқ эди.* С. Аҳмад, Уфқ. **Гапини икки қилмаслик** Илтимос ёки тақлифни сўзсиз бажаришлик. *Иноят оқсоқол ёшлигидан бир гапини икки қилмаган қизини бунақа харжлардан тиёлмасди.* С. Аҳмад, Уфқ. **Соҳиб қори яна нўписа қилди:** -*Гапимни иккита қилсанг, сендай қизим йўқ! Билиб қўй шуни.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Гапини йўқотиб қўймоқ** Маълум руҳий таъсир натижасида фикрнинг давомини унутиб қўймоқ; эсанкираб, нима дейишини билмай қолмоқ. -*Йўқ, мен ҳаммаси демоқчи эмасман, баъзи бирлари, — деди Бўтабой ака ва гапини йўқотиб қўйди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Гапини олмоқ** 1) бирор нарса, иш ҳақида ўзганинг фикрини, мақсадини билмоқ. [*Қосим:*] *Тезроқ ўзим бориб, терговчининг гапини олай, фалокат босиб, ишнинг миси чиқиб қолмасин.* «Муштум»; 2) маълумот олмоқ. *Кампирдан бошқа ортиқча гап ололмагач, у [қўшини хотин] инечка бўлиб, бурилиб чиқиб кетди.* Мирмуҳсин, Умид. **Гапини оғзидан олмоқ (ёки илиб кетмоқ)** Сўзлаб турган кишининг гапини тўхтатиб, ўзи гап бошламоқ. -*Бизлар билан кўлга овга чиқинлар, — деди у Жапақнинг гапини оғзидан олиб.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. **Гапни айлантирмоқ** Сўхбат йўналишини бошқа тарафга бурмоқ. *Алимардон ҳаммаси тамом бўлганини янада чуқурроқ хис этди. Гапни айлантириб ўтиришдан фойда йўқлигини билиб, кўнглидаги бор гапни айтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Гапни бир ерга (ёки жойга) қўймоқ** Бир маслаҳатга келмоқ, келишмоқ. **Гапни (бошқа ёққа) бурмоқ қ. гапни айлантирмоқ.**

Икромжон гапни бошқа ёққа бурворди. С. Аҳмад, Уфқ. -*Гапни бошқа ёққа бурмоқчиси-а, хап сизними! Хотинлардек ҳйилакори бўлмас экан дунёда, — деб уни гапга солмоқчи бўлдим.* Ойдин, Ҳикоялар. **Гапни бўғмоқ** Бир кишини сўзлашдан тўхтатмоқ. *Ҳикматилла яна гапга киришган эди, Зойиржоннинг ёнида ўтирган Нарғиза ўрнидан туриб кетди. Оппоқ юзи жаҳлдан қизариб, тез-тез гапириб ташлади: —Нега бировнинг гапини бўғасиз!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Гапни чуваламоқ** Бирор нарсани билиш учун гапни чўзмоқ. *Нури бу йигит тўғрисида кўпроқ нарса билишни исташ билан баравар, бу қизнинг унга муносабатини очиш каби яширин бир ният билан гапни чувалади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Гапнинг белига тепмоқ** Сўхбатга ҳалал бермоқ, сўхбатни бузмоқ. **Гапнинг мағзини чақмоқ** Масаланинг моҳиятига тушунмоқ. *Бувниса хола, Салтанат Маҳкам акаларникига кириб кетгандан сўнг, гапнинг мағзини чақди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. **Гапнинг очиги** Тўғрисини айтганда, тўғриси. *Лекин, гапнинг очиги, Каримовнинг ҳам аҳволи паришонроқ эди.* «Муштум». **Гапнинг очиги, мана шу ҳовли сеники.** У. Исмоилов, Сайланма. **Гапнинг пўст калласи** Хулласи калом, хуллас. *Гапнинг пўст калласи, дўстинг Ҳўжақул ҳам Ҳамроқул Турсунқулов бўлишини бир орзу қилган эди-да, оғайни!* О. Ёқубов, Учрашув. **Гапнинг тагига етмоқ** Бирор воқеа-ҳодисанинг асл сабабини аниқламоқ; масаланинг туб моҳиятига тушуниб етмоқ. **Гапнинг қисқаси** Хулласи калом. **Ана шунақа гаплар** Ишлар шундай. -*Ана шунақа гаплар, Сидиқжон, шунақа гаплар. Йигирма бирни бир қилишимиз керак, бир! — деди ва ўрнидан турди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Бир гап бор** Бирор сирли нарса мавжуд, қандайдир маълум бўлмаган нарса бор. *Изланишларим шунга келиб тақалди, демак, миҳда бир гап бор.* «Фан ва турмуш». -*Бунда бир гап бор, — деди Ольга Петровна, курсидан туриб.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Бир гап бўлар** Охири бир натижа билан яқунланар. *Қани, турларинг, лапашанлар, қоринни тўйғазиб олайлик, кейин бир гап бўлар.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Масалан, беш ҳўкиздан бир қўшни, боғли ерларнинг ярмини ўғлига ажратса, унинг юки анча камаяди. Обжувоз бўлса, майли, бир гап бўлар.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Бир гап бўлдими?** Бирор воқеа, ҳодиса содир

бўлдими? Мансур Муслим! Сенга бир гап бўл-
дими? ..шундай вақтда иш кўрсатмасак,
қачон кўрсатамиз?! Н. Сафаров, Танланган
асарлар. **Бошқа гап** эди Бошқача иш тутиш
мумкин эди. Бу кампирнинг устидан қаёққа
дод деб бораман, бирон жойда ишласа, бошқа
гап эди. «Муштум». **Бу бор гап** Бу ҳақиқат, бу
аниқ. Чол бошини буриб, носини туфлади, сўн-
гра тамишиб туриб, ишонч билан деди: -Бу
бор гап! П. Турсун, Ўқитувчи. **Бўладиган гап**
Амалга ошиши мумкин бўлган тўғри фикр.
-Низомиддинов, — деди раис ўрнидан туриб,
— сиз одамларнинг вақтини олаётирсиз ахир.
Бўладиган гапни гапиринг! А. Қаҳҳор, Кўш-
чинор чироқлари. **Бўлмаган гап** Бехуда, йўқ
нарса, асосиз нарса. -Риёзиёт бўлмаган гап,
ўзини билган кимса бунақа ишлар билан
бошини қотириб юрмай, ҳарбу зарбни машқ
қилгани маъқул, — деди [Иброҳим Султон].
Мирмуҳсин, Меъмор. **Бўладиган гап шуки**
қ. гапнинг пўст калласи. Бўладиган гап шуки,
камбағаллар мажлис қилиб, сизнинг хўжа-
лигингизни тугатишга, ўзингизни Капсан-
чилар қишлоғидан бадарға қилишга қўл кў-
таришди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.
Дув-дув гап Бирор воқеа, ҳодиса ҳақида
миш-миш. Кунлардан бир куни маҳаллада дув-
дув гап бўлиб қолди: «Мухторхон домла уй-
ланармишлар!» А.Қаҳҳор, Тўйда аза. **Икки**
гапнинг бирида Ҳар бир гапида, мунтазам,
доимо. Бувим ҳам, болалар ҳам икки гапнинг
бирида «кал», «Ҳожикал», деб камситишади
[деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Икки**
гапнинг бирида пешонасига уриб, гоҳ бўғилиб
ва гоҳ қотиб-қотиб қулиб, одамларни кул-
дириб ҳикоя қилди. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.
Катта гап 1) катта, муҳим масала, иш; 2)
кўчма ўз имкониятидан ташқари гапларни
гапирадиган қуруқ одам. **Кўнглингизга (бў-**
лак) гап келмасин Хафа бўлманг, кўнглингиз
огримасин. **Мезбонлар дилсиёҳлик кайфия-**
тини яширишга уринишди, аммо ётар маҳа-
лигача бу бир неча мартаба юзага чиқди ва,
оқибат, меҳмоннинг кўнглига бўлак гаплар
келмасин учун, икки орада утган гапни ай-
тишга мажбур бўлишди. А. Қаҳҳор, Мирзо.
Майда гап 1) турли хил иккинчи даражали
гап-сўз. Қани, шулардан бирини анҳор бўйига
ташлаб, барча майда гапларни унутиб, кўн-
гилга яқин чор улфатинг билан отамлашсанг.
«Гулдаста»; 2) шундай гапларни кўп гапи-
радиган шахс; вайсақи; ифвогар. **Нима гап?**

Нима бўлди, нима янгилик? Қишлоқларда
нима гаплар бор экан? Бир суҳбат қил. Аста-
секин сўра сен. Ҳ. Олимжон. **Нима гапу нима**
сўз Нима бўлади-ю, нима қолади. У алла-
қандай офатни ҳис қилиб, хатга кўз югур-
тирди. Суннат: «Мени армияга олишди. Уч
йилгача нима гапу нима сўз, йўлингиз очик,
эрга тегиб кетаверинг. Ҳозир эски замон
эмас, бунақа нарсаларнинг унчалик аҳамияти
йўқ», деган мазмунда ёзибди. Ў. Ҳошимов,
Қалбингга қулоқ сол. **Оғир гап** 1) дилни
огритадиган, кишига озор берадиган гап,
хабар; 2) мушқул иш, қийин муаммо. -Ме-
нимча, уйланишдек нозик бир иш дунёда
йўқдир, — деди Раҳмат ва Отабекка юз
ўғирди: —Уйланган хотининг таъбингга му-
вофиқ келса, бу жуда яхши, йўқса, мунчалик
оғир гап дунёда бўлмас. А. Қодирий, Ўтган
кунлар. **Тайинли гап** Аниқ, маълум, муайян
гап, фикр. Бироқ доктор уни [Сидиқжонни]
қўл учидагина кўрди, дори бермади, тайинли
бир гап ҳам айтмади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор
чироқлари. **Турган гап** Аниқ, шубҳасиз. Фу-
рсат бой берилдими, ишнинг кейин кетиши
турган гап. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.
Эртага, турган гап, далага одам чиқмайди.
А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Хунук гап**
Ёмон, совуқ хабар, иш. Лекин кузда, подани
кўчириб қишлоққа тушганимизда, Сайфидан
хунук бир гапни эшитдим. С. Сиёев, Ёруғлик.
Ўзингиздан қолар (ёки ўтар) гап йўқ Ўзин-
гизга маълум, сиздан яширадиган нарса йўқ.
Гап ўргатмоқчи эмасман, ўзларидан қолар гап
йўқ. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Бу иш кечаси
бўлгани маъқул. Кундузи бўлса, ўзингиздан
утар гап йўқ, хунукроқ кўринади. А. Қаҳҳор,
Кўшчинор чироқлари. **Ўтган гапга салавот**
Бўлар иш бўлди, энди бефойда. **Қурбон ота..**
Ўрмонжоннинг ёнига чўкка тушиб: -Ўрмон-
жон, ўғлим, бола бечораса бир ёрдам қилгин,
утган гапга салавот, — деди. А. Қаҳҳор, Кўш-
чинор чироқлари. **Ўғил бола гап** Энг тўғри
гап, ҳақиқий гап. -Ҳа балли! Мана буниси ўғил
бола гап бўлди, — деди чол завқланиб. О. Ёку-
бов, Қаҳрамон излаб. **Ҳеч гап йўқ** 1) бирор
ҳодиса рўй бермади, тинчлик. **Бизнинг ора-**
мизда ҳеч гап йўқ, қасам ичаман. Ҳеч гап йўқ!
Ҳеч гап бўлмаганидан кейин рашк ҳам бўл-
майди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2)
ҳеч нарса йўқ. **Ҳеч гап эмас** Қийин эмас,
арзимайдиган, осон иш. **Қурбон ота бошлаб**
берсалар, у ёғи ҳеч гап эмас. А. Қаҳҳор, Кўш-

чинор чироқлари. *Ёш олимнинг [Берунийнинг] мусофирчиликда бошидан кечирган кулфатлари бу ташвишлар олдида ҳеч гап эмасди.* М. Осим, Жайхун устида булутлар. *Кўшниларга ёрдам бериш сиз учун ҳеч гап эмас.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ГАП II [ф. گپ] Дўст-тенгқур, ҳамкасаба улфатлар орасида навбати билан ҳафта ёки ойда улардан бириникида ўтказиладиган зиёфат; улфатчилик. *Бугун жума бўлгани учун Ҳакимбойвачча ва Мирзакаримбой ўз улфатлариникига — гапга кетишган.* Ойбек, Танланган асарлар.

Гап бермоқ Ўз навбати келган куни улфатларига зиёфат бермоқ. *Яна бир ҳафтадан кейин Салим акам гап берармишлар.* Ойбек, Танланган асарлар. **Гап емоқ** Шундай улфатчилик, зиёфатда мунтазам иштирок этмоқ. *Қишининг узун кунлари бу ерда улфатлар гап ёйишади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГАПБОЗЛИК Куруқ, бефойда гап билан машғул бўлишлик. *...мақтанчоқликни, қуруқ вағдабозликни фош қилиш, шу билан бирга, сиёсий гапбозликка берилиб кетмаслик керак.* Газетадан.

ГАП-ГАШТАК [гап + ф. گشتک — сайр, томоша қилиш] *айн.* **гап II.** *Тошкентдаги ҳамқишлоқларнинг бари шу ерда «туғилар», катта-кичик гап-гаштаклар ҳам шу ерда ўтказилар эди. «Ёшлик». Масхарабоз ва қизиқчилар, асосан, турли мазмундаги оилавий тўйларда.. зиёфат-базмларда, бозоршаб ва гап-гаштакларда ўйин кўрсатадилар.* М. Қодиров, Ўзбек халқ оғзаки драмаси.

ГАП-ГУРУНГ Гаплашиб ўтириш; суҳбат. *Гап-гурунг устида у тоғамнинг қачон бўлмасин кириб келишини кутаётганини сезар эдим.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

ГАПДОН [ф. گپدان — гапни, гапиришни яхши билувчи] **1** Гапга уста, чечан; топиб гапирадиган, тили бурро. *Ҳайдар азалдан гапдон бўлса ҳам, шу чоғ, шу ерда ҳаяжондан соқов эди.* И. Раҳим, Ихлос.

2 салб. Маҳмадона, ўйламасдан гапирадиган. *Тупугини эпюлогмаган одам экан десам, гапдон чиқиб қолди-ку. Мана шундақалар кишининг сирини дўмбира қилиб чалади-да, эҳтиёт бўлиш керак.* А. Муҳиддин, Қитмир.

ГАПДОНЛИК 1 Сўзга чечанлик, гапга усталлик. *-Гапдонликка келганда, Бозорбой ҳам сен билан мени бир чўқшида қочиради, — деди Олахўжа.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Куруқ сўзлаш билан овора бўлишлик, маҳмадоналик. *Мусобақа юзакичилик, гапдонлик, вайсақилик, кўзбўямачиликдан йироқ бўлиши керак.* Газетадан.

ГАПИРИШМОҚ 1 Гапирмоқ фл. бирг. н. *Усмонжон овқатдан кейин онаси кетидан уйга кирди-ю, анча гапиришиб қолди.* С. Зуннунова, Гулхан.

2 Бирор масалада ўзаро битишмоқ, келишмоқ. *Мен у билан гишт тўғрисида гапиришиб қўйдим.*

ГАПИРМОҚ 1 Фикрини оғзаки баён этмоқ; сўзламоқ, айтмоқ; нутқ сўзламоқ. *Уйнаб гапирсанг ҳам, ўйлаб гапир.* Мақол. ■ *Сафаров кулди ва эртага қилинадиган ишлар тўғрисида гапирди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Улфатларда ҳар ерларда ўлтирди, Султонхон дардини энди гапирди.* «Рустамхон». *Шу икки фикр атрофида мунозара жуда қизиб кетди.* Гапирмаган, тортишмаган одам қолмади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Оғзингга қараб гапир Ўйлаб, нима деяётганингни тушуниб гапир; ножўя, ахлоқдан ташқари иборани ишлатма.

2 Гапириш, сўзлаш қобилиятига эга бўлмоқ; тилга кирмоқ. *Нусратнинг икки ёшли ўғли катта бўлиб қолди, гапирди.*

3 Талаффуз қилмоқ. *Сабогул одатича сўзларни бузиброқ русча гапирарди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Қовоқлари ва бир қадар йирик юз ёноқларининг фарқига бормаган одам, уни [Ўрозни] асло қирғиз демас, «сартча»ни жуда яхши гапирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бир гапириб, ўн куладиган Жуда хушчақчақ, кўнгли очиқ одам ҳақида. *Она ўлимига дастлаб чидай олмаган каби кўринган Нури, секин-секин тақдирга тан берган, ҳатто аввалгидай бир гапириб, ўн куладиган бир ҳолга келган эса-да, ҳар келишда бақириб кирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *У [Рисолат] бир гапириб, ўн кулар, гап орасида Дилдордан гина ҳам қилиб қўярди.* С. Аҳмад, Уфқ. **Катта гапирмоқ** Ўз имкониятини ҳисобга олмасдан сўзламоқ, ваъда бермоқ; куруқ гаплар билан мақтанмоқ. *-Катта гапирманг! -Катта гапирсам, гапирмасам, — деди Хушрўй, — менинг феълим ҳар кимга маълум ва ҳаммадан ҳам сенга очиқ!..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Қаттиқ гапирмоқ 1)** бақириб гапирмоқ; **2)** кўнгилини оғритади-

ган гап қилмоқ. - *Оғир бўлинг, қаттиқ гапирманг, бекам! Ханжарингизни ҳам бекитиб қўйинг!* — деди Зулфиқор. Мирмуҳсин, Меймор. **Қизиқ гапларни гапирасан** Содда фикрлайсан, содда ўйлайсан. *Қизиқ гапларни гапирасан. Ахир, соқолим газлама савдоси билан оқарди. Мен дадил бўлмай, ким дадил бўлсин.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГАПЛАШМОҚ 1 Сухбатлашмоқ; сўзлашмоқ. *Нега одамлар шивирлашиб гаплашяпти?* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Дилора дугонаси билан узоқ гаплашмади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 *кўчма.* Ўзаро келишмоқ, битишмоқ. - *Шағал гаплашиб қўювдим, Күрөз ака, — дедим ростига кўчиб.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Темирни гаплашиб қўйдим. Эрта саҳар шу ердан олиб кетамиз.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Мухокама қилмоқ, кенгашмоқ. *Ундан кейин соат тўққизга бутун колхозчиларни йиғиш керак. Газетани ўқиймиз, ҳамма гапни очиқчасига гаплашамиз.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. - *Мен тегишли жойда гаплашаман, — деди Низомиддинов қоғозларини йиғиштираётиб, — мен очдим бу ишларни, мен фош қилдим.* А. Қаҳҳор, Мунофиқ.

4 Ўзаро муносабатларни ойдинлаштирмоқ; орани очиқ қилмоқ; адабини бермоқ. - *Пайти келади сен билан гаплашишининг, — деди-да, нари кетди.* М. Ҳазраткулов. *Журъат. — Шошма, даданг йўқлигида сан ўлгур билан гаплашиб олай, юрак-бағримни заҳарладиңг!* — ўрнидан туриб, илдамлик билан қўрғон эшигини занжирлади Гулсумбиби. Ойбек, Танланган асарлар. *Отасиман, унинг топгани меники, қани, битта шолини у ёқ-бу ёқ қилиб кўр-чи, гаплашиб қўяман.* С. Аҳмад, Уфқ.

ГАПСОТАР Беҳуда гапни кўп гапирадиган; сергап.

ГАП-СЎЗ 1 Айтиладиган гап, сўз; нутқ. *Бу ҳақда гап-сўз бўлиши мумкин эмас [деди Абдусалом].* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Сухбат, гурун. *Икки ўртадаги гап-сўз йўл узоқлигини билдирмас эди.* ■ *Гап-сўз бир-бирига илашмади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Овоза, миш-миш гап. *Қўғонда Ҳакимбойвачча хизматкорининг қизини олибди, деган гап-сўз ҳам бўлмас.* Ойбек, Танланган асарлар. *Агар сизга оғир тушмаса, юртдаги гап-сўз босилгунча, бирор йил Тошкентда турсин, сўнгра Марғилонга борсин, дердим!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Гап-сўзга қолмоқ Уятга қолмоқ. - *Ҳа, ўқидик [хатни], — Ҳалима опа қизариниб кулди. — Ким билсин, ёш раис, гап-сўзга қолмасин деб қўрқувдик-да, айланай.* О. Ёқубов, Бир фелетон қиссаси. - *Олган мажбуриятимни бажариб келмасан, гап-сўзга қоламан, — деди Нафиса онасига.* Файратий, Узоқдаги ёр. **Гап-сўзда йўқ 1)** гапга нўноқ; нутқи норавон; **2)** *кўчма* ношуд, лалайган. *Ҳозирги афтини кўрган киши уни [Рўзиматни] гап-сўзда йўқ, ўзи тўнгина бир йигит гумон қилар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ГАПХОНА [гап + хона] эск. Гап ўтказиладиган, гап қатнашчилари йиғиладиган жой. *Элмурод Мели полвоннинг қистови билан гапхонага боришга мажбур бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГАПХЎР [ф. گچور — гап еювчи] Гап қатнашчиси, гап базмларига мунтазам қатновчи киши; жўра, улфат. *Мулла Жўра билан Кўшоқ.. гапга борганларида, гапхўрларга қишлоқдаги ҳаракатни сўзлаб беришди.* Х. Шамс. Характеристика.

ГАПХЎРЛИК Улфатчилик, меҳмондорчилик. *Қиш бўйи гапхўрлик қилиб, сўқим гўшту қазӣ солинган паловларга ўзимизни боқинг деб, баҳорда қишлоқ бойларининг тўрт-беш таноб ерининг учдан бирига эккандим.* Й. Шамшаров, Тошқин.

ГАПЧИ салб. Бир кишининг гапини иккинчи кишига етказиб турувчи, гап ташувчи; ифвогар. *Гапчи одам.*

ГАПЧИЛ шв. Гапга уста, гапдон, чечан; сергап. *Гапчил бола.*

ГАР [ф. اگر — агар] сўзининг қисқарган шакли [к. айн. агар. Душманинг гар мўр эса, Сен бўлмағил андишасиз. Ҳамза. Шу ишга гар қилса қасд, Расо ишга тушса бас. З. Диёр.

ГАРАЖ [фр. garage < гегег — пана жойга қўймоқ] Автомобиль, мотоцикллар турадиган ва жорий таъмир қилинадиган иншоот, бино. [Шофёр] *Машинасини гаражга қўйиб, уйига кетди.* Ойдин, Кўнғил тўлдими, яхши йигит.

ГАРАЗОН шв. Жуда кир, ифлос. *Жуда гаразон бўлиб кетибсан-ку. Устингдаги кўйлакни еч, гаразон бўлиб кетибди.*

ГАРАНГ 1 Қулоғи эшитмайдиган, кар. *Гаранг одам.* ■ *Бу гаранг оловни ҳам ўзи ёқади, ўчиришда ҳам ўзи сув сепеди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 кўчма Боши қотган, нима қиларини билмай гангиб қолган; ганг. *Болаларнинг жавдираган кўзлари отада. Ота эса нима қиларини билмай гаранг.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Гаранг бўлмоқ 1) қулоғи битиб, эшитмайдиган, кар бўлиб қолмоқ. *Автомат тириллашадан гаранг бўлган ўн уч немис бараварига қўл кўтариб, ўрндан турди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) кўчма нима қиларини билмай, гангиб қолмоқ, гангимоқ. *Уста хийлагача тили сўзга келмасдан, гаранг бўлиб қолади.* О. Ёқубов, Ларза. **Гаранг қилмоқ** Бошини қотирмоқ; гангитмоқ; хуноб қилмоқ. *Мурод мирзонинг хабари эр-хотинни ҳам, Майнани ҳам гаранг қилиб қўйди.* Ш. Тошматов, Эрк куши. *– Жонгул куни билан йиғлайвериб, ҳаммамизни гаранг қилиб юбордику, – деди Худойқул ака Умарқулга.* О. Хусанов, Кўшиқчининг тақдири. *Бу мол билан сен ҳам сарсон бўлмагин, Беҳуда ўзингни гаранг қилмагин.* «Алпомиш».

ГАРАНГЛИК Карлик, қулоғи эшитмаслик. *Эшон-қози буларнинг гапини эшитмаса ҳам, оғзининг қимирлаётганини кўриб, калласини ликиллатиб, гаранглигини билдирмай турганда, иккинчиси арз қилибди.* «Луқмони Ҳаким».

ГАРАНГСИМОҚ Нима қиларини билмай, эсанкираб қолмоқ; гаранг бўлмоқ. *Мутал ҳануз эшикда гарангсиб ўтирган чолнинг ёнидан ўтиб, ташқарига чиқди.* О. Ёқубов, Ларза. *Қурбон гарангсиб, олдинга тушди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ГАРАНГТОБ шв. қ. **гаранг** 2. *Муродхоннинг кўнглидан ҳалиги кўрган паризоднинг ишиқи кетмай, гарангтоб бўлиб бораёттир.* «Муродхон».

ГАРАНТИЯ [фр. *garantie* – бирор нарса-ни таъминлаш; таъминот] қ. **кафолат**, **кафиллик**. *Гарантия бермоқ.* ■ *Ҳалола, ошқора позицияни ҳимоя қилиш учун ҳуқуқий гарантияларга келсак, бугунги кунда бундай гарантиялар бор.* Газетадан.

ГАРАНТИЯЛАМОҚ қ. **кафолатламоқ**. *Мустақиллик меҳнаткашларга жуда катта ҳуқуқ ва эркинликлар берди ва уларни ҳуқуқий жиҳатдан гарантиялади.* Газетадан.

ГАРБИЛ [р. *горбыль* – пўстли тахта] Пўстлоғи арчилмаган ходанинг четидан чиққан тахталар. *Ҳовли ҳам жимжит, настки тахталари олиб ташланган зинадан юқорига чиқди, эшикка қоқиб қўйилган гарбил тах-*

таларни тортиб кўрди, аммо кучи етмади. Мирмуҳсин, Умид.

ГАРД [ф. *گرد* – чанг, губор; кукун] 1 **Чанг**, ун, кўмир кабиларнинг юқи. *Ун гарди.* ■ *Тегирмонга кирганнинг кипригига гард илашади.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *У дўл тағида шўх айланаётган ялпоқ катта тош атрофидаги ун гардларини сидирар, тегирмон тошининг гув-ғувида ҳеч нарса эшитилмасди.* Ш. Тошматов. Эрк куши.

2 кўчма **Доғ**, нуқсон. *Муборак номига гард юқтирмай яшамоқ.*

Ўзига гард юқтирмаслик Ўз обрўсига доғ туширмаслик. *Ҳамма ҳайрон: ўзига гард юқтирмайдиган, гап тегизмайдиган абжир қиз негадир шунча мазахларга чидаб, индамай юрибди? Газетадан.* *Отам умрининг охиригача ўз шаънига, оиласи шаънига гард юқтирмаслик, одамлардан дакки-дашном эшитмаслик учун интилган.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

3 кўчма **Зарра**, белги, асар, нишон. *Рўпарамда чордона қуриб ўтирган бу ажойиб мўйсафиднинг бошига йиллар оптоқ гардини аямай тўкибди-ю, лекин вужудини сўндиролмабди.* А. Ҳасанов, Яшариш. *Кўшиқчи англаб шу чоғ Темирохун дардини, Чеҳрасига ўрнашган Қайғу, кулфат гардини.* Файратий.

ГАРДАН [ф. *گردن* – бўйин] Гавданинг бош билан елка орасидаги қисми; бўйин; бўйиннинг орқа қисми. *Полвон ўрндан турди, нима қилишни билмай, гоҳ пешонасини уқалар, гоҳ гарданини қашир эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Сочлари чаккаси ва гарданигача тушган, елкасига фотоаппарат илган ёшгина новча сариқ йиғитча ҳаммага бир-бир жилмайиб турарди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Гарданига олмоқ 1) ўз устига олмоқ, зиммасига олмоқ. *Ишининг оғирини ўз гарданига оламан: пули, озиқ-овқат, асбоб-ускунаси, улови мендан; меҳнат – халқдан.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.; 2) иқдор бўлмоқ, тан олмоқ, бўйнига олмоқ. **Гарданига юкламоқ** (ёки **қўймоқ**) Зиммасига юкламоқ, топширмоқ. *Директор бу ишни унинг гарданига юклади. Пахтачиликдаги энг оғир ишлар машиналар гарданига юкланди.* **Гарданига тушмоқ** Зиммасига тушмоқ. *Енгсалар – нур устига нур. Енгилсалар – масъулият Анварнинг гарданига тушади.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ГАРДАНКАШ [ф. گردنکش – исёнчи, қўз-голончи; ўжар, гапга кирмайдиган] кам. қўл. Қайсар, ўжар. *Очил куч шундай гарданкаш одам эди.* М.М.Дўст, Галатепега қайтиш.

ГАРДАНКАШЛИК Қайсарлик, ўжарлик. *Ҳа, гарданкашлик қилиб, кўзга кўнак, бетга тиканак бўлишдан ҳазар қил [деди бой-вачча].* К. Яшин, Ҳамза.

ГАРД-ГАРД: гард-гард қилмоқ Чилпарчин қилмоқ, майда-майда қилмоқ, яксон қилмоқ, тор-мор келтирмоқ. *Аскар ўраб олди ўнгдану сўлдан, Қочар пайт икковин қилдилар гард-гард!* Миртемир.

ГАРДАЙ Жуда оз, оз миқдорда; озгина, жиндай. *Гарддай дори.* Юрагида гарддай чўғ йўқ.

ГАРДЕРОБ [фр. garde-robe < garde – сақлаш + robe – кўйлак] 1 Кийим-кечак кўйиладиган шкаф; кийим жавони. *Зебо паршон ҳолада пиджагини гардеробга қўйди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Жамоат биноларига, муассасаларга кираверишда уст кийимлар топшириш ва сақлаш учун ажратилган махсус жой. *Зокир гардеробга похол иляпасини топшираётганда, ёқимли пиёздоғ ҳиди димоғига урилиб, оғзи сув оча бошлади.* П. Қодиров, Уч илдиз.

ГАРДЕРОБХОНА қ. гардероб 2.

ГАРДЕРОБЧИ Гардеробда ишловчи шахс. *Ҳикмат ака гардеробчи бўлиб ишлай бошлади.* Газетадан.

ГАРДИН [ф. گردين < گردين – айланмоқ] Доира шаклидаги, доира. *Махсум ясатиғлик гардин патнис кўтариб кирди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ГАРДИШ [ф. گردش – сайр; айланиш; айлана] 1 Буюмнинг айланма сирти; чамбар, чамбарак. *Чилдирманинг гардиши. Филдирак гардиши.* ■ Раъно.. дўпписини қозиққа илиб, гардиши кенг кигиз қалпоғини олиб, устига ура-ура, чангини қоқди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Доира шаклидаги нарса; доира. *Ойнинг гардиши. Куёшнинг гардиши.* ■ Ҳа, ой атрофида гардиш ясади: эртага ҳаво яхши бўлади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. [Ойниса] *Патирларни дастурхонга тугди, устига кеча бозордан олиб келган икки гардиш ҳолвани қўйди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

Фалакнинг гардиши Дунёнинг ўзгаришлари; тақдир, қисмат, пешона; кўргилик. *Фалакнинг гардишини қарангки, ўша қариб*

уйланган отаси ҳали ҳаёт, онаси эса ёшгина оламдан ўтиб кетди. Л. Тожиева, Мехрим сизга, одамлар. *Фалакнинг гардиши билан лўли қиз подшога кўнгили берибди.* Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

ГАРДКАМ унд. с. 1 Қимор ўйинида ошиқ ташлашда айтиладиган хитоб. *Тавба! Эшон «гардкам» деб ошиқ отадими-а?* Ойбек, Танланган асарлар.

2 с.т. Нима бўлса бўлар, таваккал. [Абдулазиз] *..қўлини кукраизига урди: -Бизнинг иш гардкам! Ё у ёғлик, ё бу ёғлик.* С. Анорбоев, Оқсой.

ГАРДУН [ф. گردون – осмон, фалак] эск. кт. Осмон, осмон гумбази. [Навоий:] *Йиқил устимга, эй гардун, йиқил тез! Йиқил, бошимни янч! Гавдамни бос, эз! Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

ГАРД-ТЎЗОН Чанг, чанг зарралари. *Суна устини, ўчоқбошини қалин гард-тўзон қоплаган.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ГАРД-ЧАНГ Кўп миқдордаги гард ва чанг. *Унинг сариқ тукли кенг юзи пахта гардчанги билан қопланган эди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ГАРД-ҚУРУМ Кўп миқдордаги чанг ва қурум. *Гард-қурумга беланиб, бедор, Кўмирларни қулатар яхлит!* Ё. Мирзо.

ГАРД-ҒУБОР қ. гард-чанг. *Дафтарнинг гард-ғуборини аста артиб, илк саҳифасини очишим биланок, олис ўтмиш гун этиб димоғимга урилди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ГАРМА [ф. گرماк – эртапишар қовун нави; ҳандалак] Қовуннинг бир тури. *Майдонларда душман билан қувишган, Қумзор ерга гарма қовун экишган.* «Эрали ва Шерали».

ГАРМДОРИ [ф. گرمدارو – иссиқ, қайноқ дори ёки گرمدار – иссиқликка, қайноқликка эга] Инсон истеъмол қиладиган бир йиллик сабзавот ўсимлиги ва шу ўсимликнинг ҳосили. *Гармдори кўчати.* ■ *Қариш томондаги болохонада Иқбол холаннинг саришта қўллари билан инга тизилган маржон-маржон гармдорилар осилиб турибди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ГАРМИЁН [ф. گرم – иссиқ, қайноқ] Баъзи узум турларидан махсус усулда тайёрланган майиз.

ГАРМОНИК қ. уйғун. *Миртемир – табиат картиналари билан инсон психологик кечинмаларини гармоник уйғунликда акс эттиришининг назмдаги мусавири.* «ЎТА».

ГАРМОНИЯ [юн. harmonia – боғланиш, мутаносиблик] қ. **уйғунлик**. Бу шевада унлилар гармонияси, яъни сингармонизм ҳодисаси мавжуд эмас. «ЎТА».

ГАРМОНЧИ Гармонь чалувчи. Гармончи ҳам шавқидан беихтиёр ўртага тушиб, уйин айни доли-гулига келганда, майдон гумбурлаб кетди. Ойбек, Қуёш қораймас.

ГАРМОНЬ [юн. harmonikos – ҳамоҳанг; тенг ўлчовли, мутаносиб] Икки ёни буклама, клавиатурали мусиқа асбоби. Қайёқлардадир гармонь чалинади. Рус халқининг дилрабо ашуласи янграб туради. Ш. Рашидов. Бўрондан кучли.

ГАРМСАР с.т. Гармсел.

ГАРМСЕЛ [ф. гармсир – иссиқ мамлакатлар, ўлкалар] Ёзда бўладиган иссиқ ёқимсиз зарарли шамол. Бу ерда кўпгина азаматлар янги кўчатлар ўтқазиб, саҳродан келадиган қум ва гармсел йўлини тўсардилар. Ш. Рашидов. Бўрондан кучли.

ГАРНИЗОН [фр. garnison < garnir – таъминламоқ; қуроллантирмоқ] Истеҳком ёки қалъада доимий ёки вақтинча турадиган ҳарбий қисмлар мажмуи. Бу яйловга ҳар йили Тбилиси гарнизонининг ҳарбий қисмлари кўчиб чиқади. Шухрат, Шинелли йиллар.

ГАРНИР [фр. garnir – таъминламоқ; безамоқ] Гўштли овқатга қўшиб бериладиган, сабзавот, макарон, ёрма ва ш. к. дан тайёрланадиган енгил овқат. Гарнир тайёрламоқ.

ГАРНИТУР [фр. garniture – бирор нарсанинг мажмуи] Бирон-бир мақсад учун хизмат қилувчи нарса-буюмларнинг йиғмаси, мажмуи. Мебеллар гарнитурини. ■ Поша хола уйга кириб, оғзи очилиб қолди: бир томонда гарнитур, бир томонда радио, телевизор, уйга кираверишда – коридорда телефон. Д. Нурий, Осмон устунни.

ГАРОВ [ф. гаро – кафолат] 1 Ваъданинг бажарилишига ишонтириш учун қолдириладиган омонат нарса. -Хўп, мен гаровга пул бериб кетай, – деди Йўлчи Қора Аҳмадга. Ойбек, Танланган асарлар. Мен оғайнилари кўзларим устида тутаман, уларни муҳтожлик чоғларида кўрсам, ўзимни гаров қўйиб бўлса ҳам, эҳтиёждан чиқаришга тиришаман. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Бажарилишини, амалга ошувини таъминловчи нарса, асос. Кузги шудгор – мўл ҳосил гарови. ■ Дўстлигимиз ҳозирги за-

фарларимизнинг пойдевори, порлоқ истиқболимизнинг гарови, боқий умримизнинг тимсолидир. Газетадан. Раис ем-хашак ҳозирлаш чорвачиликни ривожлантиришнинг асосий гарови экани тўғрисида катта нутқ сўзлади. С. Анорбоев, Оқсой.

Гаров ўйнамоқ (ёки боғлашмоқ) Бас боғлашмоқ, шартлашмоқ. Мерганлигимга ишонмайсизми? Ундай бўлса, гаров боғлашамиз. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ГАРОВХОНА Аҳолидан нарсаларни гаровга олиб, қарз берадиган жой, муассаса; ломбард.

ГАРЧАНД [ф. гарчанд = гарче] айн. гарчи. Қиз томон, гарчанд тўйни бир йил кейин қилиш шарти билан бўлса ҳам, розилик берибди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Гарчанд мен болалигимда бу шеърларнинг мазмунига аниқ тушунмасам ҳам, лекин шеърини руҳ тасаввуримда нимагадир интилишига ундарди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ГАРЧИ [ф. гарчи = гарче] «гарчи» боғловчисининг қисқа шакли] боғл. Эргаш гапдаги иш-ҳаракатнинг бош гапдаги иш-ҳаракат амалга ошишига тўсиқ бўла олмаслигини таъкидлаш учун хизмат қилади. Шайхзода домла, гарчи мени ўқитмаган бўлса ҳам, мен ўқиган институтда дарс берарди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Меҳмонлар, гарчи бундай вақтда кишига ҳеч қандай сўз тасалли бера олмаслигини билишса ҳам, кампирга тасалли берган бўлиб қўзғалишди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ГАСТРИТ [юн. gaster, gastros – ошқозон, меъда] тиб. Ошқозон шиллик пардасининг яллиғланиши. Гастрит, ошқозон яраси, ошқозон раки, йўғон ичак касалликларини аниқлаш учун касаллар рентген нури билан текширилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ГАСТРОЛЁР Гастролдаги артист ёки артистка.

ГАСТРОЛЬ [нем. Gast – меҳмон, келгинди + Rolle – роль] 1 Театр артисти ёки артистлар гуруҳининг бошқа шаҳар ёки ҳудуддаги концерти. «Баҳор» ансамблининг гастроли. ■ Ёзда Қўқон театри Фарғонага гастролга борган эди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 Кўчма. Бирор нарса илинжида бошқа жойга бориш. Жамкочян билан Каражян (жиноят қилиш мақсадида) Волгоград, Харьковга гастроль қилишди. Газетадан.

ГАСТРОЛЬ-КОНЦЕРТ қ. гастроль. Хонандаларнинг бир ҳафта давом этган гастроль-концерт сафари вилоят маркази ва туманларда муваффақиятли ўтди. Газетадан.

ГАСТРОНОМ [юн. gaster – ошқозон + potos – қонун] Озиқ-овқат магазини. У қозикдаги пахталигини кийиб, қўлида корзинка, гастрономга кетди. Мирмуҳсин, Ҳисоялар ва қиссалар.

ГАСТРОЭНТЕРИТ [юн. gaster + enteron – ичаклар] Ошқозон шиллиқ пардаси ва ингичка ичакларнинг ялиғланиши.

ГАСТРОЭНТЕРОЛОГИЯ [юн. gaster + enteron – ичаклар + logos – фан, таълимот] Тиббиётнинг овқат ҳазм қилиш аъзолари тузилиши ва функцияларини, уларда учрайдиган касалликларни, уларни аниқлаш ва даволаш усулларини ўрганадиган бўлими.

ГАУБИЦА [нем. Naubitze] ҳарб. Пана орқасидаги душманга юқорилатиб отадиган қисқа стволли тўп.

ГАУПТВАХТА [нем. Hauptwache – бош, асосий қоровул] Қамоққа ҳукм қилинган ҳарбий хизматчилар сақланадиган жой. Ҳуноҳор «энди гауптвахтага кетдим» деб турганида, бирдан дардан сўраб қолар, сал тутилса, «интизом бузадиган кучни мана бунга ишлатиш керак», дер эди лейтенант. Шухрат, Шинелли йиллар.

ГАФНИЙ [лот. Hafnia – Копенгагеннинг лотинча номидан] Менделеев даврий системасининг IV гуруҳига мансуб, кумушранг ялтироқ, чўзилувчан кимёвий элемент.

ГАШИР шв. Сабзи. Мана, Шавкатга гашир тўғратамиз. С. Сиёев, Ёруғлик.

ГАШТ [ф. گشت – сайр, айланиб юриш] Бирор нарсадан олинадиган завқ; нашъу намо. Баъзида эса дала шийпониди ётиб қолардим. Бундай ухлашничг узига яраша гашти бўлади. О. Ёқубов, Тилла узук. Фарзандга иш буюришининг оталик гашти бўлади. Т. Мурод, Қўшиқ.

Гашт қилмоқ Айшини сурмоқ. Алимардон икки ойгача ана шу байрам роҳати билан гашт қилиб яшади. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. Ҳалиги мардикор сўзини давом этдирди: -Мана мен тошкентликман. Бундан нима фойда? Пулим бўлса, ҳар қаерда гаштимни қиламан. Ойбек, Танланган асарлар.

ГАШТАК [ф. گشتک – сайр, томоша] айн. гап II. Ўз ноним бор, ўз тўшагим, болишим, Ўз қишлоғим, ўз гаштагим, жўрам бор. Миртемир.

ГАШТИ шв. рви. Охири, охирида. Хизмат қилган тахт устидан жой олар, Ёмонлик қилганлар гашти уялар. Ислон шоир, Зулфизар билан Авазхон.

ГАШТЛИ Завқ-шавқ берадиган, нашъу намоли, завқли. Бу оқишом, Низомиддиновнинг назарида, шу пайтгача кўрган оқишомлари ичиди энг гўзали, энг гаштлиси эди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ГАҲ унд. с. Қўлга ўргатилган қушларни чақириш учун ишлатилади.

Гаҳ деса (ёки деганда) қўлга қўнадиган қилиб олмоқ Бировни ўзига бўйсундириб, сўзини икки қилмайдиган қилиб олмоқ. -Ўзи ўғлим ношуд. Хотинини гаҳ деганда қўлга қўнадиган қилиб олмадим, бундай эркакдан оғилхонадаги бузоқ яхши, – деди кампир. С. Аҳмад, Ҳасрат.

ГАҲИ [ф. گهه – баъзан] эск. поэт. қ. гоҳо. Гаҳи Лайли, гаҳи Ширин бўлиб, сен Яшарсен доимо дostonларимда. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ГВАРДИЯ [итал. guardia – соқчилар, кўриқчилар] I ҳарб. 12-асрда Италияда, сўнграқ Европанинг бошқа бир қанча давлатларида, 17-аср охиридан 1918 йилгача Россияда: монарх, подшо, лашкарбоши кабиларнинг шахсий соқчилари; кўшиннинг сараланган, имтиёзли қисмлари.

2 ҳарб. Собиқ СССР да: 1942 йилда жорий этилган, 2-жаҳон урушида алоҳида жасорат кўрсатган ҳарбий қисмлар, кемалар, қўшилмалар ва ш. к. га берилган фахрий ном. Немислар ҳайдаб келаётган одамлар орасида гвардия капитани Калашченко ҳам бор эди. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 кўчма Муайян ижтимоий гуруҳ ёки ташкилотнинг энг яхши, сараланган намунали қисмининг номи. Бу сафар ҳам ташаббусни кекса гвардия бошлаб берди.

Миллий гвардия 1) бир қатор фарб мамлакатларида ҳарбий ва ҳарбий-полиция тузилмалари, қисмларининг номи; 2) Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги таркибидаги бир қанча мамлакатларда мунтазам ҳарбий тузилмалар номи. Украина миллий гвардияси. ■ ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 23 январдаги қарорига биноан республика

Қуролли Кучларининг таркибий қисми — миллий гвардия тузилган. «ЎЗМЭ».

ГВАРДИЯЧИ 1 ҳарб. Гвардияга оид, гвардияга мансуб бўлган; гвардияда хизмат қилган; гвардия номини олган. *Гвардиячи қисм. Гвардиячи капитан. ■ Иккала хатга ҳам тезда жавоб келавермади. Бу орада катта жанглр бўлиб, Мирзаевнинг қисми гвардиячи қисм, ўзи гвардиячи сержант бўлди. А. Қаҳҳор, Кўк конверт.*

ГЕГЕМОН [юн. hegemon — доҳий; йўл-бошчи] Ҳоким, ҳукмрон; раҳбар, етакчи.

ГЕГЕМОНЛИК Ҳокимлик, ҳукмронлик; раҳбарлик. *Давлатнинг гегемонлик роли.*

ГЕЗАРМОҚ Ранги ўчиб оқариб кетмоқ, бўзармоқ. *Эсан салқин шамолдан қўллар унча қовушмай, лаблар гезариб титрайди. Ойбек, Куёш қораймас.*

ГЕЙЗЕР [исл. geysir — булоқ, чашма] Вақти-вақти билан ердан фаввора каби отилиб чиқадиган буғ ва иссиқ сув.

ГЕЙМ [ингл. game — ўйин] Теннисда: ўйиннинг бир қисми, бўлими.

ГЕЙША [яп. гейся] Японияда: зиёфатларда меҳмондўстлик вазифасини бажарувчи, мусиқа, рақс, суҳбат одобидан хабардор аёл.

ГЕККОН [лот. sekkonidae — чангал бармоқлилар] Судралиб юрувчилар оиласига кирувчи калтакесакнинг бир тури. *Ҳозир гекконларнинг ер юзюда 660 дан ортиқроқ тури бор. «Фан ва турмуш».*

ГЕКСАХЛОРАН [юн. hex — олти + лот. chlorum < юн. chloros — кўк-сарик] Зарарку-нанда ҳашаротларга қарши ишлатиладиган кимёвий модда. *Бу жойлар деярли уч йилдан буён гексахлоран ҳидини билмайди. Сезя-сизми? [деди Шодмонқул]. С. Нуров, Нарвон.*

ГЕКСАЭДР [юн. hex — олти + hedra — ёқ, қирра, томон] махс. Олти ёқли геометрик шакл ёки олти қиррали кристаллографик шакл.

ГЕКТАР [фр. hectare < юн. hekaton — юз + лот. area — майдон, сатҳ] Метрик системада: 10 000 квадрат метрга тенг сатҳ ўлчов бирлиги. *Звено бўйича мажбурият ҳар гектардан ўн бир центнер эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бу жой тепалик ўртасида бўлиб, кенлиги ярим гектардан ортиқ эмас эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

ГЕКТАРЧИ Гектарлаб ер олиб деҳқончилик қиладиган шахс. *9 гектар ер эса гектарчиларга нақд пулга сотилган. «Муштум».*

ГЕКТО- [юн. hekaton — юз] Ўзлашма байналмилал сўзлар таркибида келиб, «юз», «юз марта» маъноларини ифодалайди; асосий ўлчов бирликлари билан бирга келганда, шу бирликларнинг юз марта катта-лашишини билдиради. мас., гектометр = 100 метр, гектоватт = 100 ватт.

ГЕКТОГРАФ [гекто.. + юн. grapho — ёза-ман] Нусха кўпайтирадиган содда асбоб. *Гектографда босмоқ.*

ГЕКТОГРАФИК Гектографга оид; гектографда босилган. *Гектографик нусха.*

ГЕЛАГАЙ шв. Янги туққан сигир сути; оғиз.

ГЕЛИЙ [юн. helios — Куёш] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб рангсиз ва ҳидсиз жуда енгил газ. *Газларнинг кинетик назариясига мувофиқ, Марс атмосферасида енгил газлар — водород ва гелий сақланиб қолмаган. «Фан ва турмуш».*

ГЕЛИО- [юн. helios — Куёш] Ўзлашма байналмилал сўзлар таркибида келиб, Куёшга ёки Куёш энергиясига алоқадорликни билдиради, мас., *гелиотехника.*

ГЕЛИОТЕРАПИЯ [гелио.. + терапия] Куёш нури билан даволаш.

ГЕЛИОТЕХНИКА [гелио.. + техника] Саноат ва маиший эҳтиёжлар учун Куёш энергиясидан фойдаланиш йўлларини ўрганувчи техника тармоғи. *Механика институтида янги йилда алюминий кўзулар ёрдамида ишлайдиган қудратли гелиотехника қурилмаси синаб кўрилди. Газетадан.*

ГЕЛИОТРОП [юн. heliotropion — кунга боқувчи] Қурилишда безак буюмлари тайёрлаш учун ишлатиладиган ўртача қимматбаҳо тош.

ГЕЛИОФИЗИКА [гелио.. + физика] Астрофизиканинг Куёшда рўй берадиган ҳодисаларни ўрганувчи бўлими.

ГЕЛИОЦЕНТРИК [гелио.. + лот. centrum < юн. kentron — тўплаш, тўпланиш; марказ]: **гелиоцентрик система** Куёшни коинот маркази деб билувчи таълимот. *Коперник системаси, яъни марказида Куёш турган система гелиоцентрик система дейилади. «Астрономия».*

ГЕЛЛАМОҚ шв. Лақиллатмоқ, алдамоқ. *Аёл ақли наст бўлар деб, Ҳийла билан гелламагин. «Гулнорпар».*

ГЕЛЬМИНТ [юн. helmins, helminthos — чувалчанг, гижжа] Одам ва ҳайвонлар тана-

сида паразит ҳолда ҳаёт кечирувчи гижжа. *Гельминт кўп ҳужайрали жонивордир.* «Фан ва турмуш».

ГЕЛЬМИНТОЗ [юн. helmins, helminthos – чувалчанг, гижжа] Одам, ҳайвон ва ўсимликларда гельминтлар келтириб чиқарувчи касаллик.

ГЕЛЬМИНТОЛОГИЯ [гельминт + юн. logos – таълимот] Гельминтларни ҳамда тирик организмларда улар келтириб чиқарадиган касалликларни ўрганадиган фан. *Иммунитетга ўтадиган касалликларнинг манбаларига ва гельминтологияга доир маълумотлар кенг ривожланди.* Газетадан.

ГЕМ [юн. haima – қон] Гемоглобиннинг унга қизил ранг бериб турадиган оқсилсиз қисми.

ГЕМАТИТ [юн. haima – қон] Таркибида асосан темир, шунингдек, марганец, титан, алюминий бўлган қизил рангли минерал. *Лимонит ва гематит минералларининг туси бир-бирига жуда ўхшайди.* М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машғулотлар.

ГЕМАТОЛОГИЯ [гемато.. + юн. logos – таълимот] тиб. Қон таркибини ва у билан боғлиқ касалликларни ўрганувчи фан. *Тошкентдаги Гематология институтида лейкоз – қон раки натижасида юз берадиган биокимёвий ва иммунологик ўзгаришлар ўрганилмоқда.* Газетадан.

ГЕМИНАТА Кетма-кет келган айнан бир турдаги ундош; қўш ундош. *Икки, саккиз сўзларида икки ундош ёки гемината ҳодисасини кўриш мумкин.* «ЎТА».

ГЕМО-, гемато- [юн. haima, haimatos – қон] Ўзлашма байналмилал сўзлар таркибида келиб, қонга алоқадорликни билдиради.

ГЕМОГЛОБИН [гемо.. + лот. globus – шар, курра] Қизил қон таначалари таркибида бўладиган ва қонга қизил ранг берадиган ҳамда бутун организмни кислород билан таъмин этиб турадиган мураккаб оқсил. *Тоғ шароитига мослаша бошлаган қўйларнинг қонида ўзгариш бўлади: гемоглобин доначалари кўпаяди.* С. Анорбоев, Оксий.

ГЕМОДЕЗ [лот. haemodesum < гемо.. + лот. des – -дан, йўқотиш + in – ичида + юн. toxicōn – заҳар] Организмни, қонни заҳарли моддалардан, заҳарланишдан тозалаш учун ишлатиладиган сариқ тусли суюқ дори.

Бўлим врачлари жигарингизда оғриқ бор, деб менга гемодез тайинлади. «Ёшлик».

ГЕМОМЕТР [гемо.. + юн. metreo – ўлчайман] Қонда гемоглобин миқдорини аниқлайдиган асбоб.

ГЕМОРОЙ [юн. haimorrhōis – қон оқиш] Тўғри ичак ва орқа чиқарув йўли веналарининг кенгайиши; бавосир. *Бу шифобахши гиёҳдан [бўйимодарон] тайёрланадиган дори-дармон геморройдан, шунингдек, бурун, тиш, милк ва яралардан қон кетишни тўхта-тишда ишлатилади.* «Фан ва турмуш».

ГЕМОТЕРАПИЯ [гемо.. + терапия] Қон билан даволаш.

ГЕН [юн. genos – пайдо бўлиш, келиб чиқиш] Ирсиятнинг организм белги ва хусусиятларини наслдан наслга ўтказиш вазифасини бажарувчи элементар бирлиги ва моддий асоси; ирсий белги. *Боғичлар туйфайли ген информациясини авлоддан авлодга етказиб берувчи ДНК молекулаларининг айнан такрорланиши содир бўлиб тураверади.* «Фан ва турмуш».

ГЕНЕАЛОГИК Генеалогияга, шажарага, келиб чиқишга оид. *Тилларнинг генеалогик таснифи.*

ГЕНЕАЛОГИЯ [юн. genealogia – шажара, келиб чиқиш] 1 Шажара, келиб чиқиш, уруғ тарихи. *Шарқ тилларини яхши билган олим ҳозирги ўзбек адабий тили лексикасини унинг генеалогиясига кўра ҳам текширган.* Газетадан.

2 Тарихнинг уруғ ва оилалар келиб чиқиши, қариндошлик алоқаларини ўрганувчи бўлими; насабшунослик.

ГЕНЕЗИС [юн. genesis – келиб чиқиш, юзага келиш] Келиб чиқиш, пайдо бўлиш тарихи. *Туркий тилларда чўзиқ унлиларнинг табиати, тарқалиши ва генезиси каби масалалар кўндан мутахассисларнинг диққатини жалб қилиб келади.* «ЎТА».

ГЕНЕРАЛ I [лот. generalis – умумий; бош, олий] I Олий қўмондонлик таркибига бериладиган ҳарбий унвон. *Армия генерали.*

2 Шу унвонга эга бўлган шахс. *Рота командири ертўладан бошини чиқариб: «Ун иккита, ўртоқ генерал!» – деди.* Шухрат. Шинелли йиллар. *Генерал бошқа бир неча командирлар билан комбат ертўласига кирди.* Ойбек, Куёш қораймас.

ГЕНЕРАЛ II Бош, асосий. *Шаҳарнинг генерал плани.*

Генерал репетиция Спектакль ёки концерт олдидан ўтказиладиган энг сўнги тайёргарлик. *Яхши келдингиз, Ефим Данилович, генерал репетиция! Бошлаб берадиган хоримизни бир эшитинг-а. [деди Абдусамат]* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Генерал штаб** Бош ҳарбий штаб.

ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОР *тар.* 20-аср бошларидан 1917 йилгача Россияда бир неча губерня ёки вилоятларни ўз ичига олган маъмурий-худудий бирликнинг олий ҳарбий-маъмурий ҳуқуқларга эга бўлган ҳоқими. *У [Исфандиёрхон] кетма-кет Тошкентга, генерал-губернаторга сим қоқарди. С. Сиёев, Аваз. [Ҳоқим:] Менда ихтиёр йўқ, фақат генерал-губернатордан рухсат бўлса бас. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

ГЕНЕРАЛИССИМУС [*лот.* generalissimus – энг юқори, олий] Баъзи мамлакатлар қуроли кучларида энг олий ҳарбий унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс. *У баланд-парвоз генералиссимус эди. Ойбек, Нур қидриб.*

ГЕНЕРАЛИТЕТ [*нем.* Generalität < *лот.* generalis – бош, олий] Армиянинг олий қўмондонлик таркиби; генераллар.

ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТ [генерал + *фр.* lieutenant – ҳарбий унвон] Қуроли кучларда генерал-майордан юқори, иккинчи даража генераллик унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Черницов армия қўмондони генерал-лейтенант Погодиннинг штаб-квартирасига Юрвевдан кейин кирди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

ГЕНЕРАЛ-МАЙОР [генерал + *лот.* major – катта] Қуроли кучларда энг куйи генераллик унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Нотаниш киши.. ўқчилар дивизиясининг командири, гвардия генерал-майори Собир Раҳимовнинг жанговар фаолиятини акс эттирувчи кўпгина эпизодларни суратга олган экан. Газетадан.*

ГЕНЕРАЛ-ПОЛКОВНИК Қуроли кучларда генерал-лейтенантдан юқори, учинчи даража генераллик унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Тиббиёт хизмати генерал-полковниги.*

ГЕНЕРАТОР [*лот.* generator – туғдирувчи, пайдо қилувчи] *тех.* Бирон-бир ташқи манба ҳисобига электр энергияси ишлаб чиқарувчи ёки бир энергия турини бошқа хил энергияга айлантирувчи қурилма; ап-

парат. *Электр тебранишлар юқори частота-ли генератор ёрдами билан механик тебранишларга айлантирилади. «Фан ва турмуш».*

ГЕНЕТИК [*юн.* genetikos – туғилиш; пайдо бўлиш] *от* Генетика мутахассиси.

ГЕНЕТИК *сфм.* Генетикага оид; бирор нарсанинг келиб чиқиши ва тараққиётини ўрганишга оид. *Масалан, тугма сўзининг генетик маъноси богични англатади. «ЎТА».*

Генетик касалликлар Наслдан наслга, авлоддан авлодга ўтувчи касалликлар; ирсий касалликлар.

ГЕНЕТИКА [*юн.* genetikos – туғилиш; пайдо бўлиш] Биологиянинг барча тирик мавжудотларга хос бўлган ирсият ва турли ирсий ўзгаришларни ўрганадиган бўлими. *Генетика лабораторияси. ■ [Умид] Ҳали бундан кейин генетикага доир бир кўп фикрларни Чарльз Дарвиндан ҳам топиши керак. Мирмуҳсин. Умид.*

ГЕНИАЛ [*лот.* genialis – истеъдодли] **1** Ўта юқори даражада истеъдодли, заковатли. *Гениал шоир. ■ Уларнинг бирида Навоий.. гениал шоир сифатида кўрсатилса, иккинчи афсонада оддий чўпоннинг ғамхўри ва раҳнамоси деб талқин этилади. «ЎТА».*

2 Ўта мукамал, баркамол. *Гениал асар. Гениал шеър.*

ГЕНИАЛЛИК Ўта истеъдодлилик, донолик, буюклик. *Шеъринг санъатларда шоирларнинг гениаллиги яққол кўринади. «ЎТА».*

ГЕНИЙ [*лот.* genius – ўта истеъдодли] Ижодий истеъдоднинг энг юксак даражаси, улкан талант; шундай хусусиятли шахс. *Меҳнатда кишиларнинг қобилияти ва таланти, инсоннинг генийси намоён бўлади. Газетадан.*

ГЕНИЙЛИК Ўта истеъдодлилик, буюклик, даҳолик. *Демак, ҳақиқий талант билан генийлик бир-бирдан кўп ҳам узоқ эмас. У. Норматов, Талант тарбияси.*

ГЕНОФОНД, генетик фонд [*юн.* genos – пайдо бўлиш + *лот.* fundus – асос] Миллатнинг асосий ирсий белгилари; бир типдаги организмларга хос бўлган хусусиятлар мажмуаси. *Бу эса жиноятчиликнинг ўсишига, ёшларнинг бузилишига, ҳатто миллатнинг генофонди айнишига сабаб бўлади. Газетадан. Халқимизнинг президент раҳнамолигида миллат генофондини соғломлаштириш ғояси билан XXI асра кириб келиши жуда муҳим тарихий воқеадир. Газетадан.*

ГЕНОЦИД [юн. *genos* – уруғ, қабила + лат. *caedo* – ўлдираман] Аҳоли гуруҳларини уларнинг ирқи, миллати, дини ва ш. к. хусусиятларини рўқач, асбс қилиб, қисман ёки бутунлай қириб ташлаш.

ГЕО- [юн. *ge* – Ер] Ўзлашма байналмилал сўзлар таркибида келиб, Ерга алоқадорлик маъносини ифодалайди, мас., *география, геология*.

ГЕОБОТАНИКА [гео.. + ботаника] Ўсимликлар туркумларининг Ер юзида муҳит билан боғлиқ ҳолда жойлашишини ва тақсимланиш қонуниятларини ўрганадиган фан. *Геоботаника номи билан юртилувчи соҳа ер қаърининг сир-асроридан кишиларни воқиф этиб туради*. Газетадан.

ГЕОГРАФ География мутахассиси. *Буюк математик, астроном ва географ, ҳозирги замон алгебрасининг отаси Муҳаммад ал-Хоразмий VIII аср охири – IX асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод этди*. «Фан ва турмуш».

ГЕОГРАФИК Географияга оид. *Географик атлас. Географик ном*. ■ Бу ҳаракат прогрессив, инсоний ҳаракатдир, бу ҳаракат тор, миллий, ирқий ёки географик доираларда чулғаниб қолаётгани йўқ. «ЎТА».

ГЕОГРАФИЯ [гео.. + юн. *grapho* – ёзаман] 1 Ер курраси ва унинг сатҳини, иқлимини, Ер юзида аҳоли ва моддий ресурсларнинг жойланишини, турли ҳудуд ва мамлакатларда ишлаб чиқариш шароити ва ишлаб чиқаришнинг тараққиёти хусусиятларини ўрганувчи табиий ва ижтимоий фанлар мажмуи. *Табиий география. Иқтисодий география. География таълими*. ■ -Нега ўқи-майди, ўқийди, – деди география ўқитувчиси Дилфузага қараганча бош силкиб. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Муаллимлари бошчилигида географиядан экскурсияга келишган эди*. С. Кароматов, Олтин қум.

2 Бирор нарсанинг Ер юзида ёки унинг маълум ҳудудида тарқалиш, тақсимланиш доираси. *Ҳайвонот географияси. Тупроқ географияси*.

ГЕОДЕЗИК Геодезияга оид. *Геодезик чизик*. ■ *Вилоят газетасида Самарқанд давлат университетининг доценти Амир Хатинов геодезик йўл билан ер ости ёдгорликларини аниқламоқчи деган ахборот берилди*. «Гулистон».

ГЕОДЕЗИСТ Геодезия мутахассиси. *Пешма-пеш тозаланган ерларга текислов-*

чилар кетидан геодезистлар, геологлар этиб келдилар. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

ГЕОДЕЗИЯ [гео.. + юн. *daio* – бўламан, ажратаман] Ернинг шакл ва ўлчамларини аниқлаш, Ер юзасини план ва хариталарда акс эттириш тўғрисидаги, турли хил муҳандислик-техник ишларни амалга оширишдаги ўлчамлар ҳақидаги фан. *Район архитектори қўлида машина ҳам, геодезия асбоблари ҳам йўқ*. Газетадан.

ГЕОКИМЁ [гео.. + кимё] Ернинг кимёвий таркибини, унда кимёвий элементларнинг тарқалиши, уларнинг бир жойдан иккинчи жойга кўчиши қонуниятларини ўрганувчи фан.

ГЕОКИМЁВИЙ Геокимёга оид, алоқадор. *Геокимёвий жараёнлар*.

ГЕОЛОГ Геология мутахассиси. *Қулоғи уйдан қочиб, Сибирда геологлар отрядида юкчи бўлиб юрганини мақтаниб гапирди*. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ГЕОЛОГИК Геологияга оид. *Геологик харита. Геологик қидириш. Геологик жараён*. ■ *У вақтда ўша жойларнинг геологик харитаси ҳам йўқ эди*. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

Геологик вақт Тоғ жинси қатламининг пайдо бўлишига кетган, бир ёки бир неча миллион йилга тенг бўлган вақт.

ГЕОЛОГИЯ [гео.. + юн. *logos* – тушунча, таълимот] Ер қобиғи ва Ернинг тузилиши, таркиби ҳамда ривожланиш тарихи, фойдали қазилмаларни қидириш усуллари ҳақидаги фанлар мажмуи. *Олтин муаммосини ҳал этиш – геология олдида кўндаланг турган ғоят улкан вазифалардан бири*. С. Кароматов, Олтин қум.

ГЕОМЕТРИК Геометрияга оид. *Геометрик шакл. Геометрик аксиома*. ■ *Айтишларига кўра, бу ер Пекин шаҳрининг геометрик маркази ҳисобланар экан*. «Шарқ юлдузи».

ГЕОМЕТРИЯ [гео.. + юн. *metreo* – ўлчаيمان] Математиканинг фазовий шакллар ва улар ўртасидаги муносабатларни ўрганадиган бўлими. *Евклид геометрияси*.

ГЕОМОРФОЛОГИК Геоморфологияга оид, алоқадор. *Маълумки, одамларнинг географик объектларни номлаш тажрибасида шу жойларнинг геоморфологик хусусиятлари муҳим ва асосий белгилардан ҳисобланган*. «ЎТА». *Умумий маълумотлардан Синтобнинг геоморфологик характеристикасига етган,*

Шерали ҳар бир ҳарфни ҳижжалай бошлади. С. Кароматов, Олтин кум.

ГЕОМОРФОЛОГИЯ [гео.. + морфология] Ер юзаси (қуруқлик, денгиз ва океанларнинг туби) рельефи, унинг келиб чиқиши ва ривожланиш тарихи ҳақидаги фан. *Далага чиқишдан илгари, текширилмоқчи бўлган жойнинг геологияси, геоморфологияси, рельефи, гидрогеологияси, ўсимлиги билан тўлик ва пухта танишмоқ лозим.* М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машғулотлар.

ГЕОПОЛИТИК қ. **геосиёсий**. *Бу ерда дунёдаги кўпгина йирик давлатларнинг геополитик ва стратегик манфаатлари тўқнашади.* Газетадан. *Шахсан мен Ўзбекистон ва Россия ўртасидаги дўстлик алоқалари нафақат олис истиқболга мўлжалланган геополитик, балки инсоний нуқтаи назардан ҳам гоят муҳим аҳамиятга эгадир,* деб биламан. Газетадан.

ГЕОПОЛИТИКА [гео.. + юн. politike — давлатни бошқариш санъати] қ. **геосиёсат**.

ГЕОСИЁСАТ [гео.. + сиёсат] Муайян бир мамлакат ўрни, табиий бойликлари, иқлими ва бошқа географик омилларининг давлат ташқи сиёсатига таъсирини ифодаловчи сиёсатшунослик назарияси.

ГЕОСИЁСИЙ Геосиёсатга, географик сиёсатга асосланган, алоқадор. *Ўзбекистоннинг қатъий (аксилфундаменталистик) муносабати нафақат минтақада, балки жаҳон ҳамжамиятида ҳам геосиёсий мувоzanатни сақлашга кўп жиҳатдан кафолат беради.* «Фан ва турмуш».

ГЕОСТРАТЕГИК [гео.. + юн. strategia — қўшинни бошлаб бориш] Ҳудудий-стратегик жиҳатдан муҳим. *Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар ҳудуди ноёб геостратегик макон бўлиб, бой маданий мерос, қадимий цивилизация ва гўзал анъаналарга эга.* Газетадан.

ГЕОСФЕРА [гео.. + юн. sphaira — шар] Ернинг концентрик қобиқларидан бири. *Тошкент заминини Ер марказигача уч асосий қобиққа, яъни геосферага ажратиш мумкин.* «Фан ва турмуш».

ГЕОФИЗИК Геофизика мутахассиси.

ГЕОФИЗИК Геофизикага оид. *Геофизик тадқиқотлар.*

ГЕОФИЗИКА [гео.. + физика] Ер шарининг умумий физик хоссаларини ва унинг

турли қатламларида содир бўладиган жараёнларни ўрганадиган фанлар мажмуи. *Геофизика институти маълумотида кўрсатилганидек, об-ҳавонинг айниши мўлжалдагидан анча олдин бошланди.* «Фан ва турмуш».

ГЕОФОН [гео.. + юн. phone — товуш, садо] махс. Ер қобиғининг юқори қатламларида тарқалувчи товуш тўлқинларини қабул қилувчи асбоб.

ГЕОХИМИК қ. **геокимёвий**.

ГЕОХИМИЯ қ. **геокимё**.

ГЕОЦЕНТРИК [гео.. + лот. centrum < юн. kentron — тўплаш, тўпланиш; марказ]: **геоцентрик система** Ер — коинот маркази, Куёш ва б. сайёралар унинг атрофида айланади, деб ҳисобловчи таълимот. *Марказида Ер турган олам системаси геоцентрик система дейилади.* «Астрономия».

ГЕПАРД [фр. guerd] Мушуксимонлар оиласига мансуб йиртқич сутэмизувчи ҳайвон.

ГЕПАТИТ [юн. hepar, hepatos — жигар] Жигарнинг яллиғланиши. *Вирусли гепатит юқумли касаллик бўлиб, унда асосан жигар шикастланади.* «Фан ва турмуш».

ГЕРАЛЬДИКА [лот. heraldus — жарчи, хабарчи] айн. **гербунослик**.

ГЕРБ [пол. herb < нем. Erbe — мерос] Давлат, шаҳар, табақа, уруғ ва ш. к. нинг байроқ, пул, муҳр кабиларда тасвирланган алоҳида фарқли белгиси. *Ўзбекистоннинг давлат герби.* ■ *Ҳамқишлоқлар дилида Яшайди шундай истак: Гербимизни пахтадай Безасин кумуш ипак.* Зулфия, Юрагимга яқин кишилар.

ГЕРБАРИЙ [лот. herbarium — ўт-ўлан, ўсимликлар ҳақидаги китоб] Маълум (илмий, таълимий) мақсадлар учун ўзига хос усулларда йиғиб олиб қуритилган ўсимликлар мажмуи. *Доривор ўсимликлар гербарийси.* ■ *Бу ўлжаларни мактаб биология кабинетига тўлаб, болалар билан гербарийлар ясарди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ГЕРБИЦИДЛАР [лот. herba — ўт + caedo — ўлдираман] қ.х. Бегона ўтларни йўқотиш учун қўлланилган кимёвий моддалар. *Чигитни ерга экиш билан бир пайтда ўғит, гербицид ҳам солиш лозим.* Газетадан. *Ўзбекистонда ноорганик минерал ўғитлар, гербицидлар ва пестицидларнинг қўлланиши энг юқори нормалардан ҳам унлаб баравар ортиқ эди.* Газетадан.

ГЕРБШУНОСЛИК Тарих фанининг гербларни ўзига хос тарихий манбалар сифатида ўрганувчи ёрдамчи соҳаси. *Насабшунослик (генеалогия) ва гербшунослик (геральдика) — ҳали ўрганилмаган жабҳалар. «Мулоқот».*

ГЕРДАЙМОҚ I Виқор билан кўкрагини кериб, қадини ростлаб юрмоқ. *Барот полвон девдай гердайиб турган мингбошининг ёнига борди. М.Исмоилий, Фарғона т.о. Бойвачча кўчада, халқ орасида қандай бўлса, уй ичида ҳам шундай гердайган, зуғумли эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 *кўчма* Ортиқ даражада мағрурланмоқ, манманлик қилмоқ, керилмоқ, кеккаймоқ. *Маълумотим етарли, деб гердайган киши кўп билимлардан бебахра қолади. Р. Усмонов, Одобнома. Фафур Фуломнинг бу гаплари, албатта, ҳозиргина кириб келган, арузда тўрттагина ғазал ёзиб гердайиб юрган кишига ишора эди. Шукрулло, Сайланма.*

ГЕРИАТРИЯ [юн. geron — кекса, қари + iatreia — даволаш, ғамхўрлик] Тиббиётнинг кексаларга хос касалликларни, уларнинг кечиш хусусиятларини ўрганадиган, бундай касалликларнинг олдини олиш ва даволаш усулларини ишлаб чиқадиган бўлими.

ГЕРМА [юн. herma < савдо ва даромад худоси Hermes номидан] Юқори учи одамнинг боши шаклида тугалланувчи тўрт бурчакли устун.

GERMAN қ. германлар.

GERMANIZM тлш. Герман тилларидан, асосан немис тилидан ўзлаштирилган сўз ва иборалар.

GERMANIY [лот. Germanium < кашфиётчи олимнинг ватани — Германия номидан] Менделеев даврий системасининг IV гуруҳига мансуб кимёвий элемент, қаттиқ оқ-қулранг металл. *Яримўтказгичлар ҳосил қилишда германий, селен, теллур, индий, галлий каби нодир металллар муҳим роль ўйнайди. «Фан ва турмуш».*

GERMANIST Германистика мутахассиси.

GERMANISTIKA I Герман тилли халқларнинг тиллари, адабиёти, тарихи, моддий ва маънавий маданиятини ўрганадиган илмлар мажмуи.

2 Тилшуносликнинг герман тилларининг шаклланиш жараёнлари ва қонуниятларини ўрганадиган соҳаси.

GERMANLAR [лот. germanus — қардош, қариндош, яқин киши; ҳақиқий] I Марказий, Ғарбий ва Жануби-ғарбий Европада яшаган қадимий қабилаларнинг умумий номи.

2 *айн. немислар.*

GERMETIK [юн. Hermet — идишларни зичлаб беркитишни ўйлаб топган мисрлик олим номидан] Зич беркитиладиган, ҳаво ёки суюқликни мутлақо ўтказмайдиган. *Герметик идиш. ■ Борди-ю, у ерда герметик эшикнинг бирон ери дарз кетиб, ичкарида сиқилган ҳаво отилиб чиқаятган бўлса-чи! А. Мухтор, Туғилиш.*

GERMETIKLIK Ҳаво ёки суюқликни мутлақо ўтказмаслик. *Корабельников газ қудуқларининг пухта герметиклигини таъмин этадиган комплекс тадбирлар кўришни таклиф қилди. И. Раҳим, Тақдир.*

ГЕРОИН [фр. heroine] Кучли таъсир этувчи наркотик модда. *Героин билан қўлга тушмоқ. Героин савдоси.*

GERONTOLOGIYA [юн. geron, gerontos — қари, кекса + logos — тушунча, таълимот] Тиббиёт ва биология фанларининг тирик организмлар, жумладан, одамнинг қариш жараёнини ўрганувчи бўлими. *Конференция қатнашчилари геронтология ва гериятриянинг ҳозирги аҳволини таҳлил қилиб, узоқ яшаш муаммоларини ишлаб чиқишди. Газетадан.*

ГЕРЦ [немис олими Г. Герц (Hertz) номидан] физ. Даврий тебранишлар частотасининг ўлчов бирлиги. *Частота — бу бир секунддаги тўлиқ тебранишлар сонидир, у герц билан ўлчанади. «Фан ва турмуш».*

ГЕРЦОГ [нем. Herzog — сайланган ҳарбий бошлиқ] Ғарбий Европада юқори табақа дворянларга, князларга бериладиган олий унвонлардан бири ва шу унвонга эга бўлган шахс.

ГЕСТАПО [нем. Gestapo < Geheime Staatspolizei — махфий давлат полицияси] Гитлерчилар Германиясида: антифашистларга нисбатан қонли кураш йўлини тутган яширин давлат полицияси. *Икки қўлим кишанда, Гестапо қилар сўроқ. Ё. Мирзо.*

ГЕСТАПОЧИ Гестапода хизмат қилувчи киши.

ГЕТМАН [пол. hetman < нем. Hauptmann — бошлиқ] I 16-17-асрларда Украинада: казак қўшинларининг сайлаб қўйиладиган бошлиғи; 17-18-асрларда: Украина ҳоқими.

2 16-18-асрларда Польшада ва Литвада: давлат ҳарбий кучларининг бош қўмондони.

ГЕТРА [фр. guetres] Оёқнинг тиззадан тўпиққача бўлган қисмини қоплаб турувчи иссиқ пайпоқ тури.

ГИАЦИНТ [юн. Hyacinthos — гулга айланрилган мифологик йигит номидан] Пиёзгулдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимликлар туркуми. *Тошкент шаҳрининг кўпгина кўчалари гиацинт, шойигул.. ва бошқа гуллар билан безанди.* Газетадан.

ГИББОН [ингл. gibbon] Шарқий Осиё мамлакатларида дарахтда яшовчи кичкина, одамсимон маймуннинг бир тури.

ГИБРИД [лот. hibrida — қон қўшилиши; дурагай, чатишма] Чатиштириш, дурагайлаш натижасида ҳосил қилинган янги ўсимлик ёки ҳайвон; дурагай. *Гибрид уруғ. Гибрид қўй.* ■ Умиднинг гулларга маҳлиё бўлиб турганини кўрган Салимхоннинг укаси гап қотди: -Мана бу немис гибриди, «Ҳейне» деб аталади. Мирмуҳсин, Умид.

ГИБРИДЛАШ Ўсимлик ёки ҳайвонларнинг янги нав-жинсларини етиштириш мақсадида уларнинг турли нав ёки жинсларини ўзаро чатиштириш. *Паррандачиликда ҳам.. наслчилик ишига, гибридлашга эътибор бериш лозим.* Газетадан.

ГИБРИДЛАМОҚ Дурагайлаш, чатиштириш йўли билан янги нав етиштирмоқ.

ГИГАНТ [юн. gigantes — улкан, жуда катта] **I** сфм. Жуда катта, улкан; буюк. *Гигант қурилиш.* ■ Одимловчи гигант экскаватор, Шаҳдам юриб борар, мисли паҳлавон. Ф. Зоҳид Туямуўини кўшиги.

2 *от* Ўз иши, ажойиб хислатлари билан бирор соҳада салмоқли ўрин эгаллаган шахс, буюк сиймо. *Навоий каби гигант санъаткорлар ижодиди, масалан, дидактикага ҳам катта ўрин берилган.* Газетадан.

ГИГИЕНА [юн. hygieinos — шифобахш, соғломлаштирувчи] Тиббиётнинг инсон организмга ташқи муҳитнинг турли-туман омиллари таъсирини ўрганадиган ва шу асосда касалликларнинг олдини олиш, соғлиқни сақлаш чоралари ва қоидаларини ишлаб чиқадиган бўлими. *Гигиена қоидалари.* ■ *Бир куни райондан доктор келиб, «Кундалиқ турмушда гигиена» мавзуда лекция ўқиди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ГИГИЕНИК I Гигиенага оид; гигиена талабларига асосланган. *Гигиеник қоидалар.*

2 Гигиена талабларига жавоб берадиган. *Гигиеник кийим.*

ГИГРО- [юн. hygros — нам, ҳўл] Байналмилал ўзлашма сўзлар таркибида келиб, намлик, намгарчиликка алоқадорликни билдиради, мас., *гигрометр.*

ГИГРОМЕТР [гигро.. + юн. metreo — ўлча-чайман] Ҳаво намлигини ўлчайдиган асбоб.

ГИГРОСКОПИК [гигро.. + юн. skopeo — кўраман] Намни тез ўзига тортиб оладиган, намга ўч. *Гигроскопик пахта.* ■ *Ундан гигроскопик намнинг камайиши тайёр маҳсулотнинг механик мустаҳкамлиги ортишига имкон беради.* «Фан ва турмуш».

ГИД [фр. guide — йўл бошловчи; ўтказгич] Туристларни, сайёҳларни шаҳарнинг ёки бирор ҳудуднинг хушманзара, диққатга сазовор жойлари билан таништирадиган шахс. *Юртимизда ҳозир ёлғиз Бамаъни инглиз шу! — Ҳазилкаш гид кулдирмоқчи, Кўзида эса қайғу.* А. Мухтор, Афинада Байрон ҳайкали.

ГИДИР I [а. كدر — хижолат; ташвиш; ғам-алам] **I** Ёмон ният, ғараз; кек. *Кўнглида гидири йўқ одам.* ■ *Кек, гидирни билмайдиган Шерали Каримга қараб кулди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 *кўчма* Шубҳа; хавотир. *Майорнинг бунчалик очилиб гаплашиши Абзамнинг кўнглидаги гидирини тарқатгандек бўлди, руҳи ёришди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ГИДИР II [юн. гидро] с. т. Гидростанция. [Ражаб бобо:] *Гидир қураётганимизни айтдим, бечора бирам севинди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Бўзсув дамланиб, гидир бўлармиш. А. Абдуқодиров, Бўзсувдан Сирдарёгача.

ГИДРАВЛИК I Суюқлик босими таъсирида ишлайдиган. *Гидравлик пресс.* ■ *У [Шодиев] гидравлик усулда бошқариладиган янги мола ихтиро қилди.* Газетадан.

2 Гидравликага оид, алоқадор. *Гидравлик қонуният.*

ГИДРАВЛИКА [юн. hydor — сув + aulos — найча] Суюқликларнинг мувозанати ва ҳаракати қонунларини ўрганадиган ҳамда улардан фойдаланиб, гидротехниканинг амалий масалаларини ҳал қилиш билан шуғулланадиган фан; механика бўлими.

ГИДРАНТ [юн. hydor — сув] Водопровод қувурлари йўлига ўрнатилган сув олиш крани. *Қанчадан-қанча гидрантлар, макка-жўхори далалари орқада қолиб кетди.* Ш. Фуломов, Бўз ерлик бўз йигитлар.

ГИДРАТЛАНИШ [юн. hydor — сув] ким. Турли кимёвий моддаларнинг сув билан бирикиши.

ГИДРАТЛАР [юн. hydor — сув] ким. Турли кимёвий моддаларнинг гидратланиши натижасида ҳосил бўладиган қаттиқ, суюқ ва газ ҳолидаги моддалар.

ГИДРЕМИЯ [гидро.. + юн. haima — қон] Қонда сувнинг кўпайиб кетиши, қоннинг суйилиши.

ГИДРИДЛАР [юн. hydrogen — сув ҳосил қилувчи < hydor — сув + genos — тугилиш, пайдо бўлиш] Водороднинг бошқа элементлар билан ҳосил қилган бирикмалари.

ГИДРО- [юн. hydor — сув, суюқлик, намлик] Байналмилал ўзлашма сўзлар таркибида келиб, сувга, сув ҳавзаларига, намлик ва водородга алоқадорликни билдиради, мас.: *гидрология, гидробиология, гидридлар.*

ГИДРОАКУСТИКА [гидро.. + акустика] Акустиканинг товушнинг сувда тарқалиш, қайтиш ва сўниш хусусиятларини ўрганидиган бўлими.

ГИДРОБИОЛОГИЯ [гидро.. + биология] Биологиянинг сувда яшовчи организмлар ҳаётини, уларнинг яшаш шароити билан ўзаро муносабатини ўрганидиган бўлими.

ГИДРОГЕНЕРАТОР [гидро.. + генератор] Сувнинг ҳаракат энергиясини электр энергиясига айлантирадиган генератор.

ГИДРОГЕОЛОГ Гидрогеология мутахассиси. *Сўзига далил сифатида у сўнги беш йил ичида гидрогеологлар ва тупроқшунослар тўплаган маълумотларни келтирди. «Гулистон».*

ГИДРОГЕОЛОГИК Гидрогеологияга оид. *Гидрогеологик тадқиқот.*

ГИДРОГЕОЛОГИЯ [гидро.. + геология] Геологиянинг ер ости сувларининг пайдо бўлиши, оқиши ва бошқа хусусиятларини ўрганидиган бўлими.

ГИДРОДИНАМИК Гидродинамикага оид. *Гидродинамик текширишлар.*

ГИДРОДИНАМИКА [гидро.. + динамика] Гидромеханиканинг суюқликлар ва газлар ҳаракатини ҳамда уларнинг нисбий ҳаракатида учраган қаттиқ жисмлар билан ўзаро таъсирини ўрганидиган бўлими.

ГИДРОИЗОЛЯТОР [гидро.. + изолятор] Иншоотларни сув ёки бошқа емирувчи суюқликлар таъсиридан сақловчи материал. *Ҳозирча Тошкент лак-буёқ заводи бунинг*

учун зарур миқдорда гидроизоляциятор тайёрлаб беради. Газетадан.

ГИДРОИНШООТ [гидро.. + иншоот] айн. **гидротехник иншоот** қ. **гидротехник.** *Гигант каналнинг мураккаб шароитларда қурилганлиги гидроиншоот қурувчиларининг оммавий қаҳрамонлигидан ҳам далолат беради. Газетадан.*

ГИДРОКИМЁ [гидро.. + кимё] Гидросферани ташкил қилувчи сувларнинг кимёвий таркибини ҳамда уларнинг турли жараёнлар таъсирида ўзгариш қонуниятларини ўрганидиган фан.

ГИДРОКОРТИЗОН [гидро.. + лот. cortex — пўст] Ревматизм, лейкоз каби касалликларни даволашда ишлатиладиган дори. *Гидрокортизон сутсимон оқ суюқлик бўлиб, оғзи беркитилган шишаларда сақланади ва фақат врачнинг рухсати билангина қўлланади. «Фан ва турмуш».*

ГИДРОЛИЗ [гидро.. + юн. lysis — ажралиш, парчаланиш] ким. Мураккаб моддаларнинг сув таъсири билан таркибий қисмларга ажралиб, янги моддалар ҳосил бўлиши. *Гидролиз саноати. ■ Озуқа ачитқилари қимматли оқсил ем ҳисобланади. Бундай ачитқиларни гидролиз саноати қамиш, ғўзапоя ва похолдан тайёрлаб бериши мумкин. Газетадан.*

ГИДРОЛИЗЧИ Гидролиз саноатида ишловчи ходим. *Гидролизчилар янги йилнинг дастлабки кунлариданоқ ишлаб чиқаришда юқори кўрсаткичларга эришмоқдалар. Газетадан.*

ГИДРОЛОГ Гидрология мутахассиси. *Бу ерга гидролог профессор И.Я. Каминский бошлиқ тажрибали чўлқуварлар келишди. «Ўзбекистон қўриқлари».*

ГИДРОЛОГИК Гидрологияга оид. *Гидрологик харита.*

ГИДРОЛОГИЯ [гидро.. + юн. logos — таълимот] Ер юзидаги сувларни, уларнинг буғланишини, қайта сувга айланишини, сингишини ва бошқа хусусиятларини ўрганидиган фан.

ГИДРОЛОКАТОР [гидро.. + лот. lokatio — жойлаштириш] Сув остидаги объектларнинг вазиятини аниқлайдиган гидроакустик асбоб.

ГИДРОМЕЛИОРАТИВ Гидромелиорацияга оид. *У ўтган йили Тошкентдаги ирригация инженерлари институтининг*

гидромелиоратив ишлар механизацияси факультетини битирди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ГИДРОМЕЛИОРАТОР Гидромелиорация мутахассиси. -*Ўзимизда гидромелиоратор бўлиб ишлайди, — дейди у [Амир Фармон Болтаев]. Б. Маҳмудов, Олтин юлдузлар.*

ГИДРОМЕЛИОРАЦИЯ [гидро.. + мелиорация] Ерлардан қишлоқ хўжалигида фойдаланиш учун уларни қуритиш ёки суғориш орқали яхшилашга қаратилган турли чора-тадбирлар тизими.

ГИДРОМЕТЕОРОЛОГИЯ [гидро.. + метеорология] Ернинг атмосферавий ва гидрологик шарт-шароитларига алоқадор жараёнларни ўрганадиган фан. *Халқ хўжалиги гидрометеорологияга ишонади. Чунки бу фан ҳар қандай бало-қазони олдиндан айтиб беради. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.*

ГИДРОМЕХАНИЗАЦИЯ [гидро.. + механизация] Ер қазииш ва кон ишларини сув оқими энергияси ҳисобига бажариш усули.

ГИДРОМЕХАНИКА [гидро.. + механика] Механиканинг суюқликлар ва газларнинг мувозанати ва ҳаракатини, шунингдек, суюқлик билан унга ботирилган қаттиқ жисмларнинг ўзаро таъсирини ўрганадиган бўлими.

ГИДРОНАСОС [гидро.. + насос] Сув насоси. -*Гидронасоснинг трубази ёрилиб кетди, — деди у ҳаяжонда, бошқа цехлардан чопиб келган кишиларга. Газетадан.*

ГИДРОНИМ [гидро.. + юн. *опута* — ном] Дарё, сув ҳавзаларининг номи. *Дарҳақиқат, Мурғоб гидроними суғд тилидаги «марг» ўзаги билан алоқадор. «ЎТА».*

ГИДРОПОДЪЁМНИК [гидро.. + подъёмник] Сув кучи билан ишлайдиган кўтаргич механизм.

ГИДРОПОНИКА [гидро.. + юн. *ponos* — иш, меҳнат] қ. х. Ўсимликларни тупроқсиз, озиклантирувчи эритма ёрдамида ўстириш. *Институтнинг.. тажриба базасида гидрופоника усулларида моллар учун озуқа етиштириш йўлга қўйилди. Газетадан.*

ГИДРОСАМОЛЁТ [гидро.. + самолёт] Сувдан кўтарилиш ва сувга қўнишга мосланган самолёт. *Гидросамолёт созлангач, парвозда давом этди. «Фан ва турмуш».*

ГИДРОСТАНЦИЯ айн. гидроэлектростанция. *Гидростанция энди қўишда ўзининг*

азамат гавдасини ва ойна кўзларини чақнатар эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Буни Канизак ҳам кўрди ва у ҳам суюниб: -Электр! «Янги турмуш» гидростанциясини юргизишти! — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ГИДРОСТАТ [гидро.. + статика] Сув ости тадқиқотлари ва ишларини бажаришга мўлжалланган аппарат.

ГИДРОСТАТИК Гидростатикага оид. *Гидростатик босим.*

ГИДРОСТАТИКА [гидро.. + статика] Гидромеханиканинг суюқликлар мувозанатини ва уларга ботирилган жисмларга суюқликнинг таъсирини ўрганадиган бўлими.

ГИДРОСФЕРА [гидро.. + сфера] Ер юзидаги барча сувлар (океан, денгиз, кўл, дарё ва б..) мажмуи.

ГИДРОТЕРАПИЯ [гидро.. + терапия] Сув билан муолажа қилиш, даволаш. *Гидротерапия (сув воситаси билан даволаш), қўйиш ва балчиқлар билан даволаш, қисман сувдан фойдаланиш (ёз мавсумида) каби даволашлар мавжуддир. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

ГИДРОТЕХНИК Гидротехника мутахассиси.

ГИДРОТЕХНИК Гидротехникага оид. *Мураккаб қурилиш ишларида, кўмир ва маъдан қазиишда, шунингдек, гидротехник ишларда тебранма ҳаракат асқатади. «Фан ва турмуш».*

Гидротехник иншоотлар Табиий ва сунъий сув оқимларидан фойдаланиш ёки сувнинг емириш таъсирини қарши курашиш учун қуриладиган иншоотлар (каналлар, тўғонлар, гидроэлектростанциялар, суғориш иншоотлари ва ш. к.).

ГИДРОТЕХНИКА [гидро.. + техника] Техниканинг сув ресурсларидан халқ хўжалигида фойдаланиш ва турли хил сув офатларига қарши курашиш мақсадида қуриладиган гидротехник иншоотларни лойиҳалаш ва қуриш ишлари билан шугулланадиган соҳаси. *Чорвоқ сув омбори бизда катта таассурот қолдирди. Бу жойда тўпланган сув муносиб бойликдир. Биз бундай иншоотлар ҳақида, Ўзбекистонда яратилган гидротехника иншоотлари ҳақида, суғориладиган ҳосилдор ерлар ҳақида орзу қилаймиз. Газетадан*

ГИДРОТУРБИНА [гидро.. + турбина] Сув оқими билан ҳаракатга келадиган парракли гидравлик двигателъ. *Ҳозир анави одамлар гидротурбинани ўрнаштираёттибди.* С. Анорбоев, Ишон, денгиз бўлади.

ГИДРОУЗЕЛ [гидро.. + р. узел – тугун; туташуш жойи] Жойлашуши ва уйғунликда ишлашига кўра бирлашган бир қанча гидротехник иншоотлар (канал, тўғон, гидростанция ва ш. к.) мажмуи. *Оҳангарон дарёсига қурилган гидроузелнинг эса сув ўтказиш нормаси секундига энг кўпи билан 750 кубометр.* Газетадан.

ГИДРОФИЗИКА [гидро.. + физика] Гидросферада юз берадиган физикавий жараёнларни, сувнинг физик хоссаларини ўрганадиган фан.

ГИДРОЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ Сув оқими энергиясини электр энергиясига айлантириб берувчи механизмлар билан жиҳозланган электростанция. *Ўзбекистонда қудратли гидроэлектростанциялар қуриб, ишга туширилган.* Ш. Рашидов.

ГИДРОЭНЕРГЕТИК Сув энергиясидан фойдаланишга оид. *Гидроэнергетик ресурслар.*

ГИДРОЭНЕРГЕТИКА [гидро.. + энергетика] Энергетиканинг гидроэлектростанцияларда сув энергиясидан асосан электр энергияси ҳосил қилишда фойдаланиш билан боғлиқ бўлими. *Республикада гидроэнергетика ресурсларининг жуда катта манбалари ҳам мавжуд.* Газетадан.

ГИЁ қ. **гиё(х)** 1. *Куйганидан табиб бўлиб юрибди, Гиёни қуриптиб, дори қилибди.* «Баҳром ва Гуландом».

ГИЁ(Х) [ф. گی – наботот, ўт, ўсимлик] 1 айн. ўт II. *Доривор гиёҳлар.* ■ *Тонг ели овлоқ қир гиёҳларининг сал тахир, ўтқир ҳидларини уфурадди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Худо яшар ҳар бир гиёҳда, Ҳар дарахтда бордир диёнат.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

2 Баъзи ўсимликларнинг ширасидан тайёрланадиган наркотик моддалар (наша, қорадори, кўкнор ва ш. к.). *Зиндон бошлиғи гиёҳ еб, пинакка кетгандай, шам ёнида мудраб ўтирарди.* Ойбек, Навоий.

ГИЁХВАНД Наша, қорадори, кўкнор ва ш. к. наркотикларни истеъмол қилишига одатланган одам; банги, нашавадн. *Урушининг совуқ таъсири кўкнорихона – такага ҳам кириб келган эди: гиёҳвандлар ҳам сиёсатдан*

гапиришадиган бўлиб қолган эдилар. Ф. Фулом, Шум бола.

ГИЁХВАНДЛИК Наша, кўкнори ва бошқа наркотик моддалар истеъмол қилиш натижасида келиб чиқадиган касаллик ҳолати; бангилик. *Гиёҳвандлик ёмон илат бўлиб, унга берилиб қолган одам охир-оқибат тирик мурдага айланади.* Газетадан. *Болаларда ҳалолликни тарбиялашга салбий таъсир кўрсатаётган шарт-шароитлардан бири – гиёҳвандлик.* «Саодат».

ГИЖБАНГ тақл. с. Чилдирмаларнинг баралла янграган овози. *Ичканидаги уйинкулги, қийқириқ, чилдирманинг гижбанги [Алижоннинг] юрагини тимдалади.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Мастура яллагининг «ёр-ёри», шокилани чирмандасининг гижбанги бутун маҳаллага эшитилади.* К. Яшин, Ҳамза.

ГИЖБАНГЛАТМОҚ Чилдирмани баралла янграптиб чалмоқ. *Роса қизитилган чирмандаларни гоҳ-гоҳ гижбанглатиб кўяр эдилар.* Ойбек. О. в. шабадалар.

ГИЖГИЖЛАМОҚ Томонларни бири-бирига қарши қўйиб, улар орасида низо чиқармоқ. *Кўмондон яна шеригини гиж-гижлади.* «Шарқ юлдузи». *Ҳайтовур, ҳаммасидан ҳам болаларни гижгижлагани ёмон.* «Ёшлик».

ГИЖДА Чети қалин, доира шаклидаги нон. *Дастурхон турли-туман қанд-қурс, мева-чева, анвои мураббо, гижда, чап-чап патир, бўғирсоқлар билан зеб берилган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Дастурхонда гижда, пахтадай оппоқ, Бобом келтиргандай туюлар менга.* Г. Жўраева.

ГИЖДАПАЗ Гижда нон ёпувчи; нонвой. *Толиби илмларнинг солган дастурхонида.. Навбаҳор гузари гиждапазларининг қаймоқ маза берадиган қизил гиждасидан тўртта қўшилган эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ГИЖЖАЛАР Одам, ҳайвон ва бошқа тирик организмларда яшаб, касаллик пайдо қиладиган паразитларнинг умумий номи; гельминтлар. *Ичакда ўрнашиб олувчи пакана гижжа тухуми ҳам болалар яшовчи муҳитда кўп учрайди.* «Фан ва турмуш».

ГИЖИНГ Бўйинини гаж қилиб юрадиган; шўх, ўйноқи (от ҳақида). *Арава йўли ўрмондан бағри кенг даштга чиқди, рессорли энгил бричкага қўшилган гижинг қўш от илдам юра кетди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон

изидан. *Ҳали мен минмаган гижинг тулпор мўл, Ҳали мен қувмаган оҳу ҳам анча. Миртемир.*

ГИЖИНГЛАМОҚ 1 Бўйнини гаж қилиб ўйноқиламоқ (от ҳақида). *Той унинг [жувоннини] остида гижинглар, ўзини у ёқдан-бу ёққа ташлар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. - Қорангни кўрсатмай кетдинг? - Иш кўп, дада. - Қайтага қизимни бермай турсам бўлар экан, - кулиб қўйди Мулло Мусо бобо, - кунора тойчоқ боладек гижинглаб келиб турардинг. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

ГИЛ [ф. گل — лой; балчиқ] Чинни буюмлар ясаш учун ишлатиладиган оқ лой; каолин. *Чойнак, пиёла, кимёвий идишлар, изоляторлар ва бошқа жуда кўп нарсалар ана шу гилдан ясалади. «Фан ва турмуш». Цемент хом ашёси — оҳактош ва гил — конлардан қазиб олиниб, майдаланади. «Фан ва турмуш».*

ГИЛАМ [ф. گليم — туксиз гилам, палос] 1 Одатда жун, ипақдан тўқилиб, ерга, полга тўшаладиган ёки безак учун хона деворларига осиб қўйиладиган уй жиҳози; бадий тўқимачилик буюми. *Инак гилам. Туркман гилами. ■ Ости тахта пол бўлгани ҳолда, полнинг устига қизил гилам ташланган, икки ён деворга ҳам қизил гиламчалар қоқилган эди. С. Айний. Куллар. Асл гиламлар тўшалган бу хонанинг тўрида ҳозир Аҳмад Танбал ўтирибди. П. Қодиров, Юлдузи тунлар.*

2 *кўчма поэт. Ер бетини қоплаб олган майса ёки гул. Чўпон қўбуз чалиб, молларин ёйди Барқит гилам ёзган тепа, қирларга. Уйғун. Шамол майсалар орасида лола гиламларини силкиди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

3 *спрт. Кураш тушиладиган спорт анжони; татами. Гиламда энгил вазнли полвонлар курашмоқдалар.*

ГИЛАМБОФ [гилам + ф. باف — тўқувчи] *айн. гиламдўз.*

ГИЛАМГУЛ [гилам + гул] Перу ва Бразилияда ўсадиган гулнинг бир тури.

ГИЛАМДЎЗ [гилам + ф. دوز — тўқувчи, тикувчи] Гилам тўқувчи. *Гиламдўз аёл. ■ Мана, гиламдўзларнинг буюмлари. Улар ҳар хил материалларга ишланган. Газетадан.*

ГИЛАМДЎЗЛИК *айн. гиламчилик. Ўзбекистонда гиламдўзлик қаторида газлама ишлаб чиқариш қадимдан кенг ёйилган эди. М. Қодиров, Ўзбек халқ оғзаки драмаси.*

ГИЛАМФУРУШ [гилам + ф. فروش — сотувчи] Гилам олиб сотувчи. *Мирқарим*

бойваччанинг отаси Тўқсон бой энг катта гиламфуруш бойлардан эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ГИЛАМЧИЛИК Гилам тўқиш касби, гилам тўқиш билан шуғулланиш. *Гиламчилик саноати.*

ГИЛВАТА [ф. گل بوته — ўтга чидамли лой] *геол. Юмшоқ, кулранг тоғ жинси, гилмоя (халқ табобатида томоқ оғриғи, оғиз еликиши каби касалликларга қарши дори сифатида ишлатилган). Майда савдогарлар сақич, гилвата сотишарди. И. Раҳим, Ихлос. Ҳалигина қуёш ёғдусида олмоссимон ялтираб турган тоғ ёнбағирлари тезда гилвата тусига кирди. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

ГИЛКОР [ф. گلكار — бинокор, сувоқчи; кулол] Ганч ёки алебастрдан нақш ясовчи мутахассис; ганчкор уста. *Бухородан келмиш сангтарош, Фарғоналик гилкор ҳам бунда. М. Али, Гумбаздаги нур.*

ГИЛКОРЛИК Ганчдан нақш ясаш билан шуғулланиш.

ГИЛМОЯ *айн. гилвата. Гилмоя табиатда ҳар хил: оқ, кулранг, қўнғир ва бошқа рангларда учрайди. М. Зокиров, Бебаҳо хазиналар.*

ГИЛОС [ф. گيلاس — гилос] 1 Атиргуллилар оиласига мансуб кўп йиллик мевали дарахт ва унинг меваси. *Сариқ гилос. Қизил гилос. ■ Нурининг ҳовлисидаги гилослар гуллаган. Ойбек, Танланган асарлар.*

ГИЛОСЗОР Нукул гилос экилган, гилос билан ишғол этилган ер, майдон. *Ҳовлининг уч томони бир уй, бир айвон қилиб қаторасига солинган янги бинолар билан ўралган, бир томони гилосзор боғча. Ойбек, Танланган асарлар.*

ГИЛЬЗА [нем. Hülse — қобиқ] 1 Патрон, снаряд ва ш. к. ларда ичига порох ва ёнувчи модда тўлдириб, оғзига ўқ жойланадиган, юпқа деворли, таги берк металл цилиндр. *Катта йўлда эса болалар тўкилган ўқ, гильза ва ҳар хил бузилган қурол қисмларини териб, ўйнаб юрардилар. Ойбек, Қуёш қораймас.*

2 Папирос ва сигаретларда ичига тамаки тўлдириладиган юпқа қоғоз найча. *[Акам] Тайёр гильзага тамаки тиқиб, папирос ясар эди. Ф. Фулом, Кечмиш-кечирмишларимдан.*

3 *тех. Найча, цилиндр шаклидаги турли деталларнинг номи.*

ГИМН [юн. hymnos — қадимги Грецияда худолар ва қаҳрамонлар мақтовига бағишланган кўшиқ] қ. **мадҳия. Баралла янграйди**

гимнимиз куйи, *Ва байроқ ел билан ўйнар хилтираб*. Ж. Жабборов.

ГИМНАЗИСТ Гимназия ўқувчиси. *Ўйга чўмиб, сув ёқалаб Келар бир ёш гимназист*. Э. Воҳидов, Нидо.

ГИМНАЗИЯ [юн. gymnasium — қадимги Грецияда таълимни гимнастика билан қўшиб олиб борувчи ўқув-тарбия муассасаси] Ўзбекистонда ва айрим хорижий мамлакатларда: бир қатор фанларни, одатда гуманитар фанларни чуқур ўргатишга ихтисослашган ўрта умумтаълим ўқув юрти. *Ўқув юрларининг янги шакллари — гимназиялар, лицейлар, коллежлар ривожланади*. Газетадан.

ГИМНАСТ [юн. gymnastes — гимнастика ўқитувчиси] айн. **гимнастикачи**. *Акробат, гимнаст, атлет — спортнинг шу турлари билан шуғулланувчи шахслар*. «ЎТА».

ГИМНАСТЁРКА [р.] Тик ёки қайтарма ёқали, устидан камар боғланадиган уст кўйлак (расмий ҳарбий кийим). *Нормат ўрндан туриб, камарини қаттиқ тортиб, гимнастёркасини текислади-да, Адолатнинг олдига борди*. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Шерали гимнастёркасининг тугмасини ечиб, бўйинини уқалади*. С. Кароматов, Олтин қум.

ГИМНАСТИКА [юн. gymnastike < gym-pazo — машқ қиламан] 1 Соғлиқни мустаҳкамлашга ёрдам берадиган жисмоний машқлар мажмуи. *Даволаш гимнастикаси. Гимнастика машқлари*.

2 Спортнинг бир тури. *Республикамиз пойтахтида ўтган куни эронлик гимнастика усталари билан Ўзбекистон гимнастикачиларининг ўртоқлик учрашуви бўлиб ўтди*. Газетадан.

ГИМНАСТИКАЧИ Гимнастика билан шуғулланувчи киши, гимнастика машқларини моҳирлик билан ижро этувчи спортчи. *«Юбилей» спорт саройида эса гимнастикачилар баҳси бошланди*. Газетадан.

ГИНА [ф. گنه — шикоят; таъна] 1 Бирор кимсага нисбатан дилда сақланган хафалик, норозилик; кек. *Яхшида гина бўлмас*. Мақол. **Гина** — адоватнинг қўшиниси. Мақол. ■ [Хусайн:] *Алишер, эски гиналарни унутинг. Гулига бўлган муҳаббатингиз туфайли, қадимий дўстлик ипларини узманг. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. [Муҳаббат] Менга бўлган дилидаги гинасини сездирмасликка интилса-да, кўз қарашларида истеҳзо учқунларини сезиб турардим*. Ҳ. Назир, Муҳаббат.

ГИНА ҚИЛМОҚ Бирор кишига нисбатан дилда хафалик, кек сақламоқ; кўнгилдаги хафаликни изҳор қилмоқ. *Жаҳлимдан тушганимдан кейин, шундай танамга ўйлаб қарасам, бечора ўртоғимдан.. гина қилишининг ҳожати йўқ экан*. А. Қаҳҳор, Хотинлар. *-Раҳбар билан сўз уриштириб чакки қилдингиз, отам, — деб тўсатдан гина қилди Ойимхон*. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шикоят, арз-ҳол. *Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш бошқармаси раҳбарларига айтадиган гиналаримиз бор*. Газетадан.

ГИНА-ГУДРАТ айн. **гина-кудурат**.

ГИНА-ГУДУР айн. **гина-кудурат**. *Баҳор ақлли қиз, мени хафа қилган эдинг, деб гина-гудур қилиб ўтирмади Пўлатга*. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

ГИНАДОР айн. **гинали**. *-Комиланинг келишини билсам, уйдан бир минут силжиримдим? — деди Зайнаб гинадор товуш билан онасига*. Ойбек, О. в. шабадалар.

ГИНА-КУДУРАТ [гина + а. كدورت — лойқалик; хафачилик, гам-ташвиш] Ҳар хил гина ва норозиликлар. *Онанинг гина-кудурати саратон ёмғиридек тез ўтиб бўлган эди*. Шухрат, Шинелли йиллар. *Отақўзи, ўғли билан тоғаси ўртасидаги гина-кудурат кўнга чўзилмас, деб умид қиларди*. О. Ёқубов, Диёнат. [Лутфинисо] *..келинларига қарши хаста кўкрагида йиғилган гина-кудуратни эзмалик билан, бирон сўзни ямламай, қизининг олдига тўкди*. Ойбек, Танланган асарлар.

ГИНАЛАМОҚ кам қўлл. айн. **гина қилмоқ** қ. **гина** 1. *Уста Олим ўз уйига дўкон кўрдан экан, гиналаб юрмасин, деб фотиҳага келган эдим*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ГИНАЛИ 1 Дилида гинаси бор, гина сақловчи, гинадор. *Гинали одам*.

2 Гина билан тўлиб-тошган, гина аралаш; гинаомуз. *Гинали гап*. ■ *-Шу вақтгача айтмадингиз-а? — гинали эркаланди Саодатхон*. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.

ГИНАОМУЗ [ф. گله آميز — гина қилувчи; хафа бўлган] Гина оҳангидаги, гина аралаш. *Гинаомуз гап*. ■ *-Танимадингиз-а, Отабобо ака! — гинаомуз Охуновга кўз ташлади Имомов*. Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

ГИНАХОНЛИК 1 Гина изҳор қилиш, дилда бор гиналарни очиқ-ойдин айтиш. *Зебо шинелини билгагеча солиб кириб келди*. Она уни кўрди-ю, гинахонликка тушди. Шухрат, Шинелли йиллар. [Олахўжа] *Гапни гина-*

хонликдан бошлади: -Жуда қадамингни тийиб қўйдинг. Келиб тоғандан, ҳолинг қалай, деб суриштирай ҳам демайсан-а. П. Турсун, Уқитувчи.

ГИНАХОНЛИК ҚИЛМОҚ Гина изҳор қилмоқ. -Бундан чиқди, биз ҳам сенга ҳеч ким бўл-ломбамиз-да, — деб гинахонлик қилди Мусо. П. Турсун, Уқитувчи. *Комил Ибодуллага гинахонлик қилди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 айн. гина 2.

ГИНАЧИ Бўлар-бўлмасга гина қила-верадиган; гина, кек сақлайдиган. *Гиначи одам.*

ГИНАЧИЛИК Гина қилишлик, гина сақлашлик. *Олимжон ҳангу манг бўлиб қолди: раиснинг жиззаки ва гиначилигини энди кўриб тургани эди.* Ҳ. Назир, Қанотлар.

ГИНГИВИТ [лот. *gingiva* — милк + *itis* — яллиғланишни билдирувчи қўшимча] *тиб.* Милк шиллиқ қаватининг яллиғланиши.

ГИНЕКОЛОГ Гинекология мутахассиси; аёллар касалликлари врачлари.

ГИНЕКОЛОГИК Гинекологияга оид. *Гинекологик операция.*

ГИНЕКОЛОГИЯ [юн. *gyne, gynaikos* — аёл + *logos* — таълим, фан] Тиббиётнинг аёллар организмнинг ўзига хос хусусиятларини, аёллар таносил аъзолари касалликларини ва уларни даволаш йўлларини ўрганадиган бўлими.

ГИПЕР- [юн. *huper* — уст, юқори, нариги томон] Байналмилал ўзлашма сўзлар таркибида келиб, муайян нарса, ҳолатнинг меъёрдан ортиқлигини, бирор нарсанинг юқоридалигини кўрсатадиган олд қўшимча, мас., *гипервитаминоз, гиперинфляция.*

ГИПЕРБОЛА I [юн. *hyperbole*] *айн. муболага I.*

ГИПЕРБОЛА II [юн. *hyperballo* — бирор нарса орқали ўтаман] *мат.* Доиравий конусни унинг икки ясовчисига паралел текислик билан кесганда ҳосил бўладиган эгри чизиқ.

ГИПЕРБОЛИК I ад. Муболагали. *Достонларда илон-аждар реал хавфнинг гиперболик тасвиридир.* «УТА».

ГИПЕРБОЛИК II мат. Гиперболага оид; гиперболадан иборат бўлган. *Гиперболик функция.*

ГИПЕРВИТАМИНОЗ [гипер.. + витамин] *тиб.* Баъзи витаминларни меъеридан анча кўп истеъмол қилиш натижасида организмнинг захарланиши.

ГИПЕРЕМИЯ [гипер.. + юн. *haima* — қон] *тиб.* Муайян аъзо ёки гавда қисми томирларининг одатдагидан кўпроқ қонга тўлиши.

ГИПЕРИНФЛЯЦИЯ [гипер.. + инфляция] *икт.* Шиддат билан ривожланувчи ва иқтисодий ҳалокат, инқироз хавфини туғдирувчи инфляция. *У ишлаб чиқаришнинг пасайиши, гиперинфляциянинг кучайишига.. аҳоли турмуш даражасининг пасайишига олиб келмоқда.* Газетадан.

ГИПЕРТЕРМИЯ [гипер.. + юн. *therme* — иссиқлик; иситма] *тиб.* Иссиқликнинг меъеридан юқори бўлиши; организмнинг меъеридан ортиқ исиб кетиши.

ГИПЕРТОНИК Гипертония касаллигига йўлиққан, қон босими ошиб кетган киши. *Гипертониклар истеъмол қиладиган нарҳез овқат.*

ГИПЕРТОНИК Гипертонияга оид. *Гипертоник касаллик.* ■ *Гипертоник кризисларнинг рўй беришига метеорологик омиллар, айниқса, атмосфера босимининг кескин ўзгариб туриши ҳам сабаб бўлади.* Газетадан.

ГИПЕРТОНИЯ [гипер.. + юн. *tonos* — таранглик; зўриқиш] *тиб.* Майда артериялар тонуси (таранглиги)нинг ортиши натижасида қон босимининг кўтарилиши. *Гипертония касаллиги дунёнинг ҳамма мамлакатларида кенг тарқалган.* «Фан ва турмуш».

ГИПЕРТРОФИЯ [гипер.. + юн. *trophe* — овқат; озиқланиш] *тиб.* Муайян аъзонинг ўзига хос хужайра элементлари ўсиб катталашуви натижасида шу аъзо ёки унинг бирор қисмининг ҳаддан зиёд катталашиб кетиши.

ГИПЕРФАЗО [гипер.. + фазо] Фазонинг юқори қисми. *Кемангиз гиперфазога кира олмайди.* О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув.

ГИПНОЗ [юн. *hypnos* — уйқу] **I** Бош миянинг муайян қисмларидаги тормозланиш оқибатида инсон ёки юқори умуртқали ҳайвонларда рўй берадиган ўзига хос уйқу ҳолати.

2 Кишини гипнотик уйқу ҳолатига келтириш орқали унга сўз билан таъсир ўтказиш ва шу йўл билан ундаги баъзи касалликларни даволаш усули. *Гипноз билан даволамоқ.* ■ *Уғрини гипноз билан тутаман.* П. Турсун, Уқитувчи.

ГИПНОЗЛАМОҚ I Гипноз ҳолатига келтирмоқ ва шу йўл билан даволамоқ.

2 Гап-сўз, авраш, муайян руҳий ҳолат ёки таъсир билан бирон кишининг инонихтиёридан айирмоқ, уни ўз измига солмоқ. *Йигитали балкон панжарасига суянганича, қанча вақт кутиб турганини билмайди. Худди у борлиқ сукунатининг қудрати билан гипнозланиб қолгандек эди.* Д. Нурий, Осмон устун.

ГИПНОЗЧИ Гипноз қилувчи киши; гипноз йўли билан даволовчи врач. - *Бирдан беишгача санайман, — оҳиста гап бошлади гипнозчи.* Газетадан.

ГИПО- [юн. *hupo* — остида, тагида] Байналмилал ўзлашма сўзлар таркибида келиб, муайян нарса, ҳолатнинг меъёрдан камлигини, пасайганлигини ёки қуйида эканлигини кўрсатадиган олд қўшимча, мас., *гиповитаминоз, гипотония.*

ГИПОВИТАМИНОЗ [гипо.. + витамин] Организмда витаминлар етишмаслиги натижасида келиб чиқадиган касаллик ҳолати.

ГИПОКИНЕЗИЯ [гипо.. + юн. *kinesis* — ҳаракат] Меҳнат фаолиятининг хусусиятига кўра ихтиёрий ҳаракатларнинг камайиб кетиши.

ГИПОСУЛЬФИТ [гипо.. + лот. *sulphur* — олтингургурт] Сульфит кислота тузларидан бири; бўёқ, қоғоз sanoатида, фотографияда қўлланадиган кристалл модда.

ГИПОТЕЗА [юн. *hypothesis* — тахмин, фараз] Ҳали тажрибада синалмаган, исбот қилинмаган илмий тахмин, фараз. *Обид Йўлдошевичнинг гипотезаси тўғри чиқди.* П. Қодиров, Уч илдиз. У [Авлиё ака] сув ҳавзаларидаги майда ҳайвонларни ўрганиш натижасида уларнинг келиб чиқиши ва тараққий топиши ҳақида биология фанига янги гипотеза киритди. Газетадан.

ГИПОТЕНУЗА [юн. *hypoteinusa* — бирор нарса остида чўзилувчи] *мат.* Тўғри бурчакли учбурчакнинг тўғри бурчак қарши-сидаги томони.

ГИПОТЕРМИЯ [гипо.. + юн. *therme* — иссиқлик; иситма] *тиб.* Одам ва иссиқ қонли ҳайвонларда иссиқликнинг одатдагидан, меъёридан паст бўлиши.

ГИПОТОНИЯ [гипо.. + юн. *tonos* — зўриқиш, таранглик] *тиб.* Қон босимининг пасайиб кетиши.

ГИПОТРОФИЯ [гипо.. + юн. *trophe* — овқат; озиқланиш] *тиб.* Болалар овқатла-

нишининг сурункасига бузилиши туфайли уларнинг аста-секин озиб кетиши.

ГИПОФИЗ [юн. *hypophysis* — ўсимта] *анат.* Одам ва барча умуртқали ҳайвонларда бош миянинг асос қисмида жойлашган, қондаги гормонлар иштирокида организмнинг ўсиши ва ривожланишига таъсир этадиган ички секреция беzi. *Бу модда (руҳ) асосан гипофизда, ошқозон ости безида йиғилади.* «Фан ва турмуш».

ГИПОЦЕНТР [гипо.. + лот. *centrum* — марказ] Ер ости силкинишлари манбаи бўлган, зилзила бошланадиган жой; зилзила ўчоғининг маркази.

ГИПОЛОГИЯ [юн. *hippos* — от + *logos* — тушунча, таълимот] От, унинг ташқи кўриниши, анатомия ва физиологияси, уни кўпайтириш ва озиқлантириш, ундан фойдаланиш каби масалалар билан шугулланувчи фан; отшунослик.

ГИППОПОТАМ [юн. *hippopotamos* — дарё оти] қ. **бегемот.**

ГИПС [юн. *gypsos* — бўр, оҳақ] 1 Оқ, кулранг ёки сарғиш рангли минерал, кальций сульфат (пиширилиб, кукун ҳолига келтирилган гипс қурилиш материали сифатида ишлатилади). *Гипсдан ясалган ҳайкал. Гипс кони.* ■ *Қуруқ иқлимли регионларда тош ва ош тузлари, калий, гипс тўпланади.* «Фан ва турмуш».

2 *тиб.* Чиққан, синган аъзони қимирламайдиган қилиб, тахтакачлаб қўйиш учун шў материялдан қўйилган боғлама. *Максимнинг ҳисобича, Норматнинг оёғидаги гипсни олишга яна бир кун бор эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Иккита койкадаги ярадорлар тузалиб, куни кеча фронтга жўнаб кетишди.* Оёқлари гипсда тахтакачлаб қўйилган учувчи-лейтенант билан чўлоқ старшина қолишди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ГИПСЛАМОҚ 1 Шикастланган аъзони гипс билан боғламоқ; тахтакачламоқ. *Оёқни гипсламоқ.* ■ *Хирурглар кенг гулзор ўртасига стол қўйиб, синиқларни гипсламоқда, ярадорларни бинтламоқда.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

2 қ.х. Ерни майдаланган хом гипс билан ўғитламоқ.

ГИР [ф. *گرد* — юмалоқ; доира, айлана] Айлана, доира. *Беш-олти бола жам бўлиб, бир уй ичига ерни айлана қилиб чизди.* Бу — *гир.* Т. Мурод, Кўшиқ.

Гир айлана Айланасига, атроф-теваракни ўраб олган. *Азимбойваччанинг ташқари ҳовлиси гир айлана гиштин иморат.* С. Аҳмад, Ҳукм. **Гир айланмоқ** 1) доира ясаб айланмоқ; теварагида, атрофида айланмоқ. *Гулсум кенг доирани гир айланиб, ҳавқ ва шавқ билан чалинаётган чилдирма замда чапақлар садосига берилиб ўйнар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Хонага кириб қолган бир йўлпашша гир айланиб, самолётдек вангилларди.* Мирмуҳсин, Нукра; 2) атрофлаб, давра олиб жойлашмоқ. *Бир тўйда, катта меҳмонхонани гир айланиб ўтирган меҳмонлар ўртасида сув сепгандай жимлик ҳукм сурарди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Гир атроф** Теварак-атроф, ҳамма ёқ. *Гир атроф шафтоли.* ■ *Жуманиёз гир атрофга югуриб, тагин қўлига кесак олди.* С. Сиёев, Аваз. **Гир урмоқ** (ёки ташламоқ) Бир томонга оғиб, айланиб турмоқ, шох ташламоқ (учаётган варрак ҳақида). *Гир шох урди аразлаган варраги.* Ф. Фулом. **Боши гир айланмоқ** Боши гангимоқ. *Аччиқ, ўткир тамакидан боши гир айланиб, кўзлари ёшландида, йўтала-йўтала юриб кетди.* Ойбек, Нур қидириб.

ГИРА [ф. گيره — қисқич] *тех.* Ишлов бериладиган нарсани маҳкам сиқиб қўядиган асбоб; тахтакач.

ГИРАК [ф. گره — тугун; чалкашлик] *шв.* Маҳкам, мустаҳкам. *Ҳаёт — бир-бири билан гирак боғланган шундай бир ҳалқалардан иборатки, бир ҳалқанинг тилини билсанг-у, бошқаларини билмасанг, катта ишда албатта қоққилиб қоласан.* М. Исмоилий, Одабийлик қиссаси.

ГИРАКЛАМОҚ *шв.* Маҳкам боғламоқ. *-Баттол қиз ҳовлидамики, гираклаб олиб киритиб қўйсам! — деди Ашурмирзо.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ГИРАНДА [ф. گيرنده — қабул қилиб, тутиб олувчи] *шв.* Ишбилармон, уддабурон, эпчил.

ГИР-ГИР: **гир-гир айланмоқ** Тез-тез айланмоқ. *Шу машинанинг қўлогини бурасанг, лаганча гир-гир айланиб, ашула, дутортанбур вангиллайверади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Боши гир-гир айланмоқ қ. боши гир айланмоқ қ. гир.** *Бобур қовушининг бир пойини кийди-ю, иккинчисини кийишга тоқати етмади. Унинг боши гир-гир айланар, ҳаво етишмай, нафаси қисилар эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ГИРГИТТОН х.-қ. Эркалаш ёки ҳурмат билдирувчи муурожаат шакли; маъно ва вазифаси жиҳатидан «айланай», «ўргилай» сўзларига тўғри келади. | *Нетайхон:* | *Хожархон, гиргиттон, эккан дарахтларингни Обиджон акангизга кўрсатинг.* А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш.

Гиргиттон бўлай Айланай, ўргилай. *-Мени қийнама, жон қизим, онанг гиргиттон бўлсин! — деди кампир Адолатхонга.* У. Назаров, Одамлар. **Гиргиттон бўлмоқ** Одам атрофида меҳрибонлик билан парвона бўлмоқ. *Хола Турсуноининг атрофида гиргиттон бўлиб, гир айланар, дам бошини ушлаб кўрар, дам юзини силар эди.* С. Анорбоев, Оксой.

ГИРД [ф. گرد — юмалоқ; доира] *эск. 1* Айлана шаклидаги нарсанинг чети, зиҳи. *Патнис гирди.* ■ *Пиёла гирдини ўлиб шаббода, Қимизимни шопириб кетар.* «Шарқ юлдузи».

2 Атроф, теварак; чегара. *Бир қиз олов гирдида бармоқларини қирсиллатиб, чанговуз нағмаларига хиром этди.* Т. Мурод, Қўшиқ.

Гирдини тутмоқ *шв.* Ўраб, қуршаб олмоқ. *Дарвоза гирдини ғанимлар тутди, Бурунги подшомиз оламдан ўтди.* «Муродхон». *Чоққиллашиб саллотбоши — катталар, Малахдай бўп беклар гирдини тутди.* «Юсуф ва Аҳмад».

ГИРДАК [ф. گردک — думалоқ, айлана чодир] *кам қўл.* Юмалоқ, чамбар. *Яна бир йигит муллабаччаларга ўхшаш қулф соқол қўйган, бошида гирдак кир салласи бор, хуштавозе.* Ғ. Фулом, Шум бола. У [Содиқ мингбоши] *қўша беқасам кийиб, ичидан кумуш камар боғлаган, бошида гирдак салла.* А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

ГИРД-АТРОФ *айн. гир атроф қ. гир.* *Гирд-атроф тоғу тош, шундан бўлак уни овутадиган нарса йўқ.* Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.

ГИРД(И)БОД [ф. گردباد — уорма; бўрон, довул] Тўзон, чанг, қум аралаш буралиб кўтариловчи қаттиқ шамол; қуюн, уорма, довул. *Ўтинкашлар бир чақиримча ҳам йўл босмаган эдиларки, чўлда гирдоб кўзгалди.* С. Айний, Куллар. *Гирдибод қуюн уларни ўради.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Бу ерларда гирдибоду бўрон кўп бўлади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ГИРДИКАПАЛАК: **гирдикапалак бўлмоқ** Меҳрибонлик кўрсатиб, меҳр талаб бўлиб ёки хушомадгўйлик билан атрофида

айланмоқ. *Орамизда оналик меҳрига тўймаган болалар ҳам бор эди: улар кампир келганда, атрофида гирдикапалак бўлишарди. С. Аҳмад, Онажонлар, Салтоннинг ҳам атрофида гирдикапалак бўлиб юрадиган одамлар бор эди. Э. Усмонов, Ёлқин.*

ГИРДИҒУМ Калтабақай, миқти, бақалоқ (одам ҳақида). *Чойхоначи эллик ёшларда бўлган юмалоқ, гирдиғум одам. Ойбек, Танланган асарлар. Калладор, гирдиғумдан келган раис ҳаддан ташқари хушчақнақ эди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.*

ГИРДОБ [ф. گرداب — сув уюрмаси, камар, ўпқон] 1 Ариқ ва дарё сувларининг айланиб-буралиб, уярма ҳосил қилиб оқаётган ери. *Шошқин дарё тўлқини ўз гирдобига тортиб кетмоқчи бўлса ҳам, дарё тилини яхши билган тажрибали саёёр эшакни икки қўлида маҳкам ушлаган ҳолда.. сузиб борарди. А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир. Днепр гирдоби паромни ҳар қанча комига тортса ҳам, ғарқ қила олмади. Н. Сафаров, Оловли излар.*

2 кўчма Кишини ўз домига тортувчи шиддатли ҳодиса, ҳаракат, жараён. *Матпано хаёл гирдобиди укасини пайқамади. С. Сиёев, Аваз. Аброр кун бўйи ўз ташвишлари гирдобиди ўралашиб, эрталаб кўрган тушини унутиб юборганди. «Шарқ юлдузи».*

3 с.т. Гирдибод. Баъзи ерларда гирдоб гўзаларнинг бошини чирт-чирт узиб кетар, сўппайиб уларнинг жонсиз танасигина қоларди. С. Абдуқаҳҳор, Инсоннинг қўли гул. *Қум тепалари устида гирдоб ўйнаб қолди. «Ўзбекистон кўриқлари». Бир вақтлар қор зарраларидан гирдоб ясаб, кўча бўйлаб юрган изғиринлар ҳам тинди. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.*

4 Айлана, атроф-теварак, гирд. *Бодом қовоғи гирдобиди, ёноғи атрофида ва иягида пайдо бўлган.. тер худди инга тизилган марварид донлари сингари гўзал эди. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.*

ГИРДОГИРД [ф. گرداگرد — атроф, атрофида] шв. Атрофида, айланасига; атроф, чет. *Иморатнинг ташқи кўриниши ҳам, ичи ҳам шоҳона: деразалар гирдогирд серҳашам. Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.*

ГИРЁН [ф. گريان — ҳўнграб, бўзлаб йиғлаётган] *поэт. Йиғлаётган, йиғловчи, йиғили. Кўзи гирён. ■ Лекин алам қилар: Бир*

умр гирён Итлар орасидан Ўтса карвонинг. А. Орипов, Йиллар армони. Юрагимга осмон шавқи кирмади, Юлдузимни излаб гирёндир кўзим. М. Эгамбердиева, Гулбарг.

Дийдан гирён Йиғловчи кўз. Кўзда ёшим мунчоқ-мунчоқ тизилди, Дийдан гирён бўлиб, бағрим эзилди. «Маликаи айёр».

ГИРЁНА: *гирёна бўлмоқ поэт. Йиғламоқ, кўз ёши қилмоқ. Эй дилрабо, ишқинг била девона бўлдим соғиниб, Булбул каби тун кечалар гирёна бўлдим соғиниб. Ҳамза.*

ГИРИБОН [ф. گريبان — ёқа] Ёқа; бўғиз. *Умар полвон этиб бориб, додхоҳнинг гирибонидан тутиб, қулочкашлаб уриб, ерга ағдарди. К. Яшин, Ҳамза. Саидийнинг зардаси қайнади ва Ҳамиднинг гирибонидан тутиб, икки-уч силкиди. А. Қаҳҳор, Сароб. Саидбековнинг забардаст қўллари фашист офицерининг гирибонидан хиппа бўғиб олди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

ГИРИФТОР [ф. گرفتار — асир олинган; дучор бўлган] Дучор бўлиш, йўлиқиш. *Ёлғизларнинг иши зордир, Ғамдин ғамга гирифтордир. «Нурали». Мен бўлибман дучор бундай балога, Гирифторман энди ғамли савдога. «Баҳром ва Гуландом».*

Гирифтор бўлмоқ 1) учрамоқ, йўлиқмоқ, дучор бўлмоқ. *Ёмон дарда гирифтор бўлмоқ. Балоба гирифтор бўлгур! (қарғ.) ■ Балоба гирифтор бўлдим, отажон, Душманга хору зор бўлдим, отажон. «Равшан»; 2) мафтун бўлмоқ. Аввал-охир бўлдим сенга интизор, Сенинг жамолинга бўлиб гирифтор. «Алпомиш».*

ГИРИШ фольк. Ёйнинг ўқни қадаб отадиган ипи. *Қарамтадан ўн тўрт донга ўқ олди, Ёйнинг гиришига ўқини солди. «Муродхон». Шу ёйни ҳар кимса кўтариб турса, Гиришин тўғрилаб нишонга урса.. «Гўрўелининг туғилиши».*

ГИРИХ I [ф. گره — тугун, муаммо] I Боғлам, боғланган жой; тугун. *Ҳар сўнганнинг бандида юз минг гирих. Ф. Фулом.*

2 эск. Қисик, қисилган (тиш, кўз ҳақида). *Эскадрон командири бандини ингичка хивич билан боғлай туриб, гирих тишлари орасидан жавоб берди. «Афсунгарлар туҳфаси». Дўнг манглайда қизил кўзлар гирих. Ф. Фулом, Кўкан.*

ГИРИХ II [ф. گره — тугун] Меъмориликда ва бадий хўнармандчиликда кенг ишлатиладиган мураккаб нақш. *Шоҳизинда*

гирхларида ўз қисматин кўради ҳаёт. М. Али. Гумбаздаги нур.

ГИРРА: **гирра қилмоқ** Бўйнини қўл билан айлантриб олиб сиқмоқ, бурамоқ. *Кувё – директор юлқиниб келиб, бир қўлини Илашевнинг бўйнига гирра қилиб олди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак. *Гирра қилиб, белини сиқиб, Йиқитганди Ёғоч полвонни.* М. Али. Боқий дунё.

ГИРЯ [ф. *گریه* – йиғи] **1** экс. қ. **йиғи 1.** *Бир бахтсиз севгинин битмас гиряси, Қалбингдан ўрлайди, бу не бедодлик.* Зулфия, Куйлама ҳижронни.

2 Халқ куйларидан бирининг номи; ўзбек мумтоз муסיқасига мансуб икки қисмли ашула туркуми. *Найни ғамгин десалар, пуфлаймиз олазарак, «Гиря» куйин карнайда лунжамизни шишириб.* А. Шер, Қадимги куй.

ГИСТОЛОГ Гистология мутахассиси.

ГИСТОЛОГИК Гистологияга оид. *Гистологик тадқиқотлар.*

ГИСТОЛОГИЯ [юн. *histos* – тўқима + *logos* – тушунча, таълимот] Одам ва ҳайвонлар организми тўқималарини ўрганадиган фан.

ГИТАРА [исп. *guitarra* < юн. *kithara* – уд; чертма муסיқа асбоби] Олти ёки етти торли, чертиб чалинадиган муסיқа асбоби. *Анна Ивановна девордаги гитарасини олиб, кечаси эшитган куйлардан биттасини чалмоқчи бўлди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *У гитарани яхшигина чалар эди.* «Ёшлик».

ГИТАРАЧИ Гитара чалувчи.

ГЛАДИАТОР [лот. *gladiatores* < *gladius* – қилич, шамшир] Қадимги Римда: цирк майдонида ўзаро ёки йиртқич ҳайвонлар билан қуролли курашиш учун махсус ўргатилган ҳарбий асир, қул ёки маҳкум жиноятчилар. У [Беттерж хоним], чиндан ҳам шлон одамни бўғаётганини пайқаб, қадимги юнон гладиаторларини эслади. Мирмуҳсин, Она.

ГЛАДИОЛУС [лот. *gladiolus* – кичик қилич] Йирик ранг-баранг гулли кўп йиллик ўтсимон ўсимлик; пиёзгул.

ГЛАУКОМА [юн. *glaukoma* < *glaukos* – оч яшил] *тиб.* Кўз ичи босимининг кўтарилиши ва кўриш қобилиятининг пасайиши билан кечадиган кўз касаллиги. *Глаукома – кишилар орасида кўп учрайдиган энг оғир кўз касалликларидан бири.* «Саодат».

ГЛИЦЕРИН [юн. *glykeros* – ширин] Мол ёғидан ёки нефтдан олинадиган қуюқ ши-

рин суюқлик (тиббиёт ва техникада қўлланади). [Нафисанинг] *Икки қўли ёрилиб, ҳадеб глицерин сургани ҳам фойда бермасди.* Мирмуҳсин, Топталган хусн.

ГЛОБАЛ [фр. *global* – умумий < лот. *globus* – шар] **1** Ер юзига оид, бутун Ер шарини қамраб олувчи. *Бироқ, бизнингча, дастурнинг глобал ғояси шундаки, у янги асрда республиканинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётида сезиларли сакраш бўлиши учун асосий омил бўлиши мумкин.* Газетадан.

2 *кўчма* Умумбашарий, кенг миқёсдаги; жаҳоншумул, жаҳон аҳамиятига молик. *Глобал муаммолар.* ■ *Айтиш мумкинки, бу воқеа хавфли қуролланиш пойғасига туртки бериб, нафақат минтақавий, балки яна глобал оқибатларга олиб келиши мумкин.* Газетадан.

ГЛОБАЛАШУВ Жаҳондаги мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳада ўзаро яқинлашуви, бирлашуви; воқеа-ҳодисаларнинг бир мамлакат доирасидан чиқиб, умуминсоний миқёсга эга бўлиши, бутун Ер шарини қамраб олиши. *Ўзбекистоннинг жаҳон хўжалигига глобаллашуви, биринчи томондан, иқтисодий муаммоларни жаҳон хўжалиги билан ҳамкорликда ечиш ва жаҳон хўжалигига бевосита чиқишга имконият яратса, иккинчи томондан, Ўзбекистон эшиклари бутун дунё учун очилади.* Газетадан.

ГЛОБУС [лот. *globus* – шар] Ер шари ёки осмон сферасининг тагликка ўрнатилган ва ўз ўқи атрофида айланадиган шарсимон модели. *Сочлари оқарган кекса, юнунроқ муаллима битта қиз бола билан пачоқ глобуснинг икки палласини елимлаётган экан.* А. Мухтор, Кумуш тола.

ГЛОССАРИЙ [лот. *glossarium* – эскирган, диалектал ёки кам қўлланадиган сўзлар лугати] Бирор қадимий асарда учрайдиган эскирган ва кам қўлланадиган сўзларнинг изоҳли лугати. *Айтиш мумкинки, асарнинг глоссарий қисми ўзига хос равишда ўзбекча-немисча лугат характери олиган.* «ЎТА».

ГЛЮКОЗА [юн. *glykys* – ширин] Ҳўл меваларда бўладиган, тиббиётда ва қандолатчиликда кенг қўлланадиган ширин модда, углевод; узум шакари. *Асал глюкоза, фруктоза, сахароза ва минерал моддалардан ташкил топади.* «Фан ва турмуш».

ГЛЯЦИОЛОГ Гляциология мутахассиси; музшунос. *Келгуси йилларда юз бериши*

мумкин бўлган қурғоқчилик маҳалида қишлоқ хўжалигига гляциолог мутахассислар ёрдамга келади. Газетадан.

ГЛЯЦИОЛОГИЯ [лот. glacies – муз + юн. logos – тушунча, таълимот] Музнинг пайдо бўлиши, тарқалиши ва хусусиятларини ўрганадиган фан.

ГНОСЕОЛОГИК Гносеологияга оид. Гносеологик қараш.

ГНОСЕОЛОГИЯ [юн. gnosis – билим + logos – таълимот] Билиш назарияси – илмий билишнинг манбалари, шакллари, методлари ва унинг тўғрилигини ўрганадиган фалсафий таълимот.

ГО с. т. Гоҳ. *Го ундай, го бундай.*

ГОБЕЛЕН [фр. gobelin < машхур буюкчи Гобелен(лар) номидан] Девор, дераза ва эшикларга осиладиган безакли, юқори бадий қимматга эга бўлган, қўлда ишланган гилам ёки газлама.

ГОБОЙ [фр. hautbois – баланд дарахт] Ёғочдан ишланган сурнайсимон мусиқа асбоби. *Увертюранинг бошидаги қувончли куй унинг ҳозирги бахтиёр дамларига ҳам-оҳанг эди.. гобойларнинг ноласи унинг хаёлини бундан бир неча соат олдин отаси билан ўтказган азобли дамларга олиб кетди.* П. Қодиров, Уч илди.

ГОВ [ф. گاو – буқа, хўкиз; сигир] 1 Катта, улкан. *Гов сигир.* ■ *Калалари худди гов саватдай, Тиши сўйлоқ, хўп қонгир (қопонғич) бойтеватдай.* «Гулнорпари». *Гов ёстиқдай зил халтани кўтариб [онам] келди.* Ҳ. Назир, Муҳаббат.

2 Сигирга, молга нисбатли ҳақорат; «мол». -*Уҳ, бу говнинг қилаётган найранги!* — *деди-да, Абдурасул токчага суяб кўйилган қўшотарни қўлига олди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Гов каптар Ёввойи каптарнинг бир тури. **Гов печак** Печакнинг бир тури; чирмовуқ.

ГОВВОС [ф. گوزن – оху, шоҳдор кийик; буғу] шв. Катта сигир. *Филнинг сутин бердим ман, Фил жасадли бўлсин деб, Говвос сутин бердим ман, Умри узун бўлсин деб.* «Хушкелди». [Подачи:] *Бу говвос сигир, сути ширин бўлмайди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

ГОВГУН [ф. گاوگم – сигир йўқолди] шв. Гира-шира, қош қорайган пайт. *Рустам айтди: эрта-мертан жўнаб қолсам, говгун ётарларда келиб қоларман.* «Муродхон».

ГОВМИЖЖА [ф. گلمژه < гул + мижжа – киприк] Кўз атрофида ҳосил бўладиган йирингли чиқиқ. *Кўзига говмижжа чиқибди.*

ГОВМИШ [ф. گاو ميش – йирик шохли ҳайвон; хўкиз] Зотли, серсут сигир. *Саккиз сигир асрагунча, Бир говмиш асра.* Мақол. ■ *Ола говмиш подага қўшилмайди, бирдай уйда ётади.* Т. Мурод, Қўшиқ. *Айниқса ола говмишига жоним ачиди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ГОВРОН [ф. گاوران – сигир ҳайдовчи] 1 Мол, қўй ва б. ҳайвонларни ҳайдаш учун ишлатиладиган узун йўғон таёқ. *Кекса подачи шўхлик қилган молларни говрон билан савалаб кетмоқда.* Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар. *Калтак билан одам бўладиган бўлсанг, говрон билан урадим.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Ҳар қандай таёқ, хивич. *Боғбон узумзордаги болаларни говрон билан қува кетди.*

ГОЖ [ф. گچ – эгри, эгилган; ногўғри] Ўжар, қайсар. [Низомжоннинг] *Акаси Аъзам-жон гожроқ эди. У дадасининг гапига хўп дерди-ю, кейин ўзи билганча иш тутиб кета-верарди.* С. Аҳмад, Уфқ. -*Ҳай-ҳай!* — *деди Насриддин полвон, - Оғайнилар, гож бўлманг жуда!* М. Али, Боқий дунё.

ГОЖЛИК Ўжарлик, қайсарлик. *Ҳеч ким легионга хоҳиш билдирмай турган шундай нозик бир пайтда “ўзимники тўғри” деб гожлик қилишни ўринсиз билган Али Наимхон бир исқирт асирнинг гувоҳлигига ишониб қўя қолишни ҳам истамас эди.* Шуҳрат, Олтин зангламас.

ГОЛ [ингл. goal – мўлжал, нишон] Футбол, хоккей каби ўйинларда қарши команда дарвозасига киритилган тўп. *Гол урмоқ.* ■ *Футбол бошланди. Бошида ҳаммаси жойида эди. Ўн беш минутлар ўтгач, меҳмонлар чиройли гол уриб, олдинга чиқиб олишди.* Газетадан.

ГОЛКИПЕР [ингл. goal-keeper] Футбол, хоккей каби ўйинлардаги дарвозабон.

ГОЛЛАНД 1 Голландия (Нидерландия)нинг туб (асосий) аҳолисини ташкил этувчи халқ (миллат) нинг номи. қ. **голландлар**.

2 Шу халққа (миллатга) мансуб, тегишли, оид. *Голланд тили.* ■ *Қиш эрта тушганлигидан ноябрнинг бошлариданоқ раис кабинетидан катта қора голланд печига ўтин қалашарди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

ГОЛЛАНДЛАР Голландия (Нидерландия)нинг асосий аҳолисини ташкил этган халқ. *Ўз вақтида голландлар табиатга оқи-*

лона яратувчилик муносабатида бўлишдан иборат ўз миллий моделларини амалга ошириб, денгиздан серҳосил ерларни ажратиб олдилар. Газетадан.

ГОЛОГРАФИК Буюмларнинг фазовий тасвирини кўрсатувчи. *Кема каютасидаги голографик телевизорда барча манзаралар, воқеалар ҳажми, ранги, реал уфқи билан ростакамдай кўринарди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

ГОЛОГРАФИЯ [юн. holos – тўлиқ, буткул + grapho – ёзаман] Турли тўлқинларнинг ўзгарувчан ҳаракатидан фойдаланиб, буюмларнинг фазовий тасвирини олиш усули.

ГОЛЬФ [ингл. golf] Тўп ва чавгонлар билан очиқ майдонда ўйналадиган спорт тури. *Тошкентда гольф клуби очилди.*

ГОММОЗ [лот. gummi < юн. kommidion – дарахт шираси] Дарахт ва бир қатор ўсимликларда учрайдиган, чўзилувчан, оқ ёки тўқ сариқ рангли ёпишқоқ модда ажралиши билан кечадиган бактериал касаллик. *Ўзада гоммоз касаллиги асосан чигитни дориламаслик орқасида пайдо бўлади.* Газетадан.

ГОМОГЕН [юн. homogenes – бир жинсли] Таркиби жиҳатдан бир хил, бир жинсли.

ГОМОСЕКСУАЛИЗМ [юн. homos – тенг, бир хил + лот. sexualis – жинсий] Ўз жинсидаги шахсларга нисбатан жинсий майл кўрсатиш.

ГОНГ [индонез.] I Доиравий лаппак металлдан иборат, махсус таёқ билан уриб чалинадиган мусиқа асбоби.

2 *спрт.* Спорт мусобақасини бошлаш ҳақида сигнал берувчи асбоб. *Гонг чалиниши билан боксчилар курашни бошладилар.*

ГОНДОЛА [итал. gondola] *авиа.* Аэростат ёки дирижаблга осиб қўйиладиган, кишилар турадиган ва анжомлар жойлаштириладиган саватсимон мослама; бўлма.

ГОНИОМЕТР [юн. gonia – бурчак + metro – ўлчайман] Қаттиқ жисмларнинг ясси ёқлари орасидаги икки ёқли бурчакларни ўлчайдиган асбоб.

ГОНОРАР [юн. honorarium – хизмат ҳақи, мукофот] Ўзувчилар, рассомлар, олимлар ва ш. к. га шартнома бўйича бажарилган иши учун тўланадиган пул; қалам ҳақи. *Гонорар олмоқ. Муаллифлик гонорари.*

ГОРЕЛЬЕФ [фр. haut-relief – баланд рельеф] Тасвирнинг ярмидан кўпроғи те-

кслик сатҳидан бўрттириб ишланадиган ҳайкалтарошлик тури. *Биноларга битиладиган ёдгорликлар, барельеф ва горельеф кишиларда тасвирий санъатга, ҳайкалтарошликка ҳам қизиқиш, муҳаббат уйғотиб боради.* «Санъат».

ГОРЕЛКА [р. гореть – ёнмоқ] Суюқ ёқилги ёки газни маълум мақсадда ёқиш учун мўлжалланган мослама. *Газ горелкаси.*

ГОРИЗОНТ [юн. horizon, horizontos – чегараловчи] Осмоннинг ер ёки сув сатҳи билан гўё қўшилгандек бўлиб кўринадиган ердаги чизиги; уфқ.

ГОРИЗОНТАЛ Уфқ чизигига параллел йўналган, тик чизиққа перпендикуляр бўлган. *Горизонтал чизиқ. Икки қатор горизонтал шпинделли пахта териш машинаси.* ■

Мирзачўлда мелиорация ишлари ҳам яхши уюштирилган, усти ёпиқ вертикал ва горизонтал зовурлар қуриш муваффақиятли ўзлаштирилган. Газетадан.

ГОРИЗОНТАЛЬ I Уфқ чизигига параллел тўғри чизиқ; тик чизиққа перпендикуляр чизиқ.

2 *геод.* Топографик хариталарда муайян жойнинг рельефини, тепалик ва чуқурликларни тасвирлайдиган чизиқлар.

ГОРИЛЛА [ингл. gorilla] Фарбий Африкада яшовчи йирик, кучли, одамсимон маймун. *Ҳозирги вақтда яшаётган маймунлар орасида одамсимон маймунларнинг тўрт тури, яъни горилла.. ва гиббонлар мавжуд.* «Фан ва турмуш».

ГОРМОН [юн. hormao – ҳаракатга келтираман, кўзгатаман] *физиол.* Ички секреция безларидан ажралиб чиқиб, қонга қўшиладиган модда. *Организмда оқсил этишмаса, гормонлар ҳам кам ишлаб чиқарилади.* Ф. Маҳкамов, Саломатлик гарови.

ГОРН [нем. Horn – мугуз, шох] Мисдан ясалган ва хабар қилиш (бериш) ёки чақириш учун мўлжалланган пуфлама мусиқа асбоби. *Садо бердик горндан, Офтоб турди ўридан.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Булоқҳовуздан усти-устига янграган горн овози боғлар, далаларда ўйнаб юрган болаларни ўз томониغا чорлади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ГОРНЧИ Горн чалувчи.

ГОРОДКИ [р. городок – шаҳарча, қўрғонча] *спрт.* I Тўртбурчак ичига маълум шаклда тизиб қўйилган гўлачаларни таёқ

билан уриб, чегарадан чиқариш ўйини. *Городки ўйнамоқ.*

2 Шу ўйин учун белгиланган ғўлачалар, чиллақлар.

ГОРОДОВОЙ [р. город — шаҳар] *тар.* Чор Россиясида: шаҳар полицияси ходимларининг энг қуйи унвони ва шу унвонга эга бўлган киши; миршаб. *Қиличи отнинг белидан пастга тушиб кетган бир городовой қамчи ўйнатиб, оломоннинг орасини ёриб, қаландарларга йўл бўшаттирмоқда.* Ф. Фулом, Шум бола.

ГОРОСКОП [юн. horoskopos — вақтни кузатувчи] Муайин вақт (одам туғилган, байрам, воқеа-ҳодиса рўй берган вақт) учун сайёралар ва юлдузларнинг бир-бирига нисбатан эгаллаган вазиятларини ифодаловчи, ғўё кишиларнинг тақдирини, воқеаларнинг ривожини белгилаб берувчи шартли жадвал.

ГОРЧИЦА [р. горчиць — аччиқ бўлмоқ] қ. **хантал.** *Эмизикли оналар оёғига горчицали ванна яхши ёрдам беради.* Газетадан.

ГОРЧИЧНИК [р.] Хангалли қоғоз, горчица суркалган қоғоз (шамоллаганда баданга махсус усулда ёпиштирилади). *...газетада шу сарлавҳа остида босилган материалда шаҳар аптекаларида горчичник йўқлиги кўрсатишган эди.* Газетадан. *Агар горчичник ёш болаларга қўйиладиган бўлса, 2-3 ҳисса кўпроқ ун қўйилади.* «Фан ва турмуш».

ГОСПИТАЛЬ [лот. hospitalis — меҳмондўст] Одатда ҳарбийлар ётиб даволанадиган касалхона. *Уни Тошкентга олиб келиб, вокзал яқинидаги госпиталга ётқиздилар.* Ҳ. Фулом. Замин юлдузлари. *Жанг давом этаверди. Суриштиришга фурсат бўлмади. Сўнг ўзим ярадор бўлиб, госпиталда ётдим.* Ойдин, Сўхбати жонон.

ГОТИК Готикага оид; готика услубидаги. *Икки ёғи баланд-паст готик бинолар билан ўралган кўча.* С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи.

ГОТИКА [фр. gothique < герман қабила-лаларидан бири — гот номидан] Ўрта аср охирларида Европада кенг тарқалган меъморлик услуби.

ГОҲ [ф. гоҲ — жой] *айр. боғл.* Уюшиқ бўлақларни ёки икки содда гапни айириб боғлаш учун хизмат қилади (бунда у так-рорланиб, галма-галликни, воқеа-ҳодисаларнинг галма-гал рўй беришини ифодалайди). *Гоҳ кулади, гоҳ йиғлайди. Гоҳ мен*

борар эдим, гоҳ у келар эди. ■ *Гоҳ соғ, гоҳ касал онанинг тақдири Комилани ташвишга солади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Икки кундан ёмғир гоҳ севалаб, гоҳ шиддат билан ёғайтган ёмғир ҳамма ёқни ивитиб юборди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ГОҲ-ГОҲ *рви.* Баъзи-баъзида, аҳён-аҳёнда, баъзан. *Нурининг қайнанаси гоҳ-гоҳ келиб, Гулнорга боқишар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГОҲИ(ДА) *рви.* Баъзида, баъзан. *Гоҳи маҳаллар Барот полвон нафасини ўнглаб олиш учун пича ўтириб дам олса, Фуломнинг нафас ўнглашга кетадиган вақтини ҳам аяйди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. ■ *Бир гапга ўнга гап тўғрилаб туради. Буларга гап тушунтиролмай, гоҳида куйиб кетаман, отам, — деди {Ойимхон}.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГОҲО қ. **гоҳи(да).** -*Гоҳо бирпас эшикка чиқаман, — жавоб берди соқолини тутамлаб чол.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Гоҳо бу ерда йиғилишлар ҳам, мажлислар ҳам бўлиб туради.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГРАВИТАЦИЯ [лот. gravitas — оғирлик] Бутун олам тортишиш кучи; барча турдаги физик моддалар (оддий моддалар, ҳар қандай физик майдонлар) ўртасидаги универсал ўзаро таъсир бўлиб, ушбу ўзаро таъсир катта-кичиклиги, жисмларнинг тез ёки секин ҳаракатланишига қараб бутун олам тортишиш қонуни ёки умумий нисбийлик назарияси билан изоҳланади. *Ҳозирги замон биология ва медицина илмлари бугунги кунда гравитациясиз ҳаёт ёки узоқ вазнсизлик ҳолати нимадан иборат, деган саволга жавоб излашмоқда.* «Фан ва турмуш».

ГРАВЮРА [фр. gravure] 1 **Металл**, ёғоч, ойна ва ш. к. қаттиқ материаллар юзига тасвир ишлаш санъати.

2 Шундай усулда ишланган нақш, сурат ва унинг қоғозга кўчириб босилган нусхаси.

ГРАДАЦИЯ [лот. gradatio — аста-секин баландлатиш, кучайтириш < gradus — даража, босқич] *ад.* Нутқ парчаларидан бири иккинчисининг маъносини (мазмунини) кучайтириб боришдан иборат услубий восита.

ГРАДУС [лот. gradus — даража, босқич] 1 Айлананинг 360 дан бир бўлагига тенг бурчак ёки ёй ўлчов бирлиги.

2 Температура ўлчов бирлиги; даража. *Ўттиз беш градуc иссиқ.* ■ *Тошкентдан келган лектор «Ойда ҳаёт борми?» деган*

мавзуда лекция ўқиб: «Ойда кечаси юз градус совуқ, кундузи юз градус иссиқ бўлади», — деганди. С. Аҳмад, Уфқ.

3 Суюқликнинг зичлигини, шунингдек, эритма ёки спирт кучини ўлчаш бирлиги.

ГРАДУСНИК с. т. Термометр, ҳарорат ўлчачи.

ГРАЖДАН(И)Н [р. гражданин — шаҳарлик] қ. **Фуқаро**. *Чанг ва шовқин орасида аста судралган ҳорғин гражданин аҳоли: аёллар, болалар, чоллар ҳам кўп эди. Ойбек, Қуёш қораймас. Ҳар халқнинг ўз тили, маданияти, Ҳар бир гражданиннинг меҳнати шараф. Ғ. Фулом. Ҳа, Ойбек улкан сўз санъаткоригина эмас, фаол гражданин, меҳрибон устоз ҳам эди. Газетадан.*

Гражданинлар уруши Бир давлатнинг ўз ичидаги қуролли тўқнашув. **Гражданин авиацияси** Фуқароларга хизмат қиладиган авиация.

ГРАЖДАНЛИК қ. **фуқаролик**. *Қаҳрамондаги, қолаверса, кишидаги гражданинлик туйғусини бир хил мезон билан ўлчаб бўлмайди. У. Норматов, Талант тарбияси.*

ГРАММ [юн. gramma — кичик оғирлик ўлчови] Метрик системада: бир куб сантиметр кимёвий тоза сувнинг вазнига (килограммнинг мингдан бир улушига) тенг оғирлик ўлчов бирлиги. — *Бир грамм қолдирмай топшириб турибмиз, — деди бидирлаб Баёнқул ака. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ГРАМАТИК Грамматикага оид. *Грамматик таҳлил. Тилнинг грамматик қурилиши. ■ Таркибли сўзлар айрим грамматик адабиётларда ё қўшма сўз, ё сўз бирикмаларига киритилади. «ЎТА».*

ГРАМАТИКА [юн. grammatica — ҳарф ўқиш ва ёзиш санъати < gramma — ёзув, ҳарф, чизиқ] 1 Тилшуносликнинг сўз шакллари, сўз бирикмаларининг турлари, гап турлари ҳақидаги бўлими. *Қиёсий грамматика. Тарихий грамматика.*

2 Сўз шакллари, уларнинг сўз бирикмаси ва гапда ўзаро боғланиши ҳақидаги қоидалар ва шу қоидалар баён этилган ўқув китоби, дарслик. *Мақтаб грамматикаси. Ўзбек тили грамматикаси. ■ Ўзбек тили грамматикасига оид ишларда баъзи сўз формалари «модал форма» ёки «субъектив баҳо формаси» номи билан.. таърифланиб келинмоқда. «ЎТА».*

ГРАМАТИКАЛАШИШ т.ш. Сўзнинг мустақил луғавий маъносини йўқотиб,

ёрдамчи вазифада қўлланишга ўтиши, ёрдамчи сўзга айланиши. *Кўмакчи феълларда эса лексик маъно деярли унутилган бўлади, кўмакчи феъллар грамматикалашиш ҳодисасига учраб, етакчи феълларни грамматик жиҳатдан шакллантириш функцияси билан чегараланади. «ЎТА».*

ГРАММОФОН [юн. gramma — ёзув + phone — товуш] Махсус пластинкага ёзиб олинган куй, нутқ ва ш. к. ни қайта эшиттирадиган, карнайли мусиқа аппарати. — *Грамматик деган буюмни кўрганмисан ё эшитганмисан? — кулиб сўради Ёрмат. Ойбек, Танланган асарлар. Нонвойхонанинг томига чиқиб олган бир йигит грамматик карнайини оғзига қўйиб қичқиради. С. Аҳмад, Уфқ.*

ГРАММЛАСТИНКА, **грамматик пластинкаси**. қ. **пластинка** 2. *Тошкентда яқинда грамматик пластинкалар учун овоз ёзиб оладиган студия очилган эди. Газетадан.*

ГРАНАТА [итал. granata < лот. granatus — донатор] 1 Портловчи модда тўлдирилган артиллерия снаряди. *У совуққонлик билан қулоч ёйиб, граната отди — танкнинг башнясида портлади. Ойбек, Қуёш қораймас. Бронтешарлар нишонга олиб, энди ўқ узмоқчи бўлган пайтда, танк остида бирин-кетин учта граната портлади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

2 спорт. Енгил атлетикада: ирғитиш учун ишлатиладиган гранатасимон спорт анжони. *Граната отиш мусобақаси.*

ГРАНАТОМЁТ [итал. granata + р. метать — отмоқ] Граната отадиган қурол. *Гранатомёт ўқи бошловчи КамАЗ прицепидаги ёнилғи бақини учириб юборди. Газетадан.*

ГРАНАТОМЁТЧИ Гранатомётдан ўт очувчи, шунингдек, қўл гранаталарини ирғитишга уста жангчи.

ГРАНИТ [итал. granito < лот. granum — дон, дона] Таркиби кварц, дала шпати ва слюдадан иборат, донатор қаттиқ тоғ жинси; қимматли қурилиш материали. *Қизил гранит. Гранит постамент. ■ Тўлқинлар гоҳ қуёш нурларини гранит қирғоқлар сайқалига туширар ва гўё тошини ҳам ёндирар, гоҳ гранит қирғоқлар сайқалини ўзида аке эттириб жилваланади. П. Қодиров, Уч илди. У [олтин] сланецлар, қумтошлар, гранитлар ичидан учрайди. С. Кароматов, Олтин қум.*

ГРАНКА [р.] полигр. 1 Босмахонада териблиб, ҳали саҳифаланмаган матнлар

устуни ва унинг хатоларни тузатиш учун қоғозга туширилган нусхаси. *Каримий бошини бир қимирлатиб қўйди-да, гранкани тузатишда давом этди.* О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

2 Терилган маттни саҳифалашга қадар сақлаб қўйиш учун ишлатиладиган рамка, тахтакач. *Гранка сочилиб кетди.*

ГРАН-ПРИ [фр. Grand Prix – катта, бош мукофот] Турли хил мусобақаларда, танловларда голибга бериладиган олий мукофот. *Бу ерда [Японияда] ўтказилган болалар тасвирий санъати асарлари ўн тўртинчи халқаро танловда Ўзбекистон Бадий академияси тасвирий ва амалий санъат республика лицей-интернатининг 6-синф ўқувчиси Мадина Толипова Гран-при соҳиби бўлди.* Газетадан.

ГРАНТ [ингл. grand – ҳады; кўмак, ёрдам; стипендия] Бирор илмий тадқиқот, тажриба-конструкторлик ишларини бажариш учун ёки бошқа мақсадларда айрим шахслар, жамоалар, ташкилотларга бериладиган мақсадли ўрин ёки пул маблағи. *«Умид» грантини қўлга киритмоқ. ■ «Умид» гранти билан ўқиётган ўзбекистонлик ёшларга эса ойига 1000 доллар атрофида стипендия тўлашади.* Газетадан.

ГРАФ [нем. Graf] Фарбий Европада ва чор Россиясида олий табақали дворянларнинг княздан қуйи, барондан юқори унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Яхшибоев, қайдан ўргандинг киборликни, нақ граф бўлиб кет-е. Либосни келтиринг, уловни ҳозирланг, машварат жам бўлсин.* М.М.Дўст, Лолазор.

ГРАФА [юн. graphē – чизиқ] **1** Жадвалларда тик чизиқлар орасидаги, турли маълумотлар ёзиладиган устун, оралик. *Жадвалнинг биринчи графаси.*

2 Матн, қонун ва ш. к. нинг бир банди, бўлими.

ГРАФИК **1** [юн. graphikos – чизилган] **1** Турли нарса ва ҳодисаларнинг миқдорий боғланишларини чизиқлар, чизмалар воситасида тасвирлаш ва шундай тасвир (чизма)нинг ўзи. *Атмосфера босими ўзгаришини кўрсатувчи график.*

2 Бирор бир ишнинг ҳажми, бажарилиш муддатлари аниқ белгилаб тузилган режа. *Кунлик экиш графиги 45-50 процентгина бажарилмоқда.* Газетадан. *Хўжалигимизда етиштирилган ҳосилни тез ва сифатли*

териб олиш учун тигиз график тузилди. Газетадан. *Ҳайдовчи қиз графикка тушиб олиш учун шошилмоқда эди.* П. Қодиров, Эрк.

Ҳаракат графиги Транспорт воситалари ҳаракатини вақт билан боғлаб тузиладиган жадвал,

ГРАФИК **II** Графика соҳасида ижод қилувчи рассом. *Мазкур декадага Озарбайжон рассомлари, ҳайкалтарошлари, графиклари, тасвирий ва амалий санъат арбоблари ўзларининг 800 га яқин асарларини тақдим этдилар.* «Шарқ юлдузи».

ГРАФИК **III** Графикага оид. *График тасвир.*

ГРАФИКА [юн. graphikos – чизилган] **1** Бўёқ ишлатмасдан, чизиқ ва штрихлар воситаси билангина нарсаларни тасвирлаш санъати; шу усулда ишланган расм, тасвир. *..ҳайкалтарошлик, графика ва амалий санъат асарлари томошабинларда катта қизиқиш уйғотди.* Газетадан.

2 тлш. Нутқ товушларини ёзувда ифодаловчи белгилар (ҳарфлар) тизими; ёзув ва алифбо ҳарфларини, товуш ва ҳарф муносабатларини ўрганувчи тилшунослик соҳаси. *Араб графикаси асосидаги эски ўзбек ёзуви-га киритилган бу ислоҳ ўша вақтда ўзбек маданиятидаги зўр тарихий силжиш эди.* «ЎТА».

ГРАФИН [итал. saraffina] Сув, вино ва ш. к. солиб қўйиладиган, бўғзи тор идиш. *Рухсат теккач, Мақсуд Солиев қабулхонага чиқиб, графиндаги сувдан қуйиб ичди.* «Ёшлик».

ГРАФИНИЯ Графнинг хотини ёки қизи.

ГРАФИТ [юн. grapho – ёзаман] **1** Соф углероднинг бир тури, тўқ кулранг ёки қора тусли минерал (қалам ва ўтга чидамли буюмлар яшаш учун ишлатилади). *Табиатда учрайдиган графит ва кўмирни таркибан олмос деб аташ мумкин.* «Фан ва турмуш».

2 Қаламнинг шу минералдан ясалган ёзадиган қисми. *Графит – тошқалам бўлиб, у қоғоз varaғи ёки тахтага салгина тегса ҳам, из қолдиради.* «Фан ва турмуш».

ГРАФЛИК **1** Граф унвонига эга бўлишлик; граф мақомида туришлик.

2 Ўрта асрларда Фарбий Европада граф бошқарган меросий феодал мулк.

3 Англия, Ирландия, Америка Қўшма Штатлари ва бошқа баъзи давлатларда: йирик маъмурий-худудий бирлик.

ГРАФОЛОГ Графология мутахассиси.

ГРАФОЛОГИЯ [юн. grapho — ёзаман + logos — таълимот] Дастхатларни, улар воситасида эса ёзган кишининг хислатлари ва рухий ҳолатини ўрганадиган фан.

ГРЕЙДЕР [ингл. grader < grade — текисламоқ] Йўл қурилишида йўлни очиш, сошлаш, текислаш учун ишлатиладиган машина. *Грейдерларга цистерналар ўрнатилиб, йўллар сув билан шиббалинди.* А. Мухтор, Бўронларда бордеқ ҳаловат. *Бульдозер ва грейдерлар билан наст-баланд участкалар яхшилаб текисланади.* Газетадан.

ГРЕК 1 Греция мамлакатига мансуб туб халқнинг (миллатнинг) номи.

2 Шу халққа мансуб, тегишли. *Грек тили.*

ГРЕКЛАР Грециянинг асосий (туб) аҳолиси, грек халқи.

ГРЕЛКА [р. греть — иситмоқ, қизитмоқ] Баданнинг бирон оғриган қисмига қўйиладиган, одатда резинадан қилинадиган сунъий иситиш мосламаси. *Электр грелка. Резина грелка. Грелка қўймоқ.* ■ *Иноғомжон қизлардан грелка, андир олиб чиқиб беришларини сўради.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. [Врач] *Музлаб қолаётган баланинг оёқ-қўлларига грелка қўйишни маслаҳат берди.* Газетадан.

ГРЕЧИХА [р.] Бир нав ғалла ўсимлиги ва унинг донидан тайёрланган крупа. *Гречиха экмoқ. Гречихадан тайёрланган овқат.* ■ *Гречиха қимматли экин бўлиб, таркибида асал моддаси кўплиги билан муҳим халқ хўжалик аҳамиятига эгадир.* Газетадан.

ГРИВНА [р. гривна — бўйинга тақиладиган олтин ёки кумуш медаль] **1 тар.** Қадимги Русда 409 г га тенг кумуш ёмбидан иборат асосий пул ва оғирлик бирлиги; кейинчалик 10 тийинга тенг пул бирлиги.

2 Украинада: асосий пул бирлиги.

ГРИМ [фр. grimer — юзни бўямоқ] **1** Махсус бўёқлар, ясама соч, соқол ва ш. к. ёрдамида актёр қиёфасини ўзгартириш санъати. *Грим қилмоқ.* ■ *Томоша бошланишига ҳали ўн тўрт минут бор.* *Артистлар грим қилиб бўлишган.* С. Аҳмад, Уфқ. *Спектаклнинг бошланишига ҳали анчагина вақт борлигига қарамай, у [Обид Жалилов] грим қилишга ўтириб, Маждиддин қиёфасига кира бошлади.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

2 Актёрни муайян қиёфада кўрсатиш учун ишлатиладиган махсус бўёқ, ясама

соч, соқол ва ш. к. *Гримда ўйнамоқ. Гримни артиб ташламоқ.* ■ *Ҳамза қўйган спектаклларда саҳна жиҳозларига, артистларнинг кийим-кечак ва гримларига жуда катта эътибор берган.* Газетадан.

ГРИМХОНА Актёрлар грим қил(ин)адиган махсус хона. *Ҳақназар гримхонада тошойнага қараб грим қилмоқда эди.* И. Раҳим, Ихлос.

ГРИМЧИ Грим қилувчи мутахассис. *Гримчи рассом.* ■ *Премьера. Бугун ҳамма: режиссёрдан тортиб раққосаача, гримчидан тортиб монтергача ҳаяжонда.* «Ёшлик».

ГРИПП [фр. grippe] Нафас йўлининг яллиғланиши ва ҳароратнинг кўтарилиши билан характерланадиган юкумли касаллик. *Грипп касофат ёмон ёпишди, беш-олти кун ваража қилди.* М.М.Дўст, Лолазор.

ГРИФ 1 [юн. gryphus, gryps] **1** Антик мифологияда: бургут қанотли ва бургут бошли шер; афсонавий махлуқ.

2 айн. тасқара 1.

ГРИФ 2 [фр. griffe] Бирор кимса имзоси, ташкилот, муассаса ва ш. к. номи чекилган муҳр, штемпель ва уларнинг ҳужжат устига босилган нусхаси. «Фан» нашриётининг *грифи.*

ГРИФЕЛЬ айн. **графит 2.**

ГРИФОН [фр. griffon < юн. gryphus] **1** айн. **гриф 1.**

2 *тех.* Бурғу қудуғи трубаси остидан тўсатдан отилиб чиқадиган суяқ ёки газ-симон модда. У [Дадашев] ёнғин *грифонларнинг юзага отилиб чиқишдан ва газ фонтанининг қуёш нуруларига дуч келишидан юз берганини исботлади.* И. Раҳим, Тақдир.

ГРОССМЕЙСТЕР [нем. Großmeister — катта уста] Шахмат ва шашка усталарига бериладиган энг олий унвон ва шу унвонга эга бўлган шахматчи ёки шашкачи. *Шахмат тахтини яна бир забардаст рус гротесмейстери банд этди.* Газетадан.

ГРОТЕСК [фр. grotesque — ғалати; кулгили] *ад.* Воқеа ва ҳодисаларни атайлаб кучайтириш ёки кичрайтиришдан, кулгили тарзда бузиб кўрсатишдан иборат бадиий усул. *Сатирик (ёзувчи) бу ерда гротеск, муболага каби сатирага хос хусусиятлардан керагича, унумли фойдаланиши мумкин.* «ЎТА».

ГРУЗИН 1 Грузия мамлакатига мансуб туб халқнинг, миллатнинг номи.

2 Шу халққа мансуб, тегишли. *Грузин тили. Грузин аёл.* ■ *Улар эшикни тақилла-*

тишган эди, ўрта бўйли, ёшгина грузин хотин келиб очди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ГРУЗИНЛАР Грузиянинг асосий (туб) аҳолиси, грузин халқи.

ГРУЗИНЧА 1 Грузин алифбоси, адабиёти, маданиятига оид. *Грузинча рақс.* ■ *Курткани елгага ташладим, дўнғалак грузинча шапкани бошга қўндирдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Грузин тили. *Сиз грузинча(ни) биласизми? Грузинча гапирмоқ.*

ГРУЗОВИК [р. груз — юк] Юк машинаси, юк ташийдиган машина. *Саодатхон грузовикдан уйига қопда бугдой.. тушираётган жувон билан саломлашар экан, кулиб ҳазиллашди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ГРУНТ [нем. Grund — замин, тупроқ] Тупроқ ва тоғ жинслари аралашган қатламнинг умумий номи.

ГРУНТШУНОСЛИК Тупроқ ва тоғ жинсларининг физик ва кимёвий хусусиятларини ўрганадиган соҳа.

ГРУППА [нем. Gruppe — тўда, тўп; бўлинма] қ. **гурух**. *Батальон миномётчилари икки группага бўлиниб, шимолий ва жанубий қанотларга ташланди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Группанинг ҳамма студентлари Абдухалилни софдиллиги, меҳнаткашлиги учун севишарди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

ГРУППАБОЗ қ. **гурухбоз**.

ГРУППАБОЗЛИК қ. **гурухбозлик**. *Шу гапларни Сафарқулга айтсанг бўлмайдимиз? Биз гапирсак, «группабозлик қилманглар, колхозни бузасизлар», деб сўкадилар.* С. Айний, Қуллар.

ГУАШЬ [фр. gouache < итал. guazzo — сувли бўёқ] 1 Оқбўёқ (белила), кукун, сувелим аралашмасидан иборат бўёқ. *Гуашь билан расм солмоқ.*

2 Шундай бўёқ билан ишланган тасвирий санъат асари.

ГУБЕР с.т. қ. **губернатор 1.** *Шундан уч-тўрт ой бурун «Ултармада ғулу чиқди, шаҳардан солдат келиб, анча одамни ҳайдаб кетди, буларни губернинг ўзи сўроқ қилар эмиш» деган гап тарқалган эди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ГУБЕРНА, губерня Чор Россиясида, шунингдек, 1929-30 йилларгача СССРда: асосий маъмурий-худудий бирлик.

ГУБЕРНАТОР [лот. gubernator — ҳукмдор, бошлиқ] 1 Россияда 1917 йилга қадар

губернада олий ҳукумат амалдори; губерна бошлиғи, ҳокими. *У апил-тапил эгнига янги формасини кийди-да, телеграммани олганича, губернатор ҳузурига чопди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Ҳозирги бир қатор федератив давлатларда (Россия Федерацияси, АҚШ, Буюк Британия, Дания ва б.) сайлаб қўйиладиган олий маъмурий шахс; вилоят, штат, графлик маъмуриятининг бошлиғи.

3 Йирик худудий бирликлар ёки колонияларда марказий ҳокимият томонидан тайинланадиган маъмурият бошлиғи.

ГУВ тақл. с. Шиддатли ҳаракат, ёниш натижасида чиқадиغان бўғиқ товуш. *Костюм яна битмабди. Аввалига шу жумлани эшитиб, қуруқ ўтиндай гув этиб ёниб кетдим.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. *Ҳамма гув этиб кулиб юборди.* Т. Кароматов, Олтин кум. *Хирмонни ўраб олган оломон бирдан гув этиб шов-шув кўтарди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ГУВАЛА Лойдан қўлда ясалиб, офтобда қуритилган, таги ясс; чўзинчоқ қурилиш материали. *Гувала қилмоқ (қуймоқ).* *Гувала девор.* ■ *Қишлоқдаги пахса деворли кўрғончалар бой, бадавлат одамларники бўлиб, гуваладан қурилган настак уйлар камбағал-қашшоқларнинг бошпаналари эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Тоққа қаратиб солинган уй пешайвонига гувала тахлаб қўйилган эди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

Гувала бош 1) гувалага ўхшаш чўзинчоқ бош; 2) дағл. аҳмоқ, нодон. *Ватан хоинига ҳомийлик қилиб, ёлғон гапирганими? Эҳ, гувала бош.* С. Кароматов, Сўнгни бархан.

ГУВАЛАК шв. Гувала. *Унинг [Анзират холанинг] ҳовлиси одам бўйи келар-келмас гувалак девор билан ўралган.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Гувалак уй, бостирма айвон Шундоқ куча бўйида эрди.* М. Али, Боқий дунё.

ГУВЛАМОҚ қ. **гувулламоқ**. *Бурчақда чўян печка солярка сачратиб гувлайди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Бир шамол турди-ю гувлаб адирдан, Тўзон-ла қолланди Дарғом осмони.* Б. Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар. *Пахтазор оралаб трактор гувлар, Эш ва иноқ тўп қиз, пешона боғлиқ.* Миртемир.

ГУВОХ [ф. گواه — шоҳид] 1 Бўлиб ўтган воқеа-ҳодисаларни ўз кўзи билан кўрган ёки уларнинг ҳақиқатан ҳам бўлганлигини тас-

диқлаш учун шу иш бўлган жойга махсус чақирилган киши; шоҳид. *Сидиқжон ўн бир гувоҳни ёнига олиб, районга жўнади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Мен инқилобгача ва инқилобдан сўнг деҳқонларимиз кечирган ҳаётларининг жонли гувоҳиман.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 ҳуж. Суд ёки терговдаги иш юзасидан ўз билганларини айтиб бериш учун судга чақирилган киши. *Судга гувоҳларни чақирмоқ.* ■ *Терговчи ҳўм қариянинг гувоҳ тариқасида ишга аралаштиргани, унинг алданганига шубҳа қилмасди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

3 Воқеа-ҳодиса, фикр, ҳолат ва ш. к. нинг тўғрилигини тасдиқловчи нарсa; далил. *Кишини меҳнат улуғлайди. Сиз-биз кўрган хурмат-эҳтиром* — бунинг гувоҳи. Газетадан.

ГУВОҲЛАНТИРМОҚ Гувоҳлар, зарурий ҳужжатлар орқали тасдиқламоқ, расмийлаштирмоқ.

ГУВОҲЛИК 1 Шоҳидлик, кўрган ёки билганлик; гувоҳ бўлишлик. *Бироқ фактлар, ҳужжатлар, жуда кўп одамларнинг гувоҳликлари унинг қайсарлигини аста-секин қайириб, ниҳоят, букиб кўйди.* Х. Фулом, Машғал.

2 ҳуж. Гувоҳ томонидан берилган маълумот, гувоҳнинг айтганлари. *Гувоҳлик бермоқ.* ■ *Зиёдаҳон билан Анзират холадан, қолаверса, Шарофат мижаросидан хабардор бўлган бошқа одамлардан судда гувоҳлик беришларини сўради.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ГУВОҲНОМА [ф. *گوواھی نامه* — ёзма гувоҳлик; гувоҳнома] **1** Қайд этиш шарт бўлган юридик воқеа-ҳодисаларни тасдиқлайдиган, имзо қўйилган ва муҳр босилган расмий ҳужжат. *Тугилганлик ҳақида гувоҳнома. Талабалик гувоҳномаси.*

2 эск. айн. аттестат 1. *Кеча ўнинчини аёло тугатдинг, Қўлингда етуклик гувоҳномаси.* Ғ. Фулом.

ГУВУЛЛАМОҚ «Гув» этган овоз чиқармоқ. *Ўт гувуллаб ёнмоқда.* ■ *Ташқарида шамол гувуллаб, деразаларни чертарди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Йўл бўйлаб кетган симёғочлар эса узлуксиз гувуллайди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Дарвозада машина моторининг гувуллагани эшитилди.* С. Нуров, Нарвон. *Халқ гувуллаб, олдинга юрди, уни миршаблар гови тўсиб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ГУВРАНМОҚ Ноаниқ, тушуниб бўлмайдиган овоз чиқармоқ; ноаниқ гапирмоқ; гўлдирамоқ. *Жавоб эшитилмагач, чол ўзича гувраниб, кўчага чиқди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Ташқарида гувраниб турган кўзғолончилар ичкари бостириб киришди.* С. Сиёев, Аваз. *Парда очилиши билан одамлар бирдан гувранди, кимлардир ниқир-ниқир кулди.* «Ёшлик».

ГУГУРТ [ф. *گو گورد* — олтингургурт; гургурт] **1** Бир учига қалпоқча шаклида ёнувчи модда суртилган чўп; гургуртчўп. *Тантибойвачча индамай қолди. Папиросни лабига қистириб, бир қанча гугуртни чақа-чақа, базўр ёндирди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Гургурт чўплари солинган, ён томонига ёндирувчи модда суртилган қутича. *Старшина жангчиларга икки яшик ёндирувчи ишиша ва бир қутидан гугурт тарқатди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *-Яхшиямки, гугурт бор экан. Отам бир неча қучоқ хашак териб келди, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ГУГУРТЧЎП айн. гугурт 1. *Бой.. гугурт-чўпнинг учай-ўчай деб турган алангасидан чилимнинг сархонасидаги тамакани базўр ёндириб олди.* Х. Фулом, Машғал.

ГУДОК [р. *гудеть* — гувилламоқ; чалмоқ] **1** Сигнал бериладиган турли механик қурилмалар; ҳуштақлар. *Тошкентдаги тепловозвагон ремонт заводида бир гудок сақланади.* Газетадан.

2 Шундай қурилмалар чиқарадиган чўзиқ овоз; сигнал. *Паровоз гудоги эшитилди. Гудок бермоқ (чалмоқ).* ■ *Эрта тонгда завод гудоги Эргашини ҳам уйғотди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Паровоз узоқ гудок бериб, жойидан кўзғалди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Тонгги гудок чалмасдан, Мен ҳам тураман. Ёш кўнглимнинг майлини Ишга бурман.* Ғайратий.

ГУДРОН [фр. *goudron*] Нефтни қайта ишлаш натижасида қоладиган қора, смолага ўхшаш қуйкум, нефть қолдиғи (йўл қурилиши материали сифатида ва бошқа техника эҳтиёжлари учун ишлатилади). *Гудрон суркалган дарахт ёнмайди, у синдирилган темир йўл шпаллари эса чиримайди.* Газетадан.

ГУДРОНАТОР Битум ташийдиган ва уни йўл қоплами устига бир текис тақсимлайдиган машина. *Битум ташийдиган гудронатор машинасига кимдир «губернатор»*

деб ном қўйиб юборибди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ГУЖУМ Сада қайрағоч. Хоразмда ҳовуз деса, дарҳол кўз олдинга катта-катта гужумлар — қайрағочлар келади. Ж. Шарипов, Хоразм. *Анави олакўз барзанги лом деб оғиз очмайди, кун бўйи гужум тагида осмонга қараб ётади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ГУЗАР [ф. گذر — ўтиш жойи; кўча, маҳалла] 1 Қишлоқ ёки маҳаллаларнинг чорраҳаларида жойлашган, чойхоналари, қассоблик, баққоллик каби дўконлари бўлган обод, гавжум жой. *Бу маҳаллада унга [Йўлчиға] маъқул бўлган икки киши бор эди. Бирини — гузарда тақачилик-темирчилик қиладиган Қоратой, иккинчиси — Шоқир ота номли маҳсидўз чол.* Ойбек, Танланган асарлар. *Куз ҳавосининг суякларни зирқиратувчи совуғига қарамай, гузарда чойхўр кўп эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 фольк. Йўл. Қалмоқлар юртига гузарим тушди. «Алпомиш». *Гузаримиз тушса, излаб келармиз. Султон бўлган, жоним дўстим, хуш эди.* «Муродхон». *Кулоҳ кийиб, бўлдим мен бир қаландар, Ногаҳон гузарим тушди бу шаҳар.* «Ширин билан Шакар».

3 шв. Дарёдан, сойдан қайиқлар ўтадиган жой; кечик.

4 тар. Бухоро хонлигида: маҳалла.

ГУЗАРГОҲ [ф. گذرگاه — ўтиш жойи] Гузар жойлашган ер; гузар. *Каталак кўчада эмас, гузаргоҳда яшаймиз.* Ойбек, Навоий. *Ойнагул Маишдага етиб келганда, Фарҳод уни Хиёбони жам кўчасининг бошидаги гузаргоҳда кутиб олди.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

ГУЛ I [ф. گل — чечак] 1 бот. Ёпиқ уруғли ўсимликларнинг урчиш учун хизмат қиладиган, гулбанд, косачабарглар, тожбарглар, чангчилар ва уруғчидан иборат қисми. *Олма гули. Нок гули.* ■ *Нурининг ҳовлисидаги гилослар гуллаган. Уларнинг оппоқ, кўркама гуллари қуёш нурида жуда нафис товланар.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Атиргул ва умуман зийнат учун экиладиган ёки табиий, ўзи ўсадиган гулли ўсимликлар; чечаклар. *Пушти гул. Оқ гул. Қўқон гул. Тикансиз гул бўлмас, машаққатсиз — ҳунар.* Мақол. ■ *Дала йўлининг икки томонидаги боғлар туташ гуллар билан қопланган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Супаларнинг ораларига, атрофига анвои гуллар экилган.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

Қизил гул қ. қизил I. Тувак гул Тувакда ўстириладиган хонаки гул.

3 Бирор нарсага табиатдаги гуллар шаклида чизиб, тикиб, босиб ёки ўйиб туширилган безак, нақш; орнамент. *Тез кунда альбомнинг варақлари фотосуратларга ва бўёқ қаламда чизилган гулларга безанди.* Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси. *Меҳрини эса дўпписининг гулидан таниди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 кўчма поэт. Гўзал. *Гулни гулга қўш.* Мақол. ■ *Иккови ҳам узилмаган гул.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бермагил ёвузларга бир дақиқа хушнудлик, Гул Ватаннинг мард ўғли, кўкрагингни қалқон қил.* Гайратий.

5 кўчма (1-ш. эгалик қўшимчаси билан мурожаат шакли) Ёр, севикли аёл. *Гулим, сенга айтар сўзим бор.* ■ *Мактубимга жавоб ёзмадинг, дилдор, гулим ҳам баҳорим сенсан, Гулбаҳор.* М. Алавия.

6 кўчма (3-ш. эгалик қўшимчаси билан) Энг яхшиси, сараси; файз киритувчиси, қизитувчиси. *Йигит (лар)нинг гули. Зиёларнинг гули.* ■ *Шоҳ қиз, шакар қиз, қизларнинг гули, Қошларингни кўрсатгил, мен унинг қули.* С. Айний, Дохунда. *Йигитали келин-куёвнинг мақсади, борар манзилени билса ҳам, уларнинг саломларига алик олгач, кўнги учун сўради: -Ҳа, йигитнинг гули, йўлингиз бўлсин? Т. Малик, Ажаб дунё. Фасли баҳор. Қўшним Фафур Фуломнинг эллик йиллиги. Ушанда Булбул Мамедов тўйхонанинг гули бўлган эди.* Ҳ. Назир, Мафтунингман, Озарбайжон.

7 этн. Баҳорда, гуллар очилганда, марҳум хотирасига бағишлаб унинг йилига қадар ўтказиладиган маросим. *Чолнинг ёстиғи тагидан топилган пул уни кўмиб келишгагина етди. Ҳали бу ёқда учи, еттиси, йигирмачи, фотиҳахонлиги, шаклиги, ифторлиги, икки ҳайити, гули, қовоқ оши, қовунзуми, йил ошиси, оқ солар ва ҳоказолар бор.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

Гул ташламоқ 1) гул-нақш билан қопланмоқ (қишда муз нақши билан қопланган ойна ҳақида); 2) могорламоқ. *Нон гул ташлабди. Гул қилмоқ* Яшнатмоқ, обод қилмоқ; қизитмоқ. *Хароб бўлган рўзгорни Ишлаб-ишлаб гул қилган.* «Ойсулув». *Улан айтиб, тўйларни гул қиласиз, Бу хизрни ўзингизга пир қиласиз.* «Оқ олма, қизил олма». *Ўн гулидан биттаси ҳам очилмаган* Ёш,

навқирон одам ҳақида. *Ана шу хаёллар Бегимхонни безовта қиларди: -Ўн гулимдан бир гулим очилмай туриб, тул бўлиб қолдимми?! - деб ўксинди у. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Қўли гул Ҳар ишга моҳир, ўз ишининг устаси. Зоқир ота, шубҳасиз, жуда тажрибали пахтакор, қўли гул одам. А. Қаҳҳор, Хотинлар.*

ГУЛ II тиб. Қизилча, қизамиқ ва бошқа баъзи бир касалликлар билан оғриган вақтда баданда пайдо бўладиган майда қизил тошма. *Болага гул тошди. ■ Унинг бир кўзи-га гул тушиб, кўролмай қолгач, халқ уни Назиркўр деб атай бошлаганди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ГУЛА I [ф. گوله — юмалоқлаб ўралган, эшилган ип] Тўқимачилик дастгоҳида танда ипларини иккига ажратиб, улар орасидан моки ўтказишга хизмат қиладиган мослама. *Эртаси кечқурун гула тўғрилаб ўтирсам, эшикни биров тақиллатди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

ГУЛА II шв. Нухса; ўрناق, андаза.

Гула кўтармоқ (ёки кўчирмоқ) Ўрناق олмоқ; тақлид қилмоқ. *Исматов ҳам хўжайиндан гула кўтариб, атрофига қариндош-уруғларини тўплади-да, юлғичликни бошлаб юборди. «Муштум».*

ГУЛАБАРДОР [ф. گوله‌بردار — гула кўтарувчи] Гула тайёрловчи ёки гула кўчирувчи, нухса олувчи мутахассис.

ГУЛАНДОМ [гул + андом] **1** Қадиқомати келишган, нозик бадан (гўзал аёл ҳақида). *Бўз боламан, ҳолим йўқдир, Ёри гуландомим йўқдир. «Тоҳир ва Зуҳра».*

2 Гуландом (хотин-қизлар исми).

ГУЛБАДАН [гул + бадан] қ. гуландом. *Менинг шайдолигим бу нозпарвар дилрабодандир, Ярашган қадду қомат, хулқи хуш, нозик адоандир, Мулоийм, гулбадан, ширин сухан, табъи расодандир. Ҳабибий.*

ГУЛБАНД I [гул + банд] Пичоқнинг дастаси билан тиғи бириккан жойига ўрна-тилган махсус металл ҳалқа. *Пичоқ унча катта эмас эди. Гулбандидан учигача бир қарич келарди. С. Айний, Эсдалиқлар. Мўйсафид дастурхон ўрнига ялпиз барглари яйратиб тўшади-да, гулбанди ярқираб турган дандонсоп пичоғини қинидан суғуриб, менга узатди. Ҳ. Нурий, Пахтакор ўйлари.*

ГУЛБАНД II бот. Гулни тутиб турувчи новдача.

ГУЛБАРГ [гул + барг] **1** Гултожни ташкил этувчи ҳамда уруғчи билан чангчини қуршаб турувчи гул япроқчалари, баргчалар мажмуи. *Гулбарглр орасига яширинган тирноқдай қўнғиз учиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Гулбарглрға терму-либ, яна учди ўйларим, Япроқ мисол титра-тиб қўйдингиз-ку юрагим. Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.*

2 кўчма. Гул баргчаларидек чиройли, гўзал; нозик; қизил. *Ҳамлет юрагига берарди ҳаёт Сенинг у оташин гулбарг лабларинг. Ҳ. Олимжон, Офелиянинг ўлими. Майли энди, ҳеч бўлмаса қўнғон қайнатсам, Қиш кунлари ловиллатсам гулбарг ёноғинг. Миртемир.*

ГУЛБАҲОР [гул + баҳор] *поэт.* **1** Гуллар очилган пайт; баҳор. *Гулбаҳор шабнам бе-замишди гулларни, Майин насим севинтирмиш дилларни. М. Алавия.*

2 Гулбаҳор (хотин-қизлар исми).

ГУЛБЕОР, беоргул [гул + беор] Ер ба-ғирлаб ўсадиган энсиз баргли, нозик ранг-баранг гулли, уруғидан тез кўпаядиган ман-зарали ўтсимон ўсимлик. *-Уларнинг [ам-мамнинг] уйдаги гулларнинг-ку сон-саногу йўқ: гулбеор, гулраъно, гулсапсар, ишқилиб, санаб тугагиб бўлмаиди, — деди Шум бола. Ғ. Фулом, Шум бола.*

ГУЛБОҒ [гул + боғ] **1** Гул экилган боғ, гулзор боғ, гулистон. *Мехнат аҳли қилди обод Фарҳод даштини гулбоғлар, Гулистон бўлди саҳролар, учолмас энди ҳеч зоглар. А. Пўлат. Меваларнинг уруғин Экинг, асранг, ўртоқлар, Келажакда улардан Яратилгай гулбоғлар. З. Диёр.*

2 Сайлгоҳ ер; томошабоғ, парк. *Рабо-чилар гулдай яшнаб кийинган, Оқшом бари гулбоғларда йиғилган. Фозил шоир.*

ГУЛГАЙ шв. Оёқ кафтининг дўнг ери.

ГУЛ-ГУЛ Чамандек ранг-баранг, гулгун ва гўзал. *Сизлар билан бира, халқимизга гул-гул нафис газламалар тўқиб кийгизамиз! А. Мухтор, Опа-сингиллар. Сочпопугин ёйган тол барги, Чаман боғлар чиройи гул-гул. Т. Тўла.*

Гул-гул очилмоқ (ёки ёнмоқ, яшнамоқ) **1)** бутун гўзалиги, латофати билан намоён бўлмоқ, яшнаб кетмоқ. *Баҳор келиб, далалар гул-гул очилиб кетди. ■ Инобат жиндек пардоз билан ойдеккина келин бўлди. Айниқ-са, тўйнинг эртасига гул-гул очилиб кетди. С. Аҳмад, Сайланма. Зевархон ҳам гул-гул очилиб кетди. Н. Аминов, Суварак; **2)** шод-*

ликдан чехраси очилиб, яйраб-қувнаб, очилиб-сочилмоқ. *Дарҳақиқат, Канизак Ўрмонжоннинг олдига юраги пўкшиллаб борди-ю, гул-гул очилиб қайтди.* А. Қаҳҳор, Қўш-чинор чироқлари. Саодатнинг ҳаяжондан гул-гул ёнган бахтиёр чехрасидан кўзини узоқмасдан ўтирган Турғун биринчи марта уни севиб қолганига иқрор бўлди. О. Ёқубов, Тоғ қизи.

ГУЛГУН [ф. گلگون — гулранг; қизғиш, пушти] 1 Қизил, қирмизи, пушти. *Дейман: сахар шафақдан учқунми, лоласанми, Шодлик майига тўлган гулгун ниёласанми?* Э. Воҳидов, Тонг нафаси. *Кийгани гулгун қирмизи, Ақлим олар жоду кўзи.* «Муродхон».

2 кўчма Гўзал, чиройли. *Наврўз эди табиат гулгун, кийиб олган ям-яшил либос.* Ё. Мирзо. *Келгусига боқсак умидвор, Ҳаёт яна кўринур гулгун.* З. Диёр.

3 Гулгун (хотин-қизлар исми).

ГУЛДАЙ 1 Гул қаби, гулга ўхшаш. *Ранги сўлиб боради, Сариқ гулдай сарғайиб.* «Ой-сулув». *Худди эрта билан очилган гулдай бўлиб, тиллари булбулдай бўлиб, кўзлари ёрқинлашиб кетди.* «Юсуф ва Аҳмад».

2 Чиройли, гўзал, латофатли. *Сарғай-масин гулдай юзим, Телмирмасин наргис кўзим.* «Баҳром ва Гуландом». *Эй ботирлар, гулдай юзинг сўлдирма, Ички сиринг душ-манингга билдирма.* «Эрали ва Шерали».

3 кўчма Ёш, навқирон. *Зухра бегим олти йилдан бери тўшакда ёлғиз ётади.* Унинг гулдай умри беваликда сўлиб боряпти. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Гулдай қиз қари кишини бошига урармиди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

Гулдай хунар Жуда яхши, покиза хунар. *Йигитнинг қўлида гулдай хунари бор экан, бўйдоқ экан, уш-жойи тайин экан, яна сенга нима керак?* Ойбек, Танланган асарлар.

ГУЛДАСТА [гул + даста] 1 Дасталанган гул, бир боғ гул; букет. *Набижон биринчи давлат имтиҳонини топширган кун* Мубо-рак уни катта гулдаста олиб келиб табрик-лади. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Вагонлар-га ирғитилган гулдасталарнинг кўпи ерга тухиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 *архит.* Мачит, мадраса, сарой ва ш. к. нинг ташқи деворлари туташган бурчакда тиргак ва безак мақсадида деворга қўшиб тикланган кичик минора. [Меъмор] *Гавҳар-шодбегим мадрасаси ёнига келиб, гулдастага*

қаради, зангори кошинлар ой нурида ярқираб турарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Туркум, гўплам. *Хонанда, айниқса, санъатсевар дўстларига ўзининг аввалги-ларига ўхшамайдиган янги кўшиқлар гулдас-тасини Наманган шаҳридаги «Навбахор» марказий ўйингоҳида тақдим этди.* Газетадан.

ГУЛДОН [гул + ф. دان — «сақлаш жойи» маъносини билдирувчи кўшимча] Гул солиб кўйиладиган идиш; ваза. *Биллур гулдон.* ■ *Иқболхон чуқур хўрсинди, гулдонни жойига кўйиб, бошқа уйга ўтди.* С. Зуннунова, Гў-лак ҳиди.

ГУЛДОР [гул + ф. دار — «бир нарсага эга» маъносини билдирувчи кўшимча] Гулли, гул-нақш солинган, безакли. *Сопи гулдор пичоқ.* ■ *Бозор Ҳамроевич гулдор кўрпачага ўтириб, атрофга разм солди.* Ў. Усмонов Сирли соҳил. *Латофат буфетдан гулдор кўркам тарелка олиб, хужрага кириб кетди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ГУЛДУР тақл. с. Момақалдироқ сингари гулдуреган товуш ҳақида. *Араванинг гулдури.* ■ *Гулдур этиб, булут тарқаб, Ялт-юлт этиб чақмоқ чақди.* Ҳамза.

ГУЛДУРАК Момақалдироқ ва унинг овози. *Гулдураклар гулдураб қолар, чақмоқ чақар момақалдироқ.* А. Пўлкан, Изҳор. *Ҳаво гулдуради ва бу гулдурак худди Пўлатнинг боши устида бўлгандек, уни ҳозирнинг ўзидаёқ янчиб юборгудек тўрлди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Чотқол тоғ устини бир лаҳза ёритиб чақмоқ чақар, кейин еру кўкни ваҳимали гулдурак товуши тугтиб кетар эди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ГУЛДУРАМОҚ Момақалдироқ овозига ўхшаш овоз чиқармоқ. *Худди шу пайт бутун чўлни сутдек ёритиб чақмоқ чақди-ю, мо-мақалдироқ гулдураб ўтди.* М. Мансуров, Ёмби. *Танк гулдураганича келиб, [Аҳмаджон ётган] окоп устидан ўтиб кетди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Бирдан ҳавода душман самолёти моторининг гулдураган овози эшитилди.* Н. Сафаров, Тилсимчилар.

ГУЛДУРОС Гулдуреган овоз ҳақида. *Алижон учинчи рота.. томонга бурилган ҳам эди, қарағайлар тепасидаги қоронғи осмонда моторлар гулдуриси янгради.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Темада гулдурос кўтарилиб, гўё тоғ кўчди-ю, уйдаи-уйдай тошлар бир-бирига урилиб кетди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 *кўчма* Кучли; давомли. *Гулдурос қарсақлар зални титратиб юборди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Яна гулдурос қарсақлар янгради. К. Яшин, Ҳамза.*

ГУЛДУР-ШАЛДИР *рвш.* Гулдураб, шошилинч равишда. *Мулла Обид чўчиб кетади, Берди татар гулдур-шалдир ҳужрага кириб келади. А. Қодирий, Обид кетмон. У [Ҳафиза] гулдур-шалдир ҳовлига кириб келиб, қутилмаганда бувисини таажжубга солди. Мирмуҳсин, Умид.*

ГУЛДҶҶЗ [ф. گلدوز — гул тикувчи, каштачи] Матога гул солиб тикувчи (аёл).

ГУЛДҶҶЗИ [ф. گلدوزی — гул, кашта тикиш] Гул солиб тикилган, гулдор. *Бошимдаги онам тиккан гулдўзи дўппи болаларнинг кўзини қамаштирарди. С. Айний, Эсдалиқлар.*

ГУЛЕТИМ [гул + етим] Отасидан айрилиб, онаси билан қолган етим қиз ёки бола. *—Қадимгиларнинг: она билан қолган гулетим, ота билан қолган шуметим, деганлари бежиз эмас экан-да, — деди Башорат. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.*

ГУЛЁР [гул + ф. یار — дўст; сеvimли киши] 1 кам қўл. Гўзал ёр, жонона. *Кокилинга қора мунчоқ тақайин, Сизнингдек гулёрни қайдин топайин. «Оқ олма, қизил олма».*

2 Ёр, жонон шаънига айтиладиган қўшиқ номи. *«Гулёр»га сол созингни, «Баёт»га сол бозингни, Тинчлик қўшигин бошла, Эшитай овозингни. «Қўшиқлар».*

ГУЛЖАБИН [гул + а. جبین — пешона] Гул юзли. *Гулжабинлар даврасинда, майлига, минг розиман, Бир умр бўлсам асир, бўлсам камол Душанбада. Уйғун, Тонг кўшиғи.*

ГУЛЗОР [ф. گلزار — гул билан қопланган майдон] Гул экилган ер, чаманзор, гулшан. *Нигора Гулзорда гул териб юрган экан. С. Анорбоев, Оқсой. Гулзорларда булбул сайраса, Гул ҳидидан кунгил яйраса. Уйғун.*

ГУЛИСТОН [гул + ф. ستان — «эгалловчи» маъносини билдирувчи қўшимча] *поэт.* Яшнаган, обод ер; боғ-бўстонлар макони бўлган ўлка. *Канал қазиб, чўлни қилдик гулистон, Даламиз нашъали, даламиз бўстон!* М. Алавия. *Энди менинг ширин жоним керакмас, Фасли баҳор, гулистонлар керакмас. «Ширин билан Шакар».*

Олям гулистон «Масала, муаммо ҳал», «иш битади-қўяди», «тамом», «вассалом», «ҳамма хурсанд» каби маъноларда айти-

ладиган ибора. Аmmo сиз «хўп» десангиз, олам гулистон. Ойбек, Танланган асарлар. Чўчи-манг. Биттагина дадил қадам ташласангиз, олам гулистон бўлади. Ҳ. Гулом, Машъал.

ГУЛИСУМБҮЛ [гул + сумбул] Пиёзгулдошлар оиласига мансуб ўсимлик; гиацинт.

ГУЛКАРАМ [гул + карам] Ҳосили тўпгул шаклида бўладиган бир йиллик карам тури.

ГУЛКОР [ф. گلکار — боғбон; гул ўстирувчи] Нақш-гул ўювчи ёки ясовчи уста, мутахассис. *Унга [уста амакига] кулоллар, гулкорлар ва читгарлар каби усталар ўз ишлари учун чизма нақшлар буюрар эдилар. С. Айний, Эсдалиқлар. Техник, прораб керак, гиштчи, сувоқчи гулкор, моҳир дурадгорлар керак. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ГУЛКОСА [гул + коса] *бот.* Гулнинг гултож, чангчи ва уруғчиларини тутиб турувчи қисми.

ГУЛКЎРПА Уй деворларига осиб қўйиладиган ёки тахмонга ёпиладиган сўзана. *Кўша-қўша палак, қўша-қўша паранжи, учтўрт уйни ясатишга етадиган дорпечлар, гулкўрпалар, чойшаблар.. Лутфинисо ва унинг қизини ҳали қаноатлантирган эмасди. Ойбек, Танланган асарлар. Тақир ерларнинг кўриниши жуда бошқача: майса, лолақизгалдоқ, чучмомалар, худди гулкўрпа ёпиб қўйгандай, кўк, қизил, яшил тусда товланади. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.*

ГУЛЛАМОҚ 1 Гул очмоқ, гулга кирмоқ, Гўза гуллади. *Бодом гуллади. ■ Деразамнинг олдидан бир туп Ўрик оппоқ бўлиб гуллади. Ҳ. Олимжон. Гўзалар гуллаётган пайт. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 *кўчма.* Равнақ топмоқ, ривожланмоқ; обод бўлмоқ. *Тоштемур Сурхон водийсининг гуллаган воҳаларини кўриб, айланиб чиқди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. [Янгер] Бошида қандай эди-ю, ҳозир қандай? Одамнинг қадама тегди-ю, гуллаб кетди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

3 Гул-гул очилмоқ, гўзаллашмоқ, яшнамоқ; камолга етмоқ. *Умрининг гуллаган даври қамоқхоналарда ўтган Шохназар озодликнинг биринчи куниданоқ нима қилишини билмай, бош қашлаб қолди. «Муштум». Ёш авлод — келгусимиз, фахримиз ҳам кўркимиз. Ёшлик — бу умримизнинг гуллаган баҳоридир. Э. Раҳим, Янги қадам.*

Оғзидан гулламоқ Файришуурий равишда сирини очиб, айтиб қўймоқ. *—Эшитинг, —*

деди Эргаш. — Бирламчи шартим: бу ишингизни ўла-ўлгунча сир тутасиз, оғзингиздан гулламайсиз. К. Яшин, Ҳамза. Фақат бориб таништиргунча, оғзингиздан гуллаб юрманг. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ГУЛЛАМОҚ II Моғорламоқ, пўпанак босмоқ. Нон гуллабди.

Кўлингдан (ёки кўлидан) гуллагур қарғ. Кўлинг шол бўлгур, кўлинг сингур. — Қайси кўлингдан гуллагур бу картошкани артди, — деди у бўғилиб, — ярмини пўчоққа чиқариб юборибди-ку! «Муштум».

ГУЛЛАТМОҚ I Гулламоқ I 2, 3 фл. орт. н. Мен ҳам сенга ҳар нафас Шафқат кўлин чўзайин, Қути учган ҳаётинг Гуллатайин, тузайин. Файратий.

2 Файз киритмоқ; қизитмоқ, кўтаринки руҳ бермоқ. Кампир ҳам биз билан столнинг бир тарафини гуллаиб, савлат тўкиб ўтирди. Ойдин, Ҳикоялар. Унинг асл исми — Наби. Ўзининг ашуласи, чоғуси ва қизиқчилиги билан суҳбатларни гуллатгани учун маҳалладаги улфатлари уни «Набигул» деб атаганлар. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Бировнинг уйини гуллаиб ўтиришга ярайманми? С. Сиёев, Ёруғлик.

ГУЛЛИ I Гули бор, гул-нақш солинган, гулдор; безакли. Гулли дўпни. Олма гулли пиёла. ■ Улар япроқ гулли чинни косалардаги қовурма шўрвага нон тўғраб овқатланаётганларида, Гулсум кириб келди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ичида гули бор, ичига гул солиб кўйилган. Гулли тувак. Гулли ваза.

ГУЛМИХ [ф. گلمیخ — катта қалпоқли мих; қозик] Қозик. Қамиш босган Заҳарик бўйидаги гулмихларга кўйлар боғлаб кўйилган. С. Нуоров, Нарвон. Эски тошойна, гулмихга илинган кийим-кечаклар — уйчанинг оддий жиҳози шу. «Саодат».

ГУЛМОҲИ [ф. گلماهی — гул балиқ] Лососсимонлар оиласига мансуб, тоғ сувларида яшайдиган холдор балиқ. Маҳаллий халқ гулмоҳини ажойиб бир усул билан овлайди. А. Омонов, Сурхон балиқлари.

ГУЛНОР [гул + ф. نار — анор] I от Анор гули.

2 сфт. Анор гули рангидаги, қизил, қирмизи. Ёноғи шафақ рангу лаби лолага ҳам-жинс, Гул-гул очилиб, у юзи гулнор ўтажакдир. С. Абдулла.

3 Гулнор (хотин-қизлар исми).

ГУЛНОРА I Гулнинг бир тури. Тутиқиз девор тагидаги гулнора орқасидан бирдан югуриб чиқди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Гулнора (хотин-қизлар исми).

ГУЛОБ [гул + ф. آب — сув] I Атиргул гулбаргидан махсус усулда олинадиган сув. Баҳор дарахтарни ёш келинлардек безатиб, устларига оқ, қизил кўйлак кийгизган, кокилларига гулоб сепган эди. М. Осим, Ўтрор. Гулоб билан ювайинми зулфинги? Шамол бўлиб гул юзингни слайми? Уйғун.

2 Атиргул сувидан тайёрланган ширин ичимлик; шароб; май. [Навоий:] Гулоб. [Мансур косани узатиб:] Мана, пирим, гулоб. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Ниҳоят, Утар бобо хоннинг мушкулдини осон қилмоқни ўйлаб, гулобга оз-оздан афюн кўшиб бера бошлади. С. Сиёев, Аваз.

ГУЛОБИ I [ф. گلابی — пуштиранг] Гулоб рангли, пушти. Очил қайрилиб қараб, гулоби кўйлак кийган Замирани ён томондан кўриб қолди. П. Қодиров, Уч илдиш.

ГУЛОБИ II Қовуннинг кечпишар нави.

ГУЛОБЧИ Гулоб тайёрловчи; гулоб сотувчи. Гулобчи дўкондор кўлларини орқасига кўйиб, юмалоқ қорнини чўққайтириб, дўкон олдида аста юрди. Ойбек, Қонли бармоқлар.

ГУЛРАЇНО [гул + раъно] айн. раъно I. Уларнинг [аммамнинг] уйидаги гулларнинг-ку сон-саноғи йўқ: гулбеор, гулраъно, гулсапсар. F. Фулом, Шум бола.

ГУЛРУХ [ф. گلرغ — қизил ёноқли, гул юзли] I Гул юзли, гул ёноқли; чиройли, гўзал. Гулгунмисиз, гулрухим, дил боғимда нарғизам, Қуёш янглиғ чорлайсиз, муҳаббати дуркуним. Э. Охунова.

2 Гулрух (хотин-қизлар исми).

ГУЛРҮ [гул + ф. روی — юз; юза] қ. гулрух. Кеча келгумдур дебон, ул сарви гулрү келмади. Навоий. Ўғлонлар ўтишар гўё сор бургут, Не пари, не гулрү, лайло, ойбарчин. Миртемир.

ГУЛСАПСАР Қиёқ баргли, оқ, пушти, зангори, бинафша ёки сариқ гулли кўп йиллик ўсимлик ва унинг гули. Йўллар бўйлаб гулсапсарлар яшнайдди. Ойбек, Навоий. Ҳали қушлар уйғонмай, кўзни очиб тонг саҳар, Кезар эдик боғма-боғ, излаб лола, гулсапсар. Ҳ. Салоҳ.

ГУЛТОЖ [гул + тож] I бот. Гулнинг гулбарглардан ташкил топган ва гулкосани тўлдириб турган қисми; тож.

2 Гулдан ясалган тож, гулжиға. Баҳор қадаб бошинга гултож, Еллар эсса, бил, ўша менман. Шухрат.

3 кўчма Бирор нарсанинг энг сараси, энг олийси. *Одамзод бўлган пайдо, Хуснига олам шайдо, Одам — олам гултожи.* Қ. Муҳаммадий. *Шебрийт гултожи — драма демак, Менинг театрим қалбим саҳнида.* А. Исроилов.

ГУЛТОЖБАРГ [гул + тож + барг] айн. гулбарг.

ГУЛТОЖИХҲҮРОЗ [гул + тож + хўроз] Хўроз тожиги ўхшаш тўп гулли ўсимлик ва унинг гули. *Унинг атрофида қип-қизил гултожихўрозлар чайқалиб турибди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ГУЛТУВАК Ичига тупроқ солиб, гул ўстириладиган тувак. - *Мана, оға, одамбашара бўлиб келдим, — деди [Матпано] аста, — на десангиз, ихтиёрингиз ўзингизда. Мен бир гувала лойман, истанг — хум ясанг, истанг — гултувак.* С. Сиёев, Аваз.

ГУЛУЗОР [гул + узор] Гул юзли, гўзал. *Еллар, соғинганимни ул гулузора айтинг, Қоши қалам, париваш, кўзи хумора айтинг.* Уйғун.

ГУЛУТА шв. Гилвата. *Хотин тураётиб, баралла йиғлаб юборди: - Бу ер ютқур қандай бало экан!.. Одамлардай гулутага, тузга, кесакка бошқоронғи бўлсам-чи!* А. Қаҳҳор, Анор.

ГУЛХАЙРИ [гул + а. خَيْر - яхши, саховатли] Баланд пояли, йирик гулли бир йиллик ёки кўп йиллик ўсимлик ва унинг гули. *Ҳовличанинг ичиди гулхайри ва қабоқлар ўсиб гуллаб ётибди экан.* «Гўрўғлининг туғилиши». *Қадимдан гулхайрининг қайнатмаси билан кўкйўтал, ўпка шамоллаши, нафас қисиси каби касалликлар даволанган.* Газетадан.

ГУЛХАН [ф. گلخان - оташдон] Исиниш ёки бошқа бирор мақсадда ўтин қалаб, атайлаб ёндирилган ўт, аланга. *Ўлтирибди икки дўст, ўртоқ, Отамлашиб гулхан ёнида.* Х. Пўлат. *Гулхан теварагида бир неча киши исинмоқда эди.* С. Айний, Қуллар. *Куёвнинг ҳовлиси ўртасида катта гулхан ёнарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГУЛХАНЧИ Гулхан ёқувчи. *Гулханчи оёқ учиди келиб, машвалага лампамой қуйиб кетди.* С. Сиёев, Аваз.

ГУЛХОНА [гул + хона] 1 Хонадонларда махсус ажратиб, гул экилган ер. *Хадича ая-*

нинг чехраси очилди. Гулхонага кириб, рангбаранг гуллардан дасталаб, Марҳаматга узатди. Х. Назир, Сўнмас чاقмоқлар.

2 Гул экиб, гул ва гул кўчати етиштириб берадиган махсус ташкилот; оранжерея.

ГУЛЧАМБАР [гул + чамбар] Гул ва унинг баргли новдасидан тайёрланган чамбар. *Қишлоқ меҳнаткашлари ўз жанговар фарзандларининг номларини ҳурмат билан тилга олиб, уларнинг қабрига гулчамбарлар қўядилар.* А. Раҳмат, Шоир жанг қилган жойларда.

ГУЛЧЕЛАК Гулга сув қуядиган челақ. У [Ориф ота] *гулчелакни олиб, анҳор лабига борди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ГУЛЧЕҲРА [гул + чеҳра] 1 Гул юзли, чиройли, гўзал. *Қалам қошлар бежирим, сокит, Гулчеҳранда сипойи гурур.* Уйғун.

2 Гулчеҳра (хотин-қизлар исми).

ГУЛЧИ 1 Гул экувчи, гул етиштирувчи мутахассис. *Ҳаваскор гулчи.*

2 Гул соғувчи; гулфуруш. *Улар [йигитлар] ..гулчидан гул сотиб олиб, қизларга тақдим қилдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГУЛЧИЛИК Гуллар, манзарали ўсимликларни етиштириш, боғ-хийёбонларга экиш, гулдасталар тайёрлаш билан шуғулланиш; гулчи касби. *Эрмакка гулчилик қиламан, режаларим бор, миждозлар ўзлари уйдан олиб кетишади.* Н. Аминов, Қалтис хато. - *Гулчилик осон иш эмас. Бу иш жуда катта қунт талаб қилади, — деди ўқитувчи ўқувчиларга.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

ГУЛЧИН [ф. گلچين - гул терувчи] Этик ёки маҳси каби оёқ кийимларининг орқа (товон) қисми (баъзан гул ёки нақш билан безатилади). - *Бу ерда [бозорда] ҳамма нарса топилади: ..ёлтўш; гулчин билан тагчарм қўйилса, ҳали кийса бўладиган нимдошигина сахтиён маҳси дейсизми.. — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

Панжара гулчин Жимжимадор, серҳашам. *Кечаси ташқарига бир қарич қор тушди. Деразаларининг ойналари панжара гулчин сингари ғалати-ғалати нақшлар билан безалдилар.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

ГУЛЧИРОЙ 1 кам қўлл. айн. гулчеҳра 1.

2 Гулчиroy (хотин-қизлар исми).

ГУЛШАН [ф. گلشن - гулзор] поэт. 1 Гулзор, гулбоғ, чаманзор. *Оҳ, ажиб гулшанда ҳам бўлмаса дейсан тикан, Одам-ку бу — одамзод, бетимсол буюк, кабир.* А. Орипов.

Шералихон гулшан боғининг деворини ёқалаб, деворнинг тушлигига етди. «Эрали ва Шерали».

2 кўча Гуллаган, яшнаган ер, обод ўлка, мамлакат; гулистон. *Томоша қилгали Тошкентнинг эли, Шу вақтда бўлибди шаҳарлар гули. Бир-биридан зиёд зебо манзили, Бу гулшанда мен ҳам тургали келдим. Эргаш шоир. [Холисхон Тожибойга:] Қани, сўраганинг айби йўқ, кўзимга ўтдек кўринасиз, қайса гулшаннинг гулисиз? Ҳамза, Паранжи сирлари.*

3 Гулшан (хотин-қизлар исми).

ГУЛШОДА 1 айн. **гулчамбар**. *Ўзбекистоннинг олий ўқув юртларида таълим олаётган ҳиндистонлик студентлар, қадимий анъанага кўра, Ўзбекистон раҳбарлари бўйнига гулшодалар осиб қўйдилар.* Газетадан.

2 Гулшода (хотин-қизлар исми).

ГУЛЮЗ 1 қ. **гулузор**, **гулчеҳра** 1. *Жойи шамшод ул ҳам гулюз дилбардур, Керакмасдур менга жою гавҳарлар. «Баҳром ва Гуландом».*

2 Гулюз (хотин-қизлар исми).

ГУЛЯШ [венгр. hulaš] Майда бўлақларга бўлиб қовурилган гўштга гуруч, макарон ёки карам гарнири қўшиб тайёрланган таом. *Трестимиз ҳузурида.. кабоб, котлет, гуляш ва бошқа хом таомларни тайёрлаб берувчи цехлар ташкил этилди.* Газетадан.

ГУЛҚАЙЧИ Гул, ток кесадиган маҳсус қайчи; тоққайчи. *Саримсоқ ота.. гулқайчи билан ёш дарахтларнинг настки шох-бутоқларини қирқиб юрарди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Бобом гулқайчи билан қўларра олиб чиқиб кетди.* Ҳ. Назир, Бир туп ғўза.

ГУЛҚАНД [гул + қанд] Атиргул гулбарги ва шакардан тайёрланадиган ширинлик; қиём. *Гулқанд.. эфир мойлари, глюкоза, сахароза ва бўлак фойдали моддаларга бойдир.* К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари.

ГУЛҚОҒОЗ [гул + қоғоз] Уй деворларига ёпиштириладиган гулли қоғоз.

ГУЛҒУНЧА [гул + ғунча] Гул ғунчаси, очилмаган гул. *Жавоб беринг, кетай Эрон шаҳрига, Чаманда кўринди менга гулғунча. «Баҳром ва Гуландом».*

ГУЛҲАМИШАБАҲОР [гул + ҳамиша + баҳор] Баҳордан то кузгача очилаверадиغان қизғиш-сарик гулли ўтсимон ўсимлик ва унинг гули. *Намозшомгул билан садарайҳон, гулбеор билан гулҳамишабаҳор ҳам бир-биридан кўримли.* Ҳ. Назир.

ГУМ I [ф. *گم* – ғойиб, пинҳон] Дарё ёки кўлнинг чуқур жойи; чуқур. *Амударё гум экан, Тевараклари қум экан. «Кўшиқлар».* *Нусратбек дарҳол улардан кўзини олиб қочдида, сув олгани энкайди, болалигида тенгқурлари билан дарёга чўмилгани боришганини эслади. Чуқурроқ жойни топиб ёки қумни суриб – гум қилиб чўмилишарди.* С. Нуров, Нарвон.

Гум бўлмоқ Йўқолмоқ, даф бўлмоқ. **Гум қилмоқ** 1) ўғирлаб, билдирмай йўқ қилмоқ. *Мулла Обид йигитларига, Абдужалил бойнинг ахтаҳонасида боқиб қўйган бир жуфт тулпорларини гум қилишни буюради.* А. Қодирий, Обид кетмон; 2) йўқ қилмоқ, даф қилмоқ; 3) ўлдириб, ҳеч кимга билдирмай йўқ қилмоқ. [Султонбек Турғунга:] *Қўлингдаги қоғозда номлари кўрсатилган беш кишини топ, гум қил.* К. Яшин, Пьесалар.

ГУМАНИЗМ [лот. *humanus* – инсоний, одамий] Инсонпарварлик, кишини қадрлаш, унга муҳаббат ва ҳурмат билан қараш; кишиларда юксак маънавий қазилатларни ривожлантиришга ғамхўрлик қилиш. *Достонда муҳаббат темаси оптимистик тарзда ҳал қилиниши билан бир қаторда қаҳрамонлик, дўстлик ва гуманизм ғоялари ҳам реалист санъаткорга хос уйғунлик ва моҳирлик билан берилган. «ЎТА».*

2 тар. Уйғониш даврида (13–14-асрларда): инсонни феодализм ва унинг мафкураси ҳисобланмиш католицизм асоратидан озод қилишга қаратилган илғор ижтимоий ва адабий ҳаракат; дунёқараш.

ГУМАНИСТ Гуманизм тарафдори; инсонпарвар, одампарвар. *Улуғ гуманист образи ўрта аср тунги қоронғилигини ёритувчи ёруғ машъал каби менинг хаёлимни эгалаб олди. «ЎТА».*

ГУМАНИСТИК Гуманизмга, инсонпарварликка оид; инсонни улуғлаш ғоялари билан суғорилган. *Тинчлик учун кураш, гуманистик ғоялар тантанаси учун кураш ишига ёшлар ҳам ўз ҳиссаларини қўшмоқдалар.* Газетадан.

ГУМАНИТАР [лот. *humanitas* – инсон табиати; маънавий маданият] Кишилик жамиятига, инсон ва унинг маданиятига, инсонпарварликка оид.

Гуманитар ёрдам Инсонпарварлик ёрдами. **Гуманитар фанлар** Инсон ва унинг маънавий маданиятини ўрганувчи ижтимоий

фанлар мажмуи (мас., фалсафа, тарих, сиёсий иқтисод, филология).

ГУМАШТА [ф. گماشته – ваколатли шахс; хизматкор] **1 тар.** 20-аср бошларига қадар Туркистонда катта савдогар бойларнинг жойларда савдо ишларини олиб борувчи ишончли кишиси, вакили. *Бавзи серпул – катта дунёдор кўпас бойлар узоқ юртларга ўз гумашталарини юбориб, ўзлари кайф-сафо билан машғул бўлар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. [Абдулла Қодирий] 1912 йилда яна бошқа бир савдогарга йилига 50 сўм иш ҳақи билан гумашта бўлиб киради. «ЎТА».

2 кўчма Бирор кимсани қўллаб-қувватлаш билан муайян амалга тайинланган ёки биров томонидан махсус топшириқ билан қўйилган шахс. У [Ваҳоб Бердиев] аппаратни ўз гумашталари билан тўлдирди. Газетадан. Солиҳбой гумашталари эса буни ўзларича изоҳлаб, бойнинг саховатпешалиги, камбағалпарварлиги деб тушунадилар. С. Хўжаев, Ўзбек тарихий фильмлари.

ГУМБАЗ [ф. گنبد / گنبد – қубба, равоқ] **1** Қубба шаклидаги том; қубба тахлитидаги нарса. *Цирк гумбази. Ҳаммом гумбази.* ■ Тўғрида Ҳирот мадрасаларининг нақшли гумбазлари эрталабки қуёш нурида ярқираб кўринмоқда. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. – Гумбазни кошин билан безатмоқчи бўлибсиз, кошинингиз етарлими? – деди [Хонзода]. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Бесўнақай, катта, семиз одам ҳақида. *Тунов кунни холамникига борган эдим, холам.. Ҳамма гапни Ҳомид чўчқанинг қулоғига етказувчи ўз қизи Зайнаб гумбаз бўлганини бирма-бир айтиб берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Кўк гумбази кўчма Осмон. *Бола ҳар кун келар оқишомда, Тут таеига бориб ўтирар Ва сарҳадсиз нилий осмонга – Кўк гумбазга боқиб ўй сурар.* Х. Даврон, Тунги боғлар.

ГУМБАЗДАЙ, -дек кўчма Катта, семиз, бесўнақай. *Ҳай, гумбаздай қиз бун қопсан-а, вай, холанг ўрешсин сендан, ҳой, манга қара, менга келин бўласанми?* Ю. Шомансур. Қора марварид. Эшиниёз қари бияда гумбаз бўлиб ўтирипти. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ГУМБАЗСИМОН Гумбаз тахлитидаги, гумбазга ўхшаган. *Шу сабаб кўприк дарё устига ярим гумбазсимон бўлиб «кўнган».* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ГУМБУР 1 тақл. с. Портлаш чоғида чиқадиган ёки портлашга ўхшаш кучли, давомли товуш ҳақида. *Базм борган сари қизимоқда, чирманда гумбурига кўшилиб, ялли қийқириқлар эшитилмоққа бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ноғоралар гумбури ва карнайлар садоси яна осмону фалакка чиқди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 сфт. Мустаҳкам, пишиқ-пухта. *Гумбур арава.* ■ -Машина гумбур, – деди Ражаб ака.— Энди бу ёғи сенга боғлиқ, ука! К. Раҳим, Ўз касбини севган йигит. *Аравалар гумбур, отлар семиз, керакли анжомлардан ташқари, турли ҳашамлар билан безатилган.* Ҳ. Нуъмон, А. Шораҳмедов, Ота.

Иш гумбур Иш жуда яхши, иш авжида. [Мирзараим Гулжонга:] *Мана шу хат билан иш гумбур. Гулжонни лўкиллатамиз-қўямиз..* Ҳамза, Паранжи сирлари. Унинг [Миркомилнинг] ишлари гумбур. К. Яшин, Ҳамза.

ГУМБУРЛАМА қ. гумбур **2.** Гумбурлама арава. ■ *Комилахон, хақ ичида мени изза қилаверманг, эрта-индин гумбурлама кўприк ясаймиз.* Ойбек, О.в.шабадалар.

ГУМБУРЛАМОҚ Портлашга ўхшаш кучли ва давомли овоз чиқармоқ. *Тагин хонани титратиб момақалдироқ гумбурлади.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Қаердадир тўнлар шошилмасдан, вазмин гумбурлайди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Бепоеъ далада милтиқ гумбурлаб, акс-садоси узоқ-узоқларга кетгач, бир неча дақиқа атрофни сукунат босди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ГУМБУРЛАТМОҚ 1 Гумбурламоқ фл. орт. н. *Асқар полвон ўйланиб, ҳали жавоб берганича йўқ эди, оғир булутли ҳавони артиллерия даҳшатли гумбурлатиб юборди.* Ойбек. Қуёш қораймас.

2 кўчма. Қиздирмоқ; дўндирмоқ. *Жувон, эри Суяркул сепоячи сувга оқиб ўлмасдан олдин, жарангли овоз билан лапар айтар, шўх-шўх ўйнар, тўйларни гумбурлатиб юборарди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

ГУМ-ГУМ тақл. с. Кетма-кет портлашлар натижасида ҳосил бўладиган бўғиқ овоз. *Мана энди ҳар икки тарафдан ҳужум. Патир-путир, гум-гум бошланди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

Кўнглим гум-гум кетяпти Кўнглим беҳузур бўлиб кетяпти, кўнглим айниптапти.

ГУМДОН [ф. گم شده < گمدان – йўқолган; адашган; ғойиб бўлган]: **гумдон бўлмоқ** Гум

бўлмоқ, йўқолмоқ, даф бўлмоқ. -*Агар тагин эргашса, отиб кетишга аҳд қилдим. Аммо далага бурилишим билан у [йигит] ҳам гумдон бўлди, — деди Қулмат. Ҳ. Фулом, Машғал. Гумдон қилмоқ* Гум қилмоқ, йўқ қилмоқ. -*Агар Содиқлар ана шу ўн тўрт кишини гумдон қилмасалар, Самсоқбойни ҳам қўлга тушириб бўлмасди, — деди Михайлов. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. Гумдон бўлгур!* (қарғ.) Йўқ бўлгур, ўлгур.

ГУМОН [ф. گمان — фикр, фараз; шубҳа] Бирор нарсанинг ҳаққонийлигига, тўғрилигига ишонмаслик; шубҳа. *Бу қон энг қутлуғ, энг муборак, энг соф қон... Бунга гумоним йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Агар гумоним тўғри бўлса, Комилбекнинг қотили Ҳомиддир!* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Бундан дуруст жойнинг топилиши ҳам гумон. Ф. Фулом, Шум бола.*

Гумон қилмоқ 1) шубҳа қилмоқ, шубҳаланмоқ. *Сен кимдан гумон қиясан?*; 2) тахмин қилмоқ, ..деб ўйламоқ. *Ҳозирги афтини кўрган киши уни [Рўзиматни] гап-сўзда йўқ, ўзи тўнгина бир йигит гумон қилар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинон чироқлари. Бўронбой Ҳамзани уйқуга кетди, деб гумон қилди. К. Яшин, Ҳамза.*

Гумон олмошлари тлш. Предмет, белги кабилар ҳақида ноаниқ тасаввур англатувчи, уларга тахминли ишора қилувчи олмошлар: *аллаким, алланима, кимдир, нимадир, қандайдир. Гумон феъли тлш.* Иш-ҳаракатнинг бўлишини гумон-тусмол йўли билан англатадиган феъллар, мас. *борарман, айтарсиз, боришар.*

ГУМОНА [ф. گمانه — шубҳа; тахмин] с. т. Она қорнидаги бола, ҳомила. *Мендан Буви Ҳилолнинг бўида олти ойлик гумона қолди. «Гўрўғли». Иби, бола туғиш қачондан буён уят бўлди? Ёш, соғломсан, туғ. Ахир, гумонанг.. -Бўлди!* -*Холиса қошларини чимириб, гапни узди. С. Нуров, Нарвон. Отаси урушга кетганда, Эшмуҳаммад чақалоқ, Нурмуҳаммад эса гумона эди. Газетадан.*

ГУМОНДОР [гумон + ф. دار — «бирор нарсага эга бўлган» маъносидаги кўшимча] Бирор кимса ёки нарсадан гумон, шубҳа қилувчи, шубҳаланувчи; гумон, шубҳа қилувчи. *Кавшимни олган бир киши, гумондорим минг киши. Мақол. ■ -Гумондор борми? — деди уста. -Гумондор-ку йўқ, аммо бечоранинг ўлими жуда қизиқ кунга тўғри келиши*

ажиб, — деди уста Фарфи. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ГУМОНЛАНМОҚ Бирор кимса ёки нарсадан гумон қилмоқ, шубҳаланмоқ. -*Нима деяпсиз? — гумонланиб сўради Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар.*

ГУМОНСИРАМОҚ Бирор кимса ёки нарсадан бир оз гумон қилмоқ, шубҳаланмоқ. *Эргаш стол олдига келаётиб, орқасидаги Добротворцевга яна гумонсираб қаради. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

ГУМРОҲ [ф. گم — йўқолиш + راه — йўл] кт. 1. Йўлдан озган, адашган; янглишган. [Навойи:] *Деди: қайдин сен, эй мажнуни гумроҳ! Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Ҳозир пир ўзларини эмас, сизларни ўйлайдилар, тонг саҳарларда жойнамозга тиз чўкиб, «ҳақ йўлдан адашган гумроҳ бандаларингга ғазаб қилма», деб худога сиғинадилар. С. Аҳмад, Ҳукм.*

2 Шундай шахсга нисбатли койиш, ҳақорат. -*Сен гумроҳ, она сути кўр қилгур, адашиб, улоқиб келиб, яна инсофдан дам урасан-а!* — деди Жўра. Ҳ. Назир, Оназор. *Вой гумроҳ, танимайсанми ҳали!* Ойбек, Навоий.

3 Ўқимаган, илмсиз, оми. -*Мен бўлсам, тамоғ гумроҳман, на ўқишни биламан, на ёзишни. Омилигимча қолганман, — деди ўқсиниб Унсин. Ойбек, Улуғ йўл.*

ГУМРОҲЛИК Йўлдан озишлик, адашганлик; хатолик; янглиш, хато иш. *Иккиси ҳам аҳмоқ. Иккисининг йўли ҳам, менимча, гумроҳликдан бошқа нарса эмас. Ойбек, Танланган асарлар. Садриддин фарзандлик бурчининг энг оддий шартини ҳам унутиб, отасини оёғости қилишдан — гумроҳликдан тортинмади. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

ГУМУРМОҚ; **юраги гумурмоқ** Юраги гупилламоқ, дуқилламоқ, юраги тез уриб кетмоқ. *Узшиқдан кириши билан, Саидийнинг юраги гумуриб кетди. А. Қаҳҳор, Сароб. Ҳовузда қалқиб турган сувга тикилсам, юрагим гумуради. Н. Сафаров, Наврўз. Кўнглим гумуриб кетяпти Кўнглим беҳузур бўляпти, кўнглим айнияпти.*

ГУМУС [лот. humus — тупроқ, ер] қ.х. Тупроқда ўсимлик ва ҳайвон қолдиқларининг биокимёвий ўзгариши (чириши) натижасида ҳосил бўлувчи, тупроқ ҳосилдорлигини таъминловчи барқарор органик

бирикмалар мажмуи. Гумус бирликлари ва уларнинг тупроқда тарқалиши тупроқ типининг муҳим белгиси ҳисобланади. «ЎЗМЭ».

ГУНАФША с. т. Бинафша. Қишлоққа баҳор илгарироқ келди, шекилли, Васила Назаровна танаффус пайтида ўйлақда югуриб кетаётган бир қизалоқнинг қўлида гунафша кўриб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ГУНГ [ф. گنگ — соқов; ноаниқ, тушунарсиз] 1 Сўзлаш қобилиятидан маҳрум бўлган; тилсиз, соқов, гунгалак. Гунг одам. ■ Тегирмонга буғдой солдим, Кам эканин билмадим, Шу кишига лапар солдим, Гунг эканин билмадим. «Оқ олма, қизил олма». Гунг дарвеш қабр тепасида ўтириб, узоқ тиловат қилди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 кўчма. Сўзлаш, гапириш ҳуқуқидан маҳрум бўлган; тилсиз, эрксиз. Подша хизматидаги инсон гунг ва шол бўлиши керак экан. Ойбек, Навоий. Атроф ёлғон билан тўлганда, Ичга ютиб титроқ, нолани, Катталар гунг бўлиб қолганда, Қутла чин сўз айтган болани. Х. Даврон, Тунги боғлар.

ГУНГАЛАК с.т. Гунг. Шоҳимиз бебахт. Унинг оламга доврўғи кетган яккаю ягона сулув қизи туғилган кунидан бери гунгалак бўлиб юради. «Эртақлар». Ҳай-ҳай ўлан, ҳай ўлан, Дўнғалакми, ёр-ёр, Куёв поччам сўзламайди, Гунгалакми, ёр-ёр. Ё. Жўраев, Ислоҳ, хотин-қизлар, фольклор.

ГУНГУР-ГУНГУР айн. гангир-гунгур. Гунгур-гунгур суҳбат ва кулги овозлари эшитилади. С. Зуннуова, Янги директор. Ўроз дўмбирани четга қўйди. Гунгур-гунгур суҳбат билан чой ичилди. Ойбек, Танланган асарлар.

ГУНГУРСДАЙ, -дек с.т. Жуссаси катта; гавдали, гумбаздай. -Зовур қазийётганларнинг қаери сиздан кам. Гавдангиз гунгурсдай, бир йигитча қувватингиз бўлса, оғиримизни енгил қилишингиз керакмасми! — деди Валижон Асқаралига. Ҳ. Назир, Олмос. Соатовга қоронғида гунгурсдай бўлиб кўринаётган ҳар бир адир, ҳар бир тепанинг тагида бир гап бордек туюлар эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ГУНГУРТ Қора-сарик тусдаги, қорасарик; кўнғир. Раънонинг сочи гунгурт қора, яъни қуёшсиз жойда қора кўринса ҳам, қуёшда бир оз сарғиш бўлиб кўринар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ГУНОГУН [ф. گوناگون — хилма-хил, ранго-ранг] Хилма-хил, турли хил. Ҳар қадами янги кундир, Ҳар баҳори гуногундир. Миртемир.

ГУНОҲ [ф. گناه — айб] 1 дин. Шариат қонунига, диний ақидаларга хилоф иш, хатти-ҳаракат. Домла гулдиреган овоз билан нўписа қилди: -Худонинг қудратига шак келтирманг. Гуноҳингизни орттирасиз. Сизнинг ҳамма қилмишингиз гуноҳ. П. Турсун, Уқитувчи. Каломи шарифда ёзилишича, йиғи-сиғи олло таолонинг иродасига қарши бориш билан баробар гуноҳдир. К. Яшин, Ҳамза.

2 Одоб-ахлоқ доирасига сиғмайдиган иш, ноҳўя хатти-ҳаракат; жиноят; айб. -Нима гуноҳ қилибди шу гўдак? — деб ўйлади Нормат. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Бир бечорага туҳмат қилишса-ю, била туриб, кўра туриб, жим ўтирсам, гуноҳ бўлмайдими? М. Исмоилий, Фарғона т.о. Отабеклар нега қамалдилар, қандай гуноҳлари бор экан? А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Шошманг, дада, — Гулнор унинг сўзини кесиб қичқирди. — Негга Йўлчига жазо берасиз, унда ҳеч гуноҳ йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.

Гуноҳидан ўтмоқ ёки гуноҳини кечирмоқ Гуноҳ ёки айб иш қилган кишини кечирмоқ, афв этмоқ. Холхўжага йигит бўлганинг эсингдан чиқдими? Ҳуқумат гуноҳингдан ўтди-я. С. Аҳмад, Ҳукм. Беш йиллик ўзгаришдан сўнг домла мударрис Абдурахмоннинг эски гуноҳларини кечирган эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Гуноҳини ювмоқ** Ўзини оқлаб, айб, гуноҳ, камчиликлардан фориг бўлмоқ. -Худо насиб қилса, ҳажга кетиб, гуноҳларимни ўша ёқда ювиб келаман, деб ният қилди отам, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Гуноҳга ботмоқ** Гуноҳ, айб иш қилмоқ; гуноҳкор бўлмоқ. Бир маҳал қотиллар қўлларида замбил билан яна пайдо бўлишди. Худди қўллари тегса, «ҳаром» бўлиб, ўзлари гуноҳга ботадигандек, жирканиб туриб, жасадларни замбилларга солишди. К. Яшин, Ҳамза. **Гуноҳи азим** Катта гуноҳ, айб. Умар полвон ўйланиб қолди, анчадан кейин тилга кирди: -Қуръон — табаррук китоб, уни хор қилиш — гуноҳи азим. К. Яшин, Ҳамза.

ГУНОҲКОР [ф. گناهكار — гуноҳ қилувчи, айбдор] 1 дин. Шариат қонунига, дин ақидаларига хилоф иш қилган шахс, айбдор. Мункар-Накир.. бундай гуноҳкорни биринчи

мартаба кўриши эди, яна гурзисини ишга солди. А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш.

2 Одоб-ахлоқ доирасидан ташқари, но-жўя иш қилган шахс; айбдор. *Мен Зокир ота билан Рўзиматни қоралаб, ўзимни оқламоқчи эмасман, шулар қатори мен ҳам гуноҳкорман.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Киши ўзини гуноҳкор ҳис қилса, беғам қувнаётганларга ҳаваси келади.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Жиноят қилган, жиноятчи. *Гуноҳкор бўлмақ.* ■ *Дарров ҳалиги осилиш учун юборилган гуноҳкорларнинг орқасидан от билан югур!* *Дор остидан бўлса ҳам қайтариб кел!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Терговчи Ота-хўжа акани гуноҳкор қиладиган хат ёзиб, Зумрад опанинг ўзига қўл қўйдириб олмоқчи эди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

ГУНОҲКОРОНА [ф. گناهكارانه – айбдордек, гуноҳ иш қилгандек] Айб қилгандай, айбдордек. *Матпано бетини буриб, Авазга гуноҳкорона боқди.* С. Сиёев, Аваз. *Козим машинага ўтираркан, раисга гуноҳкорона боқди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ГУП тақл. с. Оғир нарсанинг урилиши натижасида ҳосил бўладиган бўғиқ овоз ҳақида.

Гуп этиб 1) гупиллаб, зарб билан. *Полвоннинг кучи ошиб, ўз рақибини айлантириб чунонам урдик, у гуп этиб ерга йиқилди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Зумрад гуп этиб, ўрнига чўкди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Игитали мувозанатни сақлай олмай, ёнбошига гуп этиб йиқилди.* Т. Малик, Ажаб дунё; 2) бирдан ва сезиларли даражада. қ. **гупилламоқ** 2. [Чарос] *Эшикни очиши билан гуп этиб иссиқ ҳаво юзига урилди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Кудрат қорни очлигидан Аҳмадни ҳам унутиб, уйга кирди. Кириши билан дилқиллаб қайнаётган декчадан хушбўй ҳид димоғига гуп этиб урди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар.

ГУП-ГУП Гуп с. тақр. *Аравалардан гумбурлаб тош-шағал ағдарилиши, янграқ арра товуши, болға, босқонларнинг гуп-гупи кулоқни битирарди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

Гуп-гуп урмоқ айн. **гупилламоқ** 1,2. *..кимдир икки қўли билан гуп-гуп уриб, болишини кўпчитарди.* А. Мухтор, Туғилиш. *Афионсой томонда қурбақалар қурилар, димоққа арча, наъматакгул, ёвшан, бўзтикан ва ёввойи пиёз ҳиди гуп-гуп урарди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. **Юраги гуп-гуп урмоқ**

Кучли ҳаяжонланишдан юраги безовталанмоқ. *Эшон аянинг ранги ўчган, юраги гуп-гуп урарди.* С. Аҳмад, Сайланма. [Отабекнинг] *Ҳалиги босинқирашидан юраги гуп-гуп урар ва вужудини тер босган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ГУПИЛЛАМОҚ I «Гуп» этган овоз чиқармоқ. *Ҳаммаёқ жимжит, фақат аллақерда электростанция гупиллар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Кимдир югуриб, ичкарига қочди, нимадир гупиллаб, ерга тушди, нимадир полга даранглаб думалади, синди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

2 Бирдан димоққа урмоқ, анқимоқ (ҳид, ис ҳақида). [Ҳазратнинг] *Қўлида катта сават, саватда бут-бутун қўй.. ундан арчада пишган кабоб иси гупиллаб турибди.* И. Раҳим, Тақдир. *Димоғимга наҳорда узилган хушбўй ҳандалакнинг ҳиди гупиллаб урилгандай бўлди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

3 Шидат билан ёғмоқ (қор ҳақида). *Гупиллатиб йирик-йирик қор ёғарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Қор ҳамон гупиллаб ёғарди.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

Юраги гупиллаб урмоқ айн. **юраги гуп-гуп урмоқ**. қ. **гуп-гуп**. *Дилфузанинг юраги гупиллаб урганча, оёқлари бўшашиб, айвон устунига юзини босди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ГУППА I: **гуппа ташламоқ** Зарб билан йиқилмоқ; зарб билан ўзини отмоқ. *Катта оқар сувни сира кечмаган қозоқий чўл оти қамчи зарбидан ўзини гуппа дарёга ташлади.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

ГУППА II: **гуппа урмоқ** қ. **гупилламоқ** 2. *Паловнинг буғи, ширин ҳиди гуппа уради.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГУППАКЛАШМОҚ Тўдалашиб, бир-бирини тортқилаб, босиб-йиқитиб, ёқалашиб ўйнашмоқ (болалар ҳақида). [Рустам] *Ана шундай шўхлик ва қувноқлик билан синфга кирди, папкасини партага улоқтириб, болалар билан гуппаклашиб ўйнаша бошлади.* Шухрат, Умр поғоналари.

ГУППА-ГУППА қ. **гуп-гуп**. *Гуппа-гуппа ёғар эди момик қор, Бунча енгил, бунча оқ!* Ж. Жабборов. [Умарқулнинг] *Вақт ўтиб, яна дармони кета бошлади. Икки-уч қадам ташламасдан, гуппа-гуппа йиқилаверди.* О. Ҳусанов, Ҳаёт ишқи.

ГУППИ I шв. Ҳовлиқма, шошма-шошар. *Очил Куч гуппирок одам, гапга тез учади.* М.М.Дўст, Галатепага қайтиш.

ГУППИ II шв. Қалин пахтали чопон, тўн. *Адолат онаси келтирган қора духоба гупписини кийиб, бошига каттагина шол рўмол солиб олган эди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Гуппи чопон кийган, патак соқоли гўлабир киши эгардан ёнбошлаб тушди-да, Аваз билан қўшқўллаб кўришди.* С. Сиёев, Аваз.

ГУПСАР эск. Кечувдан ўтиш учун хизмат қиладиган, махсус усулда қўй ва мол терисдан тайёрланиб, ичига ҳаво тўлдирилган мешга ўхшаш мослама.

ГУПУРМОҚ I айн. кўпирмоқ. *Сув гупуриб оқмоқда.*

2 кўчма Жўшмоқ, жўш урмоқ; қайнаб тошмоқ; ҳовлиқмоқ. *Жамол, Мунаввар тутқазган бир кучоқ ранго-ранг атиргулни куз олдиға келтириб, ичидан қувончи гупурди.* С. Анорбоев, Меҳр. *Қалбида қувонч гупуриб, худди ўғлини қучгандаги каби энтикди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўнча.

ГУПЧАК Филдиракнинг марказидаги кегайлар қалалган ва ўқ ўрнатиладиган тешиги бўлган ўрта қисми. *Баъзан араванинг гупчаги тор кўчаларнинг деворларига, гоҳо ариқ четига экилган тол, теракларга бориб урилади.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Араванинг мойланмаган гупчаги фирчиллаб, садақайрағоч тагидаги қироатхона олдидан утди.* И. Раҳим, Ихлос.

ГУПЧАҚДАЙ,-дек Семиз, юмалоқ. *Ялли шовқин билан «тортишмачоқ» бошланди: қиз томонда гупчакдек юм-юмалоқ хотин, белини белбоғ билан маҳкам боғлаб, ўртага тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *«Ҳар ишли эрхотин курортга бориб, гупчакдек семириб келамиз, — деди Савлатхон ўртоғига.* Файратий, Довдираш.

ГУР Бирдан бошланган шиддатли ҳаракат ва ундан чиқадиган товуш ҳақида. *Кушлар гур этиб учди. Гур этиб ёнмоқ. Гур этиб кулиб юбормоқ.* ■ *Ҳамма гур этиб ўрнидан туриб, таъзим қилганича қотиб қолди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

ГУРАС-ГУРАС рвш. шв. Тўда-тўда бўлиб, тўп-тўп. *Унинг [Мақсуднинг] хаёлларини дарвозадан гурас-гурас кириб келаётган, дарсга ошиқаётган студент йигит-қизларнинг шўх, қўвноқ овозлари бўлди.* М. Худойқулов, Интилганга толе ёр. *Сенга тўй*

совғаси, гуллар кўтариб, Гурас-гурас келар дўстинг, тенгқуринг. Зулфия, Юрагимга яқин кишилар.

ГУРВАК Эртапишар қовуннинг бир нави. *Хоразм қовунлари жуда ширин бўлади: кўк новоти, гурвак, ширинпечак..* Ж. Шарипов, Хоразм.

ГУРД [ф. گرد — паҳлавон] Шижоатли, баҳодир. *Фарҳод, Фарҳод, паҳлавону гурд, Уз исмига муносиб бўлур.* М. Али, Боқий дунё.

ГУРДАЛИК Бақувват, кучли. *Қиз ҳақиқатан ҳам соғлом, гурдалик, кўркемгина эди.* Ҳ. Нўъмон, А. Шораҳмедов, Ота. *Ганишер гурдалик, андак бўйи наст, Чайир, полвон, дадил, ҳар ишга чандаст.* Ҳабибий.

ГУРЖИ с. т. айн. грузин.

ГУРЗИ [ф. گرز — чўқмоқ, тўқмоқ] **1 тар.** Тўқмоқ шаклидаги ҳарбий қурол; шашпар. *Шерзод ўрнидан туриб, шернинг бошига яна бир гурзи урди.* «Эртақлар». *Уста Турдиали нимадир демоқчи эди, бошига гурзи тушиб, яна тариқдай сочилди.* А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш.

2 Катта оғир тўқмоқ. *Фуломжоннинг гурзиси асов тош устига даҳшат билан урилганда, бутун тоғ титрар, унгур ичи гумбурлаб кетар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ГУРИЛЛАМОҚ I «Гур» этган овоз чиқармоқ. *Болалар гуриллаб, уларнинг олдиға келиб, қийқириб муҳокама қила бошладилар.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ҳамма гуриллаб кулди. Бўтабой қип-қизарганича, илжайиб бош чайқар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чирроқлари. *Катта ернинг охиридаги тош йўлдан юк машинаси гуриллаб ўтиб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 кўчма Равнақ топмоқ, барқ уриб ривожланмоқ, тараққий этмоқ. *Фан ва маданият гуриллаб кетди. Иш гуриллади.* ■ [Жондор] *Нари борса, шу икки йил мобайнида гуриллаган бойликка эга бўлди, йирик ғалла савдоси билан машғул бўлгани учун, «вагончи» деб аталди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Савдо гуриллаган.. Ҳар куни улфатчилик, базм.* А. Қаҳҳор, Оғайнилар.

ГУРКИРАМОҚ I Барқ уриб ўсмоқ, ривож олмақ (кўкат, ўсимлик ҳақида). *Баҳори бугдойнинг гуркираган пайти.* ■ *Парвариш этилган гузалар она сутига мириққан боладек гуркираб усарди.* Ш. Фуломов, Ташаббус. *Кичкинагина ерда анвойи мевалар гуркираб яшнаб туради.* С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Гуллаб-яшнамоқ, тараққий этмоқ. *Тилак бахш айласа қалбларга қанот, Унга парвоз берган билакдир ўктам, Шулар бирлигида гуркирар ҳаёт, Шулар бирлигида яшарар олам.* Э. Воҳидов, Чароғбон.

3 кўчма Ҳамма ёқни тутмоқ, тарқамоқ, анқимоқ (ҳид ҳақида). *Қамбар бирдан қаттиқ кулиб, Йўлчининг ёнига ёнбошлади. Оғзидан мусаллас ҳиди гуркирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қизиган тупроқнинг майин исси гуркиради.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ГУРПАКЛАШМОҚ *айн. гуппаклашмоқ.* Болалар уйни бошларига кўтариб гурпаклашарди. ■ *Чумчуқлар худди оёғи куюётгандай бетоқат типирчилар, ушоқ талашиб гурпаклашарди.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

ГУРРА *айн. гур.* Алижоннинг икки оёғи осмонда чархпалак бўлиб, ерга тушди. *Ҳатто ер чангиб кетди. Даврада гурра қийқириқ кўтарилди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Йигитқизлар раиснинг машинаси кўриниши билан гурра кўзғалишиди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ГУРРОС-ГУРРОС *айн. гурас-гурас.* Кеча йиғин бўлди Чорсуда, Келаверди эл гуррос-гуррос. М.Али, Боқий дунё. *Сайилга гуррос-гуррос одамлар оқиб кела бошлади.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ГУРС *тақл. с.* Зарб билан уриш, урилиш натижасида чиқадиган бўғиқ овоз. *Оғилхона тарафда бир ниманинг гурс этиб ерга йиқилиб, хириллай бошлагани эшитилди.* Ф. Фулом, Шум бола. *Аллақайда кўтарма краннинг чийшлагани, сўнг гурс этиб тўхтагани эшитилди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Юраги гурс-гурс урмоқ *айн. юраги гуп-гуп урмоқ қ. гуп-гуп.* *Шукуржоннинг юраги гурс-гурс ура бошлади.* О. Ёкубов, Ота изидан. *Шербек ўз овозидан ўзи кўрқиб кетди: юраги обжувоздек гурс-гурс урарди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ГУРСИЛЛАМОҚ «Гурс-гурс» овоз чиқармоқ. *Нимадир гурсиллаб ерга тушди, нимадир синди. Уйнинг эшиги шарақлаб очилди.* А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. *Шу пайт даҳизда гурсиллаган товуш эшитилди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

Юраги гурсиллаб урмоқ. *айн. юраги гуп-гуп урмоқ. қ. гуп-гуп.* *Алимардон кўндан ўйлаб юрган орзуси чиндан ҳам рўёбга чиқаётганидан қувониб, юраги гурсиллаб уриб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ГУРСКЕТДИ Пичоқ тегиши билан гурсиллаб ёриладиган бир нав қовун номи. *Мадаминхўжа дастурхон солди, нон ушатди, кейин каттакон бир гурскетдини келтириб, пичоқ тортган эди, қовун қарс этиб ёрилди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ГУРУНГ 1 Қизғин суҳбат, гап; баҳс. *Мушоира — шеър базми, шоирлар гурунги, ширинсуханлар суҳбати.* А. Юсупов, Мушоира. *Гурунг қизигандан қизиди. Хотинлар дардлашиб, қувнашдилар.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ўз гув-гуви билан гузарни тўлдирган одамлар гурунги ҳам бир зумда тинди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Мамадали аста бошини кўтариб, уй ичида бўлаётган гурунга қулоқ солди.* А. Раҳмат, Мардлар марди.

2 шв. қ. гап 2.

Чигатой гурунги тар. Ўзбек маърифатпарварларининг XX асрнинг 20-йилларида Фитрат раҳбарлигида вужудга келган адабий-бадий ва илмий ташкилоти.

ГУРУНГЛАШМОҚ Қизғин суҳбатлашмоқ, суҳбатлашиб ўтирмоқ. *Кўёшга терс бир ҳужрада тўрт киши гуж бўлиб, одатдагича гурунглашиб ўтиришар эди.* Ойбек, Навоий. *Тўда-тўда эркаклар гурунглашади.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

ГУРУ(Н)Ч [ф. *گرنج / برنج* — гуруч] Шолидан оқлаб олинадиган дон маҳсулоти; ошлик дон. *Гуруч заводи.* ■ *Лаълихон соат бешни мўлжаллаб, ошининг гуручини солди.* Ойдин, Кўнгиал тўлдими, яхши йигит. *Аҳмад гуручни икки марта ағдариб, ошини дамлаб кўйди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Гуруч орасида курмак бўлмоқ Бегона бўлиб ажралиб турмоқ. *Ёрмат тарвузини тугатиб, тўсатдан таклиф қилди: -Борасизми? Ростини айтсам, учиб кетгим келаяпти. -Гуруч орасида курмак бўламизми? — эътироз қилди Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

ГУРУҲ [ф. *گروه* — одамлар тўдаси; оломон] 1 Бир тўп одам, тўда. *Жангчилар кичик гуруҳларга бўлиниб, қишлоқ оралаб кетдилар.* Ойбек, Кўёш қораймас. *Бир гуруҳ эски танишларим билан суҳбат қурдим.* Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.

Қора гуруҳлар Ёвуз ниятли кишилар тўпи; реакция кучлар тўдаси. *Шундай қилиб, хон бошчилигидаги қора гуруҳлар маърифатпарвар Ислохўжадан ўч олдилар.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Мақсад, маслак, фаолият ва ш. к. лар умумийлиги асосида шаклланган расмий ёки норасмий жамоа. *Текширувчилар гуруҳи. Илмий гуруҳ.*

3 Умумий белги, хусусиятга эга бўлган бир турдаги нарса, ҳодисалар мажмуи, туркуми. *Юлдузлар гуруҳи. Сутэмизувчилар гуруҳи.*

4 Дарс, машғулот ўтказиш мақсадида бирлаштирилган кишилар, талабалар бўлинмаси, түпи. *Ҳуқуқий билимларни ўрганувчилар гуруҳи. Биринчи курснинг араб тилида таҳсил олувчи талабалар гуруҳи.*

5 Табақа, тоифа; даража. *Иккинчи гуруҳ ногирони.*

ГУРУҲБОЗ Гуруҳбозлик, тарафкашлик қилиб юрадиган шахс. *-Абдурасулни қоралаб гапирасан, гуруҳбоз дейсан. Эшитдингми, гандон? — деди Тожибой. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ГУРУҲБОЗЛИК Бир гуруҳ кишиларнинг ўз манфаатлари йўлида жамоада қарама-қарши гуруҳлар уюштиришга қаратилган ҳаракати; тўдабозлик. *Ғийбатчилик, фирибгарлик, гуруҳбозлик ва тўхматчилик, афсуски, ҳали ҳам бизнинг орамызда бор.* Газетадан.

ГУРУҲЛАМОҚ Бирор белгиси, тури, хили ва бошқа хусусиятларига қараб гуруҳларга, қисмларга бўлмоқ.

ГУСАР [венгр. huszar] Чор Россиясида ва айрим Европа мамлакатларида: енгил қуролланган отлик аскар.

ГУСЕНИЦА [р. гусеница — капалак курти] *тех.* Трактор, танк каби машиналарнинг ғилдираклари устига ўралган кенг, узун занжир. *Иккинчи гранатани Аҳмедов гусеницани мўлжаллаб улоқтирди-да, ўзини тошдай ерга ташлади.* Ойбек, Куёш қораймас. *Танкнинг гусеничаси мажақланиб кетиб, қимирламай қолди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ГУСЛИ Русларнинг чангга ўхшаш торли тирнама мусиқа асбоби.

ГУСТОХ [ф. گسته — беадаб; дадил, кўрқмас] *кт.* Одобсиз, беадаб, беандиша; сурбет; бетакалуф. *Густох одам. ■ -Аяжон, биз густох қўшнларингизни кечиринг! — дея лабларига энган кўз ёшларни ялаб, ув тортди аёл. Н. Қиличев. Устун.*

ГУСТОХЛИК Одобсизлик, беадаблик, андишасизлик; сурбетлик; бетакалуфлик. *Қосимбек қўлини кўксига қўйиб бош эгди:*

-Қулингизнинг густохлигини афв этинг, бегим, мен амирзодамнинг ижозатлари билан дилимда борини сўзладим. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ГУСУБУРИДА [ф. گیسوبریده — сўзма-сўз: сочи қирқилган; уятсиз аёл] *Сочи қирқилган. Шоирамиз Маҳвашоним ўзбек адабиёти тарихи учун қилган бу азамат хизмати эвазига.. Наманган диндорлари томонидан сочи қирқилди — гусубурида қилди.* Газетадан.

ГУСУР-ГУСУР *айн. гурс-гурс.* Бир оздан кейин кўча тарафдан гусур-гусур қилиб ўтган бир тўда от оёқларининг товуши келди. *Ғайратий, Унутилмас кунлар.*

ГУТАЛИН [лот. gutta — томчи ёки нем. gut — яхши] *Этик, ботинка ва ш. к. ни ялтиратадиган қорамой. Ботинкани гуталин билан мойламоқ.*

ГУТТАПЕРЧА [ингл. guttapercha < малайча getah — қорамой + pertja — дарахт] Баъзи ўсимликларнинг ширасидан тайёрланадиган, каучукка ўхшаш юмшоқ эластик модда (тиббийёт ва техникада қўлланади).

ГУФТУГУЎ [ф. گفنگو / گفنگو — суҳбатлашиш, суҳбат; ўзаро низо] *эск. кт.* Гапсўзлар; суҳбат. *Мен, соддадил, бундай гуфтугўларга ишониб, Мирзо Ёдгор хизматиغا кирдим. Ойбек, Навоий. Зиндон атрофида бўлаётган гуфтугўдан ичкаридаги кишанланганлар, қамаб қўйилганлар ҳам огоҳ бўлди. Мирмуҳсин, Тундаги чақмоқлар.*

ГУШНА [ф. گشنه < گرسنه — оч; оч қолган] *Очкўз, кўзи оч. -Картабозларнинг гушнаси шу-да, — деб бошқа биров жавоб берди. П. Қодиров, Уч илдиз. Эртасига кечқурун озурдадил Муҳаммад Шариф гушналар олдида борди. Қ. Мирзо, Олам гўзал.*

ГУҲАР [ф. گوهر — жавоҳир] *эск. кт. айн. гавҳар. [Жомий:] Гуҳардур ҳар сўзи, ҳар ҳарфи оташ. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бўлмагай инсон азиз, яхши ҳунар қилмаса Ёки ўқиб, илм ила ўзни гуҳар қилмаса. Ҳабибий.*

ГЎДАК [ф. گودک — ёш бола, чақалоқ] *1* Эмадиган, кўкракдан ажратилмаган, одатда бир ёшгача бўлган бола; чақалоқ. *Оилада туғилса гўдак, Унга суйиб кўярлар исм. А. Орипов. Эсли болалар ҳам кўринмайди. Гўдаклар эса бешикда, дарахтлар орасидаги беланчакларда ухлаб ётишади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Вояга етмаган, она сути оғзидан кетмаган бола, ёш бола. *Мусулмонқул.. ўзини мингбоши эълон қилиб, ақлсиз бир гўдакни хон кўтариб, эл елкасига минди.* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар. *Ўқитувчи ёлғиз билим бермайдди. У гўдакни одам қилади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 *кўчма* Етарли турмуш тажрибасига эга бўлмаган, хом, гўр одам. *Баринг гўдак, ҳали нодон боласан, Ҳар иш қилсанг ҳам, битмаган, чаласан.* «Равшан». *Дилдор Авзамжонни кўрди-ю, Низомжон кўзига бир ёш бола, гўдак бўлиб кўринди-кўйдди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ГЎДАКЛАРЧА Гўдакларга, болаларга ўхшаб, ёш болалардек, болаларча. *Гўдакларча иш тутмоқ. Гўдакларча аразламоқ.*

ГЎДАКЛИК 1 Гўдак ҳолати, гўдак ёши; чақалоқлик, жуда ёшлик пайти. *Биз сизларнинг тарбиянгизда гўдакликдан вояга етдик [деди Элмурод] П. Турсун, Ўқитувчи. У [йигит].. гўдаклик йилларининг унутиб бўлмас хотираларига бой бўлган адир этаклари, сой бўйлари, сертупроқ кўчалар оғушида маст бўлиб борар эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 *кўчма* Гўдакларга, ёш болаларга хос иш, хатти-ҳаракат, қилиқ. *Гўдаклик қилмоқ.*

ГЎЁ 1 [ф. *گویا* — гапирувчи, нотик] *эск. поэт.* Айтувчи, гапирувчи.

Булбули гўё 1) жуда яхши сайрайдиган ва одамдек гапира оладиган булбул (эртакларда); 2) яхши ва бийрон гапирадиган одам ҳақида. *Сизлар ҳозир бамисоли булбули гўёсиз.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГЎЁ 2 [ф. *گویا* — худди, мисли] *эрг. боғл.* Қиёслаш, ўхшатиш маъноларини ифодалаш учун хизмат қилади. *Фуломжон суюнганидан ерда юрмас, гўё осмонда учарди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Тожибой кириб келди. Гўё бу ерда ҳеч ким йўқдай, ўтирганлар билан саломлашмай, кеккайиб бориб, ўз ўрнига ўтирди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ГЎЁКИ [ф. *گویاڪه* — худди, мисли] *айн. гўё 2.*

ГЎЖА Ўғир (кели)да туйиб оқланган жўхори (оқ жўхори)дан тайёрланган суюқ овқат. *Хотинлар уч-тўрт жойга давра бўлиб ўтиришиб, гўжа ичишарди.* С. Зуннуова, Олов. *Қулмурод қозондаги гўжа ошига икки коса қатиқ қўшди.* С. Айний, Қуллар.

ГЎЗАЛ 1 Жуда ҳам чиройли, хусндор, хушрўй. *Гўзал қиз.* ■ *Гулсум унинг [Элму-*

роднинг] хаёлида бу ердаги гўзалларнинг гўзали бўлиб тура берди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўттиз беш ёшларда кўринган бу гўзал хотин ҳарам ходималаридан Гулшанбону эди.* А. Қодирӣй, Меҳробдан чаён.

2 Киши кўзини қувонтирадиган, кишини мафтун этадиган, завқлантирадиган. *Гўзал табиат бағрида дам олмақ. Гўзал хулқли инсон.*

3 Завқ-шавққа бой, серзавқ, унутилмас (давр, вақт ҳақида). *У қорли, совуқ кун Йўлчи учун умрининг энг мазмунли, энг рангли, энг гўзал кунди эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Гўзал (хотин-қизлар исми).

Гўзал адабиёт эск. Бадиий адабиёт. **Гўзал санъат эск.** Бадиий санъат.

ГЎЗАЛЛАШМОҚ 1 Чиройи очилиб, тобора гўзал бўлмоқ. *Нодира кундан-кунга гўзаллашиб бормоқда.*

2 *кўчма* Тобора кўркамлашмоқ, обод бўлмоқ. *Тошкент кундан-кун гўзаллашмоқда.*

ГЎЗАЛЛИК 1 Чирой, хусн. *У [Гулнор] букун шод, баҳор унинг.. гўзаллигига гўзаллик қўшган.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *флс.* Табиат ва жамиятдаги нарса ва ҳодисаларнинг, инсон фаолиятининг кишида меҳр-муҳаббат, қувонч, завқ туйғулари уйғотувчи хусусиятларини ифодаловчи эстетик тушунча.

ГЎЛ [ф. *گول* — содда; нодон, аҳмоқ] Ҳар нарсага ишонаверадиган; содда, лақма. *Гўл одам.* ■ *Аҳмад лўппи, қип-қизил башарасидан гўл кўринар, аммо тўғри сўз, дангалчи бола.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Инспектор янги бошлиқнинг жуда содда, тўғрироғи, гўл бир кимса эканига қаноат ҳосил қилди.* Н. Аминов, Суварак.

ГЎЛАЙМОҚ шв. Бақрайиб қолмоқ, анграйиб қолмоқ. *-Эшик қия очилиб, қизнинг ярим юзи кўринди. Нима қиларимни билмай, гўлайиб қолибман, — деди Комилжон.* У. Назаров, Биринчи учрашув.

ГЎЛАХ [ф. *گولخ* — гулхан; ҳаммомнинг ўтхонаси] 1 Ҳаммомнинг ўт ёқиладиган жойи, ўчоғи; гўлаҳона. *Шу вақтда Регистон яқинидаги.. ҳаммом гўлаҳидан тўрт нафар қиморбоз кўлларида икки замбар билан чиқиб келдилар.* С. Айний, Қуллар.

2 Ҳаммомга ўт ёқувчи киши; гўлаҳи. *Маълумот сўрамайдиган турли ишларда ишладим: қоровул бўлдим, гўлаҳ бўлдим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

Гўлаҳдан чиққан эск. 1) гўлаҳхонада ётган. -*Ўзиям гўлаҳдан чиққанга ўхшайди-я, яғир бўлиб кетибди, бола бечора, — деди Мехринисон; 2) паст табақдан чиққан. «Гўлаҳдан чиққан теги пастни бошингизга урасизми, олсангиз — бирор хонзодани олинг», деб минг марта айтдим, қулоқ солмадингиз. Х. Фулом, Машғал. Ўттиз икки гўлаҳга ўт кўйган салб. Кўп иш кўрган, ҳар балони бошдан кечирган, шайтон киши ҳақида. Ниёзохуннинг дилига гўлғула тушди. Бойвачча эмиш.. Бу ўттиз икки гўлаҳга ўт кўйган каллакесар ўғри-ку! К. Яшин, Ҳамза.*

ГўЛАХИ айн. гўлах 2.

ГўЛАХХОНА айн. гўлах 1. *Совуқ кунда бошларини қаёққа уришни билмай, охири бир ҳаммомнинг гўлаҳхонасини топдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ГўЛЛИК Лақмалик, ҳар нарсага ишонаверишлик *Гўллик қилмоқ. ■ Тағин ўша-ўша гўллингга бориб, ҳамма сир-асрорингни валдираб қўйдингми? — деди ичида, ўздан ранжиб Отақўзи. О. Ёқубов, Диёнат.*

ГўЛОС Тўқ жигарранг. *Гўлос инак. Гўлос духоба. ■ Чевар ҳам турлугини Ўрнига қўёлмабдир: Нуқул оқ, барикарам, Пистоқи, гўлос, зангор. Ф. Фулом.*

ГўММА шв. Ичига гўшт ёки баъзи сабзавотлар солиниб, ёгда пишириладиган сомсанинг бир тури. *Олқоқулибой кўк чойни ичиб, яна гўммани тушира кетди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

ГўНГ 1 Уй ҳайвонлари ва паррандалар ахлати. *Худойқул одамнинг қўлидан келадиган ҳар қандай ишга қобил эди: от-молга қарайди, гўнг курайди, жоди билан пичанпоп қирқади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Шу ҳайвонларнинг ахлатидан иборат ўғит. *Ерга гўнг солмоқ.*

ГўНГЛАМОҚ Ерга гўнг солмоқ, ерни ўғитламоқ, *Ерни гўнглаб ҳайдадик, чигит тикдик. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ГўНГХОНА Гўнг тўкиладиган ва сақланадиган махсус жой; катта ўра, чоқ.

ГўНГҚАРҒА Қарғасимонлар оиласига мансуб, Ўзбекистонда ўтроқ яшайдиган қуш; қарға тури.

ГўНИЯ [юн. gonia — бурчак] махс. Бурчакнинг тўғрилигини текшириш учун ишлатиладиган чизмакашлик ёки дурадгорлик асбоби.

ГўПСАНГИ [ф. كوب — зарб (а) + سنگ — тош] 1 шв. Катта тош ҳовонча.

2 *кўчма* Қўпол, бесўнақай одам ҳақида.

ГўР [ф. گور — қабр] 1 Ўликни кўмиш учун қазилган чуқур. *Бировга гўр қазисанг, ўзинг йиқиласан. Мақол. Гўрингдан тутун чиққур! Гўрингда чиригур! (қарғ.) ■ Тўпа холанинг ёнида очиқ гўр горга ўхшаб, аллақандай ваҳима таратиб, қорайиб турибди. И. Раҳим, Ихлос.*

2 Ўлик кўмилган жой ва шу ерда тикланган тепача; қабр; қабр устига қурилган мақбара. *Қаерга борасиз, Қулбобо.. ажалингиз етса, отамизнинг гўри ёнига сиз учун катта бир сағана ясаб, сизни элтиб кўмамиз. С. Айний, Қуллар.*

Гўр азоби Жуда ҳам қийин, машаққатли иш ҳақида. *Йўл азоби — гўр азоби. Мақол. Гўр азобида* Азоб ва машаққат билан, катта қийинчиликлар билан. *Гўрдами айн. гўрними. Гўрига гишт қаламоқ* Бировни орқаворатдан сўкмоқ, ҳақорат қилмоқ, қораламоқ. *Гўрними* Қаёқда дейсиз, ҳеч-да. *Бу сафар сидаб-сийпаб ўтибдими? — Гўрними? Бир оёғи гўрда, бир оёғи гўрда ёки йўлидан гўри яқин* Ўлай деб турибди, ўлими яқин (ўлими яқин бўлиб қолган қари одам ҳақида). *Бир оёғим гўрда-ю, бир оёғим гўрда, ажал деган рўдапо эшикнинг тирқишидан мўралаб турибди-ю, қолган беш кунимга шуқур қилмай, яна орзу-ҳавас қилайми, айланай овсин!* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ота гўри қозихонами?* Арзимаган ишга, нарсага ҳам шунча галважанжалми? [Ҳасан:] *Турмасанг турмассан. Шунга ҳам ота гўри қозихонами! Мен Зўҳра билан нариги уйга ўтаман.* Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. [Ўз] *гўрига тортмоқ* Бировни ўз жиноятига шерик қилмоқ; оёғидан тортмоқ. *У, Олахўжани ўз гўрига тортмай, ўша ёқда йўқ бўлиб кетса қошки эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Қай(си) гўрга с. т. Қаёққа, қаерга. — Қайси гўрга йўқолдинг, баччагар! — ўшқирди Бобоқулга қараб. — Ўтни ёқ. Бир пиёладан чой ичиб, йўлга тушайлик! С. Анорбоев, Оқсой. Қай(си) гўрда с. т. Қаерда, қаёқда; қаердадир. Аҳмадjon ака! Қайси гўрда юрибсиз? Телефон қилмаган жойим қолмади. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. Қай(си) гўрдан* Қаердан, қаёқдан; қаердандир. [Рокия:] *Тур-гунбой — Фарҳоду, Муҳаббат — Ширин эди. Қайси гўрдан бир хат келди-ю, ораларига совуқлик тушди-қолди. Н. Сафаров, Ҳаёт*

мактаби. **Ҳаммаси** (*ёки бари*) **бир гўр** Ҳаммаси ҳам бир (хил), бирдек, фарқи йўқ. - *Кўп ўтмай, у мени яна бошқа жойга топширди. Бу бой даргоҳида ўтган ҳаётим эслашга арзийдими? Йўқ. Ҳаммаси бир гўр эди, — деди Ҳамроқул. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси. Ҳар кимнинг гўри бошқа* Ҳар кимнинг ихтиёри ўзида, ҳар ким ўз билганини қилади. *Каромат ундоқ бўлиб кетди, индамадим; майли, бунисига ҳам бир нима демайман, ҳар кимнинг гўри бошқа, менга нима.* А. Қаҳҳор, Қизлар.

ГўРГА мод. с. 1 «Яхши», «ишқилиб» маъноларида қўлланади. У (*ийгит*) *илқис атрофга назар ташлаб, юрагини бирдан ваҳм босди: не бўронда қолиб кетмаса гўрга эди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Кесим таркибида келиб, розилик, истақ ва ш. к. маъноларни ифодалайди. *Фойдасини бермаса ҳам гўрга, саккиз минг сўмни қайтарсин.* А. Қаҳҳор, Сароб. - *Қариганда мени бир балога гирифторм этмасанг гўрга эди, — дея қичқирди [Зоҳир шайх].* С. Сиёев, Ёруғлик.

ГўРИСТОН [ф. *گورستان* — қабристон] Ўлик кўмиладиган махсус жой; мазор, қабристон. *Онаҳон қизининг ялангоёқ эканини ҳам унутиб, тиканак босиб кетган гўристон устидан тўғри темир йўл устахонаси томонга йўл олди.* А. Муҳтор, Опа-сингиллар.

ГўРИСТОНЛИК фольк. Гўристон. *Кўклам вақти эди, жума кун қариндошимизнинг тўйига бориб, қайтишда гўристонлик ичидан ўтиб кетаётганимда, бир бош суякка кўзим тушди.* «Олтин олма».

ГўРКОВ [гўр + ф. *كاو* — ковлоччи] 1 Қабристонда гўр қазувчи киши. *Қоратой чолни уйда қолдириб, Ўроз билан бирга мазорга, гўрковга жўнади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *кўчма* Йўқ қилувчи; йўқ қилиб, ўрнини олувчи. *Қози ҳам, Асад қори ҳам жаҳид мактабларига қарши эди, улар бу хил мактабларга диний мактабларнинг гўркови деб қарар эдилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ГўРЖОНЧИ шв. Гўрков. [Гулжон Мастурага:] *Айтанингиздек, жониворнинг гўрковчиси, нафснинг терговчиси бўладими, ҳар кимнинг ўзига инсоф берсин-да!* Ҳамза, Паранжи сирлари.

ГўРСҲУХТА [гўр + ф. *سوخته* — ёнган, куйган] қарғ. Гўринг(да) куйгур. -*Ахир,*

пушаймон қилипти-да, гўрсўхта, — деди Йўлчи, ҳайратдан ёқасини ушлаб. Ойбек, Танланган асарлар. *Бозоров деган гўрсўхта Адолатга кўз олайтириб юрибди.* И. Раҳим Чин муҳаббат.

ГўРХОНА [гўр + хона] Мақбара тагидаги ўлик кўмишга мўлжалланган махсус хона, ертўла.

ГўСНОҒОРА [ф. *كوس* — катта ноғора + а. *نقاره* — кичик ноғора] Катта ноғора. *Жар солди гўсноғора, Сафга тизилди лашкар, Ёв бўлгуси садпора, Омин, оллоҳу акбар.* А. Шер, Куз ҳилоли. *Муборак бу тонгда овозга эга Ўзбек халқининг ҳам гўсноғораси.* Ф. Фулом.

ГўСФАНД [ф. *گوسفند* — қўй]: **гўсфанд** йили айн. **қўй йили** қ. **қўй** 2.

ГўСХҲҲ [ф. *كسخل* — тентак, анқов] Бировга ем бўлувчи лақма, гўл одам. - *Бўлди, хўжайин! Бугундан бошлаб сизга текинга ишлайдиган гўсхўр йўқ!! — деди Муҳаммадкарим.* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар. *Кимдир гап қотди: -Хотинини колхоз раисига қўшиб қўядиган гўсхўр йўқ.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ГўШ I [ф. *گوش* — қулоқ] Эшитиш аъзоси, қулоқ. *Бу сўзни гўши бор одам эшитсун, Ўзида хўши бор одам эшитсун.* Фурқат.

ГўШ II с.т. фольк. Гўшт. *Ўлганларнинг қузғун қўнар гўшига, Чўқ савдолар солай ўзим бошига.* «Юсуф ва Аҳмад».

ГўША [ф. *گوشه* — бурчак, овлоқ жой] 1 Одамлар назаридан узоқ ер, овлоқ жой; бурчак. *Аҳмад Ҳусайн бир кун, пешиндан сўнг, Искандарони қуюқ бир дарахтзор, тинч, сокин бир гўшада кутиб ўтирди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Тураржой; бошпана. У [Матқовул].. *отасидан қолган тўрт таноб ерда йигитлик терларини тўкиб ўзига.. кичик бир гўша қурмоқчи эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Умуман жой. *Жаннат гўшасими бу сўлим соҳил, Кўз узиб бўлмайди ой жамолидан?* Миртемир.

ГўШАК [ф. *گوشک* — қулоқча; қулоқнинг юмшоқ жойи] Телефон трубкаси. *Асадбек мовий телефон гўшагини кўтарди.* Т. Малик, Шайтанат.

ГўШАНГА этн. Никоҳ тўйининг биринчи кечаси қуёв билан келиннинг бошқалардан холи ўтириши ва тунаши учун уй бурчагига тортилган оқ чодир; чимилдиқ. *Гўшангада кўзлар илҳақ бўлмоқда, Қуёв бола*

талпинади ўшанга. Миртемир. *Урф-одатга биноан, улар [Бобур билан Ойша бегим] бир-бирларини тўйдан сўнг гўшангада биринчи марта кўрдилар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ГЎШАНИШИН [ф. گوشه – бурчак + نشين – ўтирувчи; яшовчи] *кт.* Одамлардан холи, танҳо ҳаёт кечирадиган, одамга қўшилмайдиган, жамиятдан ажралиб қолган киши. *Қулмуҳаммаднинг гўшанишин бўлиб, тўшақда ётиши қулаган минорага ўхшарди.* Мирмуҳсин, Чўри.

ГЎШАНИШИНЛИК *кт.* Одамга қўшилмаслик, аралашмаслик; танҳоликда кечириладиган ҳаёт. *Ҳатто баъзи кунлар ҳужрасидан ташқарига чиқмас, кишилар билан сўзлашмас, бошқача айтганда, кундан-кунга гўшанишинликка яқинлашиб борар эди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ГЎШТ [ф. گوشت – эт] 1 Тирик организмнинг мушак тўқималари; эт. *Томирларда қон қайнаб, кўзларда ўт чақнарди, мушак гўштлири нўлатдай қотиб кетган эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Сўйилган жонивор танасининг овқат сифатида истеъмол қилинадиган қисми; эт. *Кўй гўшти. Товуқ гўшти. Қовурилган гўшт.* ■ *Аҳмад Танбал чинни лагандаги гўштга энди қўл узатганда, эшик секин очилди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Баъзи бир меваларнинг ейладиган қисми, эти.

Бир-бирининг гўштини емоқ Доим бири бири билан уришмоқ, жиққамушт бўлмоқ. **Бир қоп гўшт** Қўлидан ҳеч нарса келмайдиган, ландавур одам ҳақида. *Рўзибой деганимиз бир қоп гўшт бўлди-қолди.* «Гулдаста». **Гўштингни ейман** Дўқ, пўписа маъносидаги ибора. *Ейман дейди гўш(т)ини, Қайрайди кал тишини.* «Равшан». **Гўштини бир бурдадан қилмоқ** Роса урмоқ, калтакламоқ, саваламоқ. -*Кўп енгиллик қилиб ҳингиллай берманглар! Отанг кўриб қолгудек бўлса, сени ҳам, мени ҳам гўштимизни бир бурдадан қилади,— деб то эшикдан чиқиб кетгунча жавраб қоладилар.* Ойдин, Бечора. **Номаъқул бузоқнинг гўштини емоқ** 1) хато қилмоқ, адашмоқ; 2) нодонлик қилмоқ. -*Но-*

маъқул бузоқнинг гўштини бир едик-да,— дейди Берди татар. А. Қодирӣ, Обид кетмон. **Қип-қизил гўшт** Ҳеч вақоси йўқ, камбағал, ночор. -*Ҳол сўр, аммо ҳамённи ҳам сўр, ука! Биласан-ку аҳволимизни, қип-қизил гўштимиз,— деди Умарали.* Ойбек, Улуғ йўл.

ГЎШТГИРЛИК [ф. كشتى – кураш + گير – маҳкам ушловчи, тутувчи] *эск. спрт.* Бадан тарбияси; кураш санъати. *Паҳлавон қалин лаблари билан сўзни аста ўлчаб кесиб, «гўштгирлик» илми ҳақида қизиқ маълумотлар берди.* Ойбек, Навоӣ.

ГЎШТДОР [гўшт + ф. دار – бирор нарсага эгалликни билдирувчи қўшимча] 1 Гўшти кўп, сергўшт, семиз. *Гўшtdор одам.* ■ *Зайнаб қисқа бўй, гўшtdор ва оқ танли эди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 Сергўшт, эти қалин (баъзи мевалар ҳақида). *Гўшtdор жийда. Гўшtdор шафтоли.*

ГЎШТКУЙДИ Хамирга гўшт, пиёзли қийма тугиб, тандирда пишириладиган бир хил сомса. *Ошхонадан кабоб ва гўшткуйди хидлари анқийди.* Ойбек, Болалик.

ГЎШТЛИ 1 *айн. гўштдор 1,2.*

2 Ичида гўшти бор; гўшт солиб тайёрланган. *Гўштли сомса. Гўштли шўрва.*

ГЎШТСИЗ 1 Ичида гўшти йўқ; гўшт солинмаган, бегўшт. *Гўштсиз овқат.* ■ *Йўлчи катта товоқдаги гўштсиз, қатиқсиз.. мошхўрдан.. икки қошиққина ичди..* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Гўшти, эти йўқ; ориқ, озгин. *Гўштсиз қўли билан ушламоқ.*

ГЎШТХЎР [гўшт + ф. خور – еювчи] Гўштни яхши кўрадиган, гўштни кўп истеъмол қиладиган. *Гўштхўр одам. Гўштхўр ҳайвонлар.*

ГЎЯНДА [ф. گوينده – ҳикоя қилувчи, айтувчи; нотик, суҳандон] 1 Қадимда тўй, сайил-томоша ва шодиёналарда ҳикоя, қисса айтувчи киши.

2 Ҳофиз, ашулачи. *Шерозий йигирма беш ёшлар чамасида бўлиб, овози жаранглаган, балоғатга етган, энди мустақил гўянда бўлган пайти эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

3 *этно.* Таъзияда йигини бошловчи, марҳумнинг яхши хислатларини айтиб йигловчи аёл.